

MÄÄRÄAIKAISTA NAISEN ELÄMÄÄ

Seija Tuulikki Alapiha
Yhteiskuntapolitiikan pro gradu - tutkielma
Tammikuu 2002
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

Seija Tuulikki Alapiha
Yhteiskuntapolitiikan pro gradu - tutkielma
Tammikuu 2002
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
111 sivua

Tiivistelmä

Määräaikaista naisen elämää -tutkimus liittyy naisiin, jotka ovat työskennelleet kunnan sosiaali- ja terveystoimissa ei-tyypillisissä työsuhteissa joko koko työuransa ajan tai osan sitä. Tutkimuksen tehtävä on selvittää, miten hoivatyön määräaikaisuus tarinoituu eri-ikäisten naisten elämäkokonaisuudessa ja sen käytännöissä. Määräaikaiseen naisen elämään kiinnitytään narratiivisesti naisten kertomusten kautta, jotka syntyivät syksyllä 1996 nauhoitettujen haastattelujen litteroinnin, kertomusten kokoamisen ja tarinoiden analyysin jälkeen. Tutkimusta strukturoi kuusi naiskertomusta, jotka toimivat tarinapareina edustaen samalla kolmea eri ikäluokkaa: nuorimmat naiset ovat alle 30-vuotiaita, keski-ikäiset naiset 40 vuotta täyttäneitä ja iäkkäämmät naiset ovat yli 50-vuotiaita. Jokainen kertomus sisältää tarinan naisesta, työstä ja perheestä määräaikaistuneen työelämän kontekstissa, jonka merkitystä elämälleen naiset tulkitsevat oman sisäisen tarinansa - kokemuksellisen elämän tulkintansa - avulla.

Tutkimuksen teoriapohja, kuten menetelmäkin, on narratiivinen ja perustuu Vilma Hännisen (1996;1999) käyttämään ja muokkaamaan tarinallisuuden teoriaan. Elämäkokonaisuuden käsitteen on rajannut Harriet Strandell (1984) koskemaan naisen elämän kokonaisuutta, jota määrittää kaksi keskeistä käsikirjoitusta: työn ja perheen käsikirjoitukset.

"Empivien nuorten naisten" kertomuksissa perinteisen tarinan kaipuu - pysyvä työ, puoliso ja lapset - kohtaa työmarkkinoiden murroksen, jossa työttömyyden kokemus ja työmarkkinoiden pudotuspeli ohjaavat valintoihin sekä perheen että työn suhteen. Määräaikaisen työelämän draama ohjaa nuoret naiset valintoihin, jotka tehdään nuoren identiteetin suomissa rajoissa ja joista ei perinteistä tarinaa synny: työllisen "työn tarina" edellyttää sitoutumista palkkatyön joustoihin, jotka vangitsevat arjen; työttömän "perheen tarina" käsikirjoittuu lapsen ehdoin, eikä jousta työlle. Elämä on edelleen 26- ja 28-vuotiaille naisille itsenäistymisen haaste, josta neuvotellaan sekä puolison että työmarkkinoiden ehdoin. Täysin omaksi koettua tarinaa on mahdotonta elää tässä ja nyt.

"Vimmaisten keski-ikäisten naisten" elämässä työn epävarmuus ja 40-vuoden ikä houkuttelevat etsimään minää, jonka he olivat menettäneet perinteistä tarinaa eläessään: palkkatyön ja äitiyden tarinoiden taistelu on ironisoinut koko elämän, eikä nainen ole voinut ristiriidattomasti puoltaan valita. Eletyt "äitiyden" ja "työn" tragediat vievät rutiininomaisen sisäisen tarinan kohti tiedostetumpaa minää ja omaksi koettua tarinaa, johon pyritään irtiottojen ja uudelleenvalintojen kautta. Työmarkkinat eivät ohjaa keski-ikäisten naisten ammatillisia uudelleenvalintoja vaan nuoruuden haudatut haaveet ja identiteetin rakentaminen, jossa koulutuksella on keskeisempi merkitys kuin työllä. Hoivatyö määräaikaisena ja kiusattuna merkitsee taistelua ihmisarvosta ja itsekunnioituksesta - ja erityisesti työstä, joka tulkitaan määräaikaisena siltana pysyvyyteen.

Yli 50-vuotiaiden, "viisaiden ja varttuneiden", naisten palkkatyön ja äitiyden tarinoiden taistelu on lauennut. Voimavaroja olisi mahdollisuus kohdentaa ristiriidattomasti työhön, jos työmarkkinat eivät hyljeksisi ikään sidottua osaamista. Kuntasektorin hoivatyö on ollut varttuneempien työttömien naisten

ainut mahdollinen valinta: ainoastaan hoivatyössä ikä voi olla etu. "Talonpoikaisessa sanakaritarinassa" yksityisen sektorin työuralle liian vanhaksi itsensä tulkinneen naisen nuoruus löytyi kuntasektorin kolmen vuoden määräaikaisuuksien ketjusta. Hoivatyö voi myös merkitä kärsimyskulttuuria, josta ei "tämänikäiselle" Suomesta töitä löydy. Identiteetin ydintä ei enää etsitä työn tarinasta vaan suhteista läheisiin, etenkin lapsiin. Tyhjenevä pesä toimii perheen tarinan näyttämönä, jossa äitiys jatkaa matkaansa tulkituissa kehyksissään: äitiyden kokemus on aina läsnä.

Vaikka työttömyys tulkitaankin vielä yleisesti yhteiskunnalliseksi ongelmaksi ja yksilötason osattomuudeksi niin määräaikaisuuden käytäntöjen kertomukset tuovat esiin aivan toisenlaisen tulkinnan: määräaikainen tai epätyypillinen työ repii ja murentaa työttömyyden suojatessa ja ylläpitäessä elämisen jatkumisen edellytyksiä. Työttömyyden tulkitseminen ainoastaan yhteiskunnalliseksi ongelmaksi kertoo siitä, että sitä tulkitaan menneisyydestä ja sen perinteestä käsin, ei nykyisten työmarkkinoiden luomista käytännöistä käsin, jotka murentavat työsuhteiden lisäksi myös yksilöä ja perhettä. Mielestäni työttömyyttä tarvitaan kompensoimaan työmarkkinoiden murrosta.

Avainsanat: hoivatyö, tarinallisuus, elämänkokonaisuus, identiteetti, määräaikaisuus, työttömyys, valinnat.

SISÄLLYS

1. Alkusanat 7
2. Johdanto 8
3. Tutkimuksen tarkoitus ja toteutus - tarinallisuuden teoria 8
  - Mistä tarinat tulevat? 10
  - Elämänmuutokset tarinoina: sankaritarinaa, komediaa, tragediaa, ironiaa – rikostakin 11

Tarinallisuuden teoriasta käytäntöön: "Minun pittää kyllä nyt suoraan sanoa, että minä oon kyllä vieläkkii järkyttyny..." 13
4. Ja alussa oli tarina... 15
  - 4.1 ...talonpoikaisesta sankarinaisesta, joka nousi agraarista ja raivasi tiensä 17
  - 4.2 ...hyvinvointivaltion kumppaniksi ja tasa-arvoon. 21
5. 90-luku ja naisen paikka murroksessa - kaikki otettavissa? 23
  - 6. Empivät nuoret naiset :
Elämä on itsenäistymisen haaste 26
  - 6.1 Määräaikaisen naisenelämän draama haastaa uuteen käsikirjoitukseen 27
  - 6.2 Uudet tarinat nousevat murroksesta: Työttömyyden kokemus ja työmarkkinoiden pudotuspeli ohjaavat valintoihin sekä perheen että työn suhteen 28
  - 6.3 Siinan tarina: palkkatyön sankaruutta yksityisellä sektorilla ilman lapsia - vapaana mutta vangittuna (työn tarina) 30
    - 6.3.1 Työelämä on näytön paikka - pudotuspelistä joustoihin 34
  - 6.4 Sannan tarina: työttömän elämän uusi käsikirjoitus lapsen ehdoin - kaikki on otettavissa aikanaan (perheen tarina) 35
    - 6.4.1 Äitiys elämänsuunnittelun paradoksina - synnyttää ja tukahduttaa 40
  - 6.5 Kun ei vielä oikein tunne itseään. Valintoja traditionaalisten mahdollisuuksien kentässä. 42
    - 6.5.1 Ammatinvalinta: perinteisen tarinan kaipuuta 42
  - 6.6 Määräaikaisuus pysyvää - pysyvyys tavoiteltavaa 43

- 6.6.1 Epävarmuuden sisäistäminen veisi tulevaisuuden mennessään 44
- 6.6.2 Epävakaita työmarkkinoita ei kohdata ilman törmäystä 45
- 6.7 Oma ura perheen sisäinen neuvottelukysymys - kysymys vastuusta 45
- 6.8 Koti tuolla jossain: elämä antaa monessa suhteessa odottaa itseään 47

7. Vimmaiset keski-ikäiset naiset:

Nyt tai ei koskaan! Uudelleenvalintoja, irtiottoja ja syyllisyyttä 49

- 7.1 Tuula ja Hanna - "nuorten naisten sukupolvi , joihin vaikuttaa 60-luvun murros" 49
- 7.2 Kun pysyvä työ jäi - mitä tilalle? Äitiysprojektia ja uutta ammattia. 50
- 7.3 Tuulan tarina: äitiyden tragediasta minän iloiseen renessanssiin 51
  - 7.3.1 Palkkatyön ja äitiyden taistelevat tarinat - äitiyskö projekti? 52
  - 7.3.2 Äitiyden työ syyllistää - ja hyvä niin, koska siinä on muutoksen mahdollisuus 57
- 7.4 Hannan tarina: määräaikaisuuden tragediasta hoivatyön "unelmaan" 60
  - 7.4.1 Nyt on minun vuoroni: koulutus luo uutta - todellisuusihmisistä mahdollisuusihmisiksi 61
  - 7.4.2 Määräaikaiset työsuhteet: taistelua ihmisarvosta ja itsekunnioituksesta 63
- 7.5 Elämä on ollut selviytymistä valinnoista - missä on minä? 67

8. Viisaat varttuneemmat naiset:

Tiedän mihin minusta on, mutta tiedättekö te?

Iän kaksoissidokset ja osallisuuden tarve 70

- 8.1 Iän kaksoissidos ohjaa valintoja 70
- 8.2 Irman tarina: "Mä hullu otin sen riskin" 72
  - 8.2.1 Koulutus varmistaa aseman työmarkkinoilla vain tulkinnallisesti - ei käytännössä 73
  - 8.2.2 Hoivan kärsimyskulttuuri, joka on onnelle allerginen 74
  - 8.2.3 Taloudellinen tilanne pakottaa "taipumaan"- roolit ovat jälleen jaossa 76

- 8.3 Uudelleenvalinnoilla vähemmän tilaa kuin nuoremmilla: koulutus - ja työmahdollisuudet ovat rajallisemmat 77**
- 8.4 Tellervon tarina: talonpoikaisella perinnöllä elämä soljuu 78**
  - 8.4.1 Määräaikaiset työsuhteet: tarpeellisuuden ja osallisuuden tunnetta – velvollisuuttakin 79**
  - 8.4.2 Hoivatyö on varma valinta "tämänikäiselle" 80**
- 8.5 Eletty elämä valintoineen ja sattumineen heijastuu nykyisyyteen voimakkaasti - lyökö kättä elämäni kanssa ja missä suhteessa? 82**
- 9. Missä komedia luuraa? 85**
- 10. Suomalainen sankarinainen tarinoiden itsensä uudelleen 103**
- 11. Lähteet 107**

1. Alkusanat

Tämän gradun tarina alkoi keväällä 1996 yhteiskuntapolitiikan laitoksen käytävän ilmoitustaululta, jossa haettiin halukkaita graduntekijöitä Työn epävarmuus ja hyvinvointi -tutkimukseen. Motivoituneena otinkin yhteyttä laitoksemme tutkimuksesta vastaavaan tutkijaan ja kiinnostukseni heräsi todenteolla kuullessani että "ryhmään mahtuu vielä yksi opiskelija, kuntasektorille". Nyt pääsisin tutkimaan työtä, ja vielä naisnäkökulmasta. Sain tietää, että tutkimus käynnistyisi omalta osaltani syksyllä, jolloin saisin tarkemmat listat haastateltavista. Tutkimuskohteenani olisivat kunnan työntekijät, jotka ovat menettäneet työpaikkansa

kunnan sosiaali- ja terveystoimesta. "Näkökulma ja aiheen käsittely ja metodi ovat kaikki oman harkintasi varassa" minua evästettiin ennen kesäloman alkua.

Kesän aikana mietin ja puntaroin sitä, mitä ja miksi ja miten tutkisin työttömäksi jäämisen kokemusta. Päädyin naisnäkökulmaan, olihan kuntasektori tunnetusti naisten työllistäjä ja etenkin sen sosiaali- ja terveyssektori. Päätin antaa naisten puhua ja kertoa omat kokemuksensa, joita lähtisin sitten tutkimaan tarkemmin. Kyseessä olisi siis kvalitatiivinen tutkimus.

Syksyllä 1996 sainkin lopulta listat haastateltavista, kolmekymmentä nimeä, joista jokainen oli kyllä kuntasektorilla työskennelleitä, mutta joista yksikään ei ollut saneerauksien pakottamana joutunut jättämään työtään. Tutkittavani olivatkin kaikki epätyypillisessä työsuhteessa: he tekivät sijaisuuksia tai toistuvasti uusittavia määräaikaistyyppisiä perustuvia työsuhteita. Tutkimuskehikkoni muuttui joiltakin osin täysin. En tutkisikaan työttömyyden pelon realisoitumista pysyvästä työsuhteesta työttömyydeksi, vaan tutkimukseni koskisikin epävarmassa työsuhteessa elämistä, johon myös kuuluisi todennäköisesti työttömyysjaksoja.

Lopulta tutkimukseni alkoi piirtyä yhä selvemmin, mukaan tuli jotakin uutta ja jotakin vanhaa: nainen, perhe ja työ määräaikaisen työelämän kontekstissa - miten hoivatyön määräaikaisuus tarinoituu eri-ikäisten naisten elämänkokonaisuudessa ja sen käytännöissä?

Miksi sitten olen yhdistänyt naistutkimuksen ja naisnäkökulman työn merkityksen tutkimiseen ja mikä työssä (tutkimuskohteenä) näin paljon kiinnostaa. Vastaukseni oli ja on yhä helppo muotoilla.

Ensinnäkin kuntasektori on naisten työllistäjänä tyypillinen, etenkin sen sosiaali- ja terveystoimi. Toiseksi tytöksi syntyminen ja naiseksi ja äidiksi kasvaminen on tuonut omaa kokemuksellista perspektiiviä naiseen yhteiskunnallisena osallistujana. Kolmanneksi olen elänyt aikuisuuttani ja perustanut perheeni 1980-luvulla jolloin työttömyys oli vähäistä, ihmiset olivat vielä luottokelpoisia ja toteteuttivat kulutusunelmiaan: pankit rahoittivat, markkinat tarjosivat ja ihmiset kuluttivat - ja tekivät töitä. 1990-luvulle tullessa ja keski-ikäistyessäni törmäsin lapsineni useiden kansalaisten lailla lama-Suomeen. Pankit sulkivat luotonantohanansa ja vakuuksiakin ruvettiin kyselemään, korkotason noustessa useat pienyritykset ja isommatkin kokivat konkurssin. Valtio oli budjettivajeineen surkeassa kunnossa, saneerausta vailla. Suomi oli yhtäkkiä lamassa, syvemmassä kuin koskaan. Puolimiljoonaa työtöntä, joista ansiosidonnainen, peruspäiväraha ja toimeentulotuki pitivät huolen. Miten kävi työn? Ja miten kävi naisen?

Työn merkityksen tutkiminen on mielestäni hedelmällistä silloin, kun työstä on tullut epävarma tai sen on menettänyt, vasta silloin työn todelliset erilaiset merkitykset tulevat esille.

Se, miten työn koen, on puettavissa sanoiksi mm. seuraavasti: Työ on totaliteetti, joka ambivalentilla voimallaan tunkee läpi yksilön ja yhteiskunnan. Se voi olla mitta, väline, elämäntapa tai pakko. Eri

yhteyksissään sen muoto ja merkitys muuttuvat, mutta koskaan se ei ole merkityksetöntä. Yhteiskunnallisella systeemitasolla se on jatkumo, yksilötasolla siitä löytää alun ja lopun. Totaliteetissaan se muistuttaa biologisen sukupuolen kulttuurista totaliteettia, joten naistutkimuksen naisnäkökulma antaa hedelmällisen perspektiivin työlleni.

Käytännössä etsin naisten määräaikaisen elämän punaista lankaa heidän kertomuksistaan syntyvän sisäisen tarinan avulla. Ja tässä kohtaa ei voi vähätellä sitä, että olen viehtynyt tarinoihin jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Lapsuuden maalaismiljöö olikin niitä täynnä: oli tarinaa rengistä ja isännästä, piiasta ja emännästä. Vaikka tarinoiden kohteet vaihtuivat, niin yksi yhteinen piirre niillä oli: mies ja nainen sai aina laatuluokituksen työteliäisyytensä mukaan. Työ seurasi ihmistä läpi elämän. Se seurasi niin tiukasti, että se ihan ahdisti. Olivathan ihmisten muut ominaisuudet työlle alisteisia: "...niin, mutta kaikesta huolimatta se oli hyvä työmies!"

2. Johdanto

Jyväskylän yliopisto on suorittanut Työn epävarmuus ja hyvinvointi -tutkimuksen vuonna 1995. Tutkimuksen kohteena oli neljä työorganisaatiota: kauppa, tehdas, pankki ja kunnan sosiaali- ja terveystoimi. Tutkimus selvitti työn epävarmuuden yleisyyttä, syitä ja seurauksia ja käsittelyä erilaisissa työorganisaatioissa. Taustatekijänä oli oleellisesti tiukentunut työmarkkinatilanne ja uhkaavat saneeraukset ja supistukset henkilöstössä.

Vuonna 1996 käynnistetyssä seurantatutkimuksessa haluttiin tutkimusta laajentaa myös niihin työntekijöihin, jotka ovat poistuneet tutkituista työorganisaatioista eli ihmisiin, joille työttömyys ei ollut enää pelkkä abstrakti pelko vaan konkreettinen ja koettu tila. Tutkijaryhmä päätti haastatella pankin, tehtaan ja kunnan sosiaali- ja terveystoimesta poistuneita henkilöitä. Haastattelijoiksi haluttiin gradu- vaiheen opiskelijoita, jotka samalla tekisivät aiheesta opinnäytetyönsä.

Määräaikaista naisen elämää -tutkimukseni liittyy naisiin, jotka ovat työskennelleet kunnan sosiaali- ja terveystoimessa ei-tyypillisissä työsuhteissa joko koko työuransa ajan tai osan siitä. Naiset edustavat kolmea ikäluokkaa: nuorimmat naiset ovat alle 30-vuotiaita, keski-ikäiset naiset 40 vuotta täyttäneitä ja iäkkäämmät naiset ovat yli 50-vuotiaita, mikä osaltaan jäsentää tutkimustani. Työn määräaikaisuus luo erilaiset elämisen kehykset eri-ikäisten naisten elämän puitteiksi. Määräaikaisen naisen elämään kiinnitytään narratiivisesti naisten kertomusten kautta: elämä tarinoituu nuorten naisten itsenäistymisen haasteesta keski-ikäisten naisten uudelleenalintoihin ja varttuneempien naisten osallisuuden tarpeen tyydyttämiseen määräaikaistuneessa työelämän käytännössä.

3. Tutkimuksen tarkoitus ja toteutus - tarinallisuuden teoria

Naisten kertomukset kulkeutuvat elävän elämän draamasta sisäiseen tarinaan siitä, miten menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus rakentuvat naisten ymmärryksessä, kun työstä on tullut elämän määräaikainen ja epävarma määrittäjä ja pohja, jolle ei voikaan enää varmasti rakentaa tulevaisuutta. Naiset kertovat, minä kuuntelen ja yritän ymmärtää mitä työn epävarmuus on saanut naisten elämän kokonaisuudessa aikaan, entä naisessa itsessään. Mihin naisen rakentaa tulevaisuuttaan (valinnat) ja kuinka nainen lyö kättä elämänsä kanssa - vai lyökö?

Tutkin työn paikkaa ja merkitystä naisen elämäkokonaisuudessa. Naiset tarinoivat itsensä ja elämänsä kertomuksiksi, joita kunnioitan niin, etten etsikään vain yhtä ja oikeaa tekijää, merkitystä tai tulkintaa joille naisten kertomukset alistan vaan annan elämän ristiriitaisuuden puhua. Työn paikkaa määrittellessäni tulen määritelleeksi laajemman kokonaisuuden, elämäkokonaisuuden (käsite Harriet Strandell 1984).

Ymmärryksen välineeni on tarina ja lähestymistapani on narratiivinen eli tarinallinen.

Ja tarinallinen nimenomaan **ontologisen narratiivisuuskäsityksen** mukaisesti: kerronta, kokemus kuin eletty elämä itsekin ovat narratiivisesti jäsentyneitä. Ihmiselämä on kudos, jossa eletyt ja kerrotut, todelliset ja kuvitellut, menneet ja ennakoitut, omat ja muiden tarinat jäljittelevät ja muotoilevat toisiaan. Eli "tarina on läsnä jo tapahtumapaikalla", kuten Hänninen asian tiivistetysti ilmaisee.

Ontologista narratiivisuuskäsitystä kuvaavat termit on Vilma Hänninen (1996) määritelly seuraavasti:

Tarinan käsite viittaa tajunnalliseen merkitysten muodostelmaan, joka käsittää mm. juonen ja henkilöhahmot. **Kertomus** on tarinan esitys erilaisten merkkien, esimerkiksi sanojen ja kuvien välityksellä. Samasta tarinasta voi esittää eri kertomuksia (kirjoitettu omaelämäkerta ja suulliset muistelmat) ja yhdessä kertomuksessa voi olla useita tarinoita (esim. työuraa koskeva tarina ja rakkaustarina).

Draaman käsite puolestaan tarkoittaa nyt elävää elämää itseään, tulkittuna ihmisten toiminnaksi eli pyrkimyksiksi toteuttaa tarinallisia projekteja.

Kertominen tarinan esityksenä on sosiaalinen teko, jonka perustehtävä on kommunikoida draaman tapahtumia ja sisäistä tarinaa. **Sisäinen tarina** on tulkintamalli, jonka avulla ihminen jäsentää itselleen elämäntilannettaan, identiteettiään, arvojaan ja tavoitteitaan. (Hänninen 1996.)

Kun tutkimuksen avulla halutaan tehdä päätelmiä tutkittavien sisäisestä tarinasta (eli tulkintamallista), voi aineistona olla Hännisen (1996) mukaan myös muunlainen kuin kertomusmuotoinen aineisto, esimerkiksi teema- tai syvähaastattelun vastaukset. Tällöin hypoteettinen 'sisäinen tarina' kootaan aineiston antamien vihjeiden perusteella. Näin joudutaan menettelemään etenkin silloin, kun sisäinen tarina ei ole vielä kiteytynyt valmiin kertomuksen muotoon. Sisäisen tarinan jäljittämistä voi pitää Hännisen (1996) mukaan salapoliisityönä siinä mielessä, että siinä voidaan käyttää hyväksi monenlaisia vihjeitä ja myös siksi, että se vaatii tutkijalta intuitiota ja eläytymistä. Analyysitapa saattaa hahmottua vasta tutkimuksen kuluessa. Tutkija muodostaa oman tulkintansa aineistosta muodostuvan kokonaiskuvan pohjalta ja esittää ja perustelee sen esimerkiksi haastatteluista poimimiensa sitaattien avulla.

Tutkimusaineistoni on Hännisen (1996, 1999) kuvaama ontologinen narratiivinen aineisto, jonka avulla pyrin tulkitsemaan haastateltavan omaa sisäistä tarinaa, jonka kautta tarkastelen työn, perheen ja naisen paikkaa

haastateltavan itseymmärryksessä. Ja koska elämä tarinoituu kokonaisuudeksi, elämäkokonaisuudeksi, ja koska työtäni strukturoi ikä, olen käyttänyt Strandellin (1984) tutkimusta vertailuissani ja kysymystenasetteluissani tukena. Tuon tarinallisen kiertokulun prosessiin liittyvän elämän lineaarisen tulkinnan avuksi käsitteen elämäankaari, joka on lähtöisin elämäankaaripsykologiasta ja joka voidaan liittää kehityspsykologian piiriin (Dunderfelt 1991). Elämäankaari on tutkimuksessani ymmärretty koko ihmiselämää koskevana merkityksellisenä muutosprosessina, yksilöitymistapahtumana, jonka aikana ihminen pyrkii tulemaan yhä enemmän omaksi itsekseen. Naisten kertomukset kulkevat nuoremmasta

vanhempaan juuri siitä syystä, että ne haastattelujen ja litteroimisen jälkeen tarinoituivat niin, ettei oikeastaan muuta mahdollisuutta ollut kuin 'kaareuttaa' työni. Elämänvaihteoria tuli toteen näytetyksi aineistoni pohjalta: elämänkulku on kaareutunut, ja ihan perinteisellä tavalla. Se on sitä siitähän huolimatta, että elämänkaariteorioita on kritisoitu (mm. Nikander 1999) siitä, etteivät ihmiset koe tietynikäisinä tiettyjä asioita elämänsä aikana vaan erilaiset elämänvaiheet ja kriisit tulevat jokaiselle - jos tulevat - ihan omia aikojaan. Puhutaan ikävaiheiden selvärajaisista poistumisista ja siirtymistä: aikuisuus kestää pitempään kuin ennen koska se alkaa aikaisemmin ja siirtää vanhuuden rajaa kauemmaksi (Hoikkala 1993). Edellä mainittu kehitys myös antaa mahdollisuuksia luoda yksilöllistä elämänkulkua, tai jos haluaa asian nähdä toisin, niin se mahdollistaa 'yhdennäköisen' kulttuurin syntymisen, joka myös pakottaa yksilöitä nuoruuden ruumiilliseen ja henkiseen muottiin (Korvajärvi 1999).

Aineistoni pohjalta on kuitenkin todettava, että ikä luo odotuksia: on olemassa selkeitä tulkinnallisia oletuksia siitä, mitä tietyissä ikävaiheissa ihmisille yleensä tapahtuu ja mihin he silloin yleensä sitoutuvat. Eikä ikä luo odotuksia ja tulkintoja ainoastaan yksilöissä vaan myös ja etenkin yhteiskunnan erilaisilla systeemitasoilla, josta käsin ikätulkinnat saavat yhteiskunnan rakenteelliset ehdot.

Mistä tarinat tulevat?

Narratiivista kiertokulkua Vilma Hänninen kuvaa (1999, 129) seuraavasti: ihminen jäsentää tilannettaan (situaatiotaan) ja luo elämänprojektejaan sosiaalisesta tarinavarannosta ammentamiensa tarinallisten mallien avulla. Tästä jäsennyksestä syntyvä 'sisäinen tarina' ohjaa ihmisen toimintaa ja valintoja (draama). Toiminta puolestaan muokkaa situaatiota eli seuraavien tarinallisten projektien toteutumisehtoja. Draaman tapahtumia voidaan jälkikäteen esittää (tarinallisesti tulkittuina) kertomuksina. Kertomus sosiaalisena tekona muodostuu osaksi ihmisten välistä sosiaalista draamaa, samalla liittyen osaksi sosiaalista tarinavarantoa.

Tarinan kiertokulun dynamiikan lähtökohtana on **situaatio**, niiden seikkojen kokonaisuus, joihin ihminen on suhteessa kuten asuinpaikka, työpaikka, perhesuhteet ja terveydentila. Situaatioon liittyy myös toimintaa säätelevät seikat kuten sosiaaliset normit ja säännöt, lait jne. Situaatio käsittää ihmisen elämäntilanteen kokonaisuuden, sen tarjoamat mahdollisuudet ja sen asettamat rajat. Situaation kokonaisuus muuttuu jatkuvasti sekä ihmisen toiminnan seurauksena että siitä riippumatta Situaatio itsessään on faktinen eli se ei muutu ajattelun vaan ainoastaan toiminnan voimalla. Kuitenkin sille voidaan antaa sisäisessä tarinassa erilaisia tulkintoja. (Hänninen 1999, 20-21.)

Sosiaalinen tarinavaranto käsite viittaa siihen kulttuuristen kertomusten joukkoon, joka yksilölle tarjoutuu. Sosiaalinen tarinavaranto sisältää kaikki ne tarinat, joita ihmiset kohtaaavat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tai kirjojen ja tiedotusvälineiden kautta. Sosiaaliseen tarinavarantoon tuotetaan jatkuvasti uusia tarinoita, jotka erilaisten suodattumisprosessien kautta asettuvat eri ihmisryhmien käytettäväksi. Sosiaalisesta tarinavarannosta omaksutaan tarinoita koko elämänhistorian ajan, jotkut tarinat unohtuvat ja jotkut jäävät mieleen muodostuen osaksi henkilökohtaista tarinavarantoa. Henkilökohtainen tarinavaranto sisältää myös omassa henkilöhistoriassa kertyneet tarinallisesti tulkitut kokemukset. (Hänninen 1999, 21.)

Sisäisessä tarinassa on kyse prosessista, jossa yksilö tulkitsee elämänsä tapahtumia sekä situaationsa tarjoamia mahdollisuuksia ja rajoja sosiaalisesta tavaravarannosta omaksumiensa tarinallisten mallien avulla. Sisäinen tarina on yleisen ja yksityisen, symbolisen ja aineellisen,

kielellisen ja ei-kielellisen, julkisen ja yksityisen kohtaamisen prosessi, jossa muodostuu uusia merkityksiä. Se on jatkuva luova prosessi, jossa useat osatarinat kutoutuvat toisiinsa. Yhdellä sisäisellä tarinalla voidaan nähdä alku, keskikohta ja loppu. Sisäiset tarinat voivat olla toisiinsa nähden ajallisissa, hierarkkisissa, rinnakkaisissa tai jopa ristiriitaisissa suhteissa. Osa sisäisten tarinoiden joukosta on päätyneitä, osa vasta kurkottaa kohti tulevaa. Näitä tulevaisuuteen suuntautuvia tarinoita voidaan kuvata termillä **'tarinalliset projektit'**. (Hänninen 1999, 21-22.)

Sisäisen tarinan merkitys on ohjata toimintaa elävän elämän draamassa. **Draama** on tässä ja nyt tapahtuvaa toiminnallista prosessia, jossa ihminen pyrkii toteuttamaan sisäsiessä tarinassa muodostamiaan projekteja. Draamassa henkilö on kuitenkin vain yksi toimija muiden joukossa, niinpä siinä yhdistyvät toiminta, sen ehdot ja sen seuraukset. Draamassa tapahtuva prosessi on faktinen ja siten yhtenäinen: useita mahdollisuuksista vain yksi toteutuu. Draamassa toteutuvalla toiminnalla on seurauksia, jotka puolestaan muuttavat tilanteen toiminta-ehdoja (situaatiota) ja sen kautta sisäistä tarinaa. (Hänninen 1999, 22.)

Kertomuksen käsite viittaa tässä yhteydessä ihmisen itsestään toisille kertomaan tarinaan. Kertomuksen luonteenomaisin aikamuoto on imperfekti, eli tyypillisimmin kertomus esittää tapahtumia, jotka ovat jo toteutuneet. Kerronnassa voidaan luoda tapahtuneesta yhä uusia tulkintoja. Kertomalla tarinaansa ihminen voi saada aikaan sosiaalisia vaikutuksia, jakaa kokemuksiaan, saada jäsenyksilleen sosiaalista vahvistusta sekä reflektoida kokemustaan. Kertomus siirtyy sosiaaliseen tarinavarantoon muiden kuulijoiden resurssiksi, jota he voivat käyttää hyväksi oman elämänsä tutkimisessa. (Hänninen 1999, 22.)

Sisäistä tarinaa ei aina haluta tai voida pukea julkisen kertomuksen muotoon. Häpeällisiksi koetut, kulttuurissa torjutut tai kammottavuudessaan sanoja pakenevat kokemukset jäävät usein vaietuiksi, niin vapauttavaa kuin niistä kertominen saattaisi ollakin. Oletettavaa onkin että kaikkein herkimpiä muistoja, pyhimpiä kokemuksia ja hurjimpia unelmia usein suojellaan pitämällä ne yksityisinä. (Hänninen 1999, 57.)

Jos ihminen kertoo aina itsestään sosiaalisia odotuksia myötäileviä tarinoita, on vaara, että hänen ulkoinen minäkertomuksensa etäännyy hänen sisäisestä tarinastaan. Koska kerronta muotoilee sekä kertojan omaa minäkäsitystä että muiden ymmärrystä hänestä, rajoittunut kerronta voi tuottaa rajoittunutta ymmärrystä - ja mahdollisesti myös rajoittunutta elämää. Hänninen (1999, 57) varoittaakin George Howardia (1991) lainaten: "Ole tarkkana millaisia kertomuksia kerrot itsestäsi - tulet varmasti elämään niitä".

Elämänmuutokset tarinoina: sankaritarinaa, tragediaa, komediaa, ironiaa - rikostakin

Vilma Hänninen (1999) on tutkinut tarinalähestymistavalla työttömien tapaa jäsentää omaa työttömyyttään ja esittää, että arki ajattelua hallitsee kaksi vastakkaista työttömyystarinaa: tragedia ja rikostarina. Tragediassa henkilö on kunnollinen mutta onneton ja rikostarinassa (aluksi) onnellinen mutta kunnoton. Henkilökohtaisen tyydytyksen ja sosiaalisen hyväksynnän ristiriita muodostaa työttömälle ihmiselle loukun. Elämästä ei voi riskittömästi nauttia työttömänä: harrastukset ja joutilaisuus vaarantavat työttömän minäkuvaa perinteisen työmoraalin omaksuneena ihmisenä, ympäristö tulkitsee hänet verovaroin elämästä nauttivaksi sosiaalipummiksi. Toinen vaihtoehto olisi kärsiä näkyvästi ja kurjistua, silloin saisi mahdollisesti ympäristön hyväksynnän ja sympatian.

Jos arki ajatteluumme hallitseekin Hännisen (1999) mainitsevat kaksi vastakkaista julkista työttömyystarinaa, tragedia ja rikostarina, niin työttömät itse muodostavat omia mallitarinoitaan, jotka

myös osin poikkeavat hallitsevimista julkisista mallitarinoista. Työttömän käyttämä mallitarina myös ohjasi työttömän elämän muodostumista mallitarinan mukaiseksi. Työttömien mallitarinoista Hänninen on muodostanut neljä tarinatyyppeä: sankaritarina, tragedia, komedia ja ironia.

Seuraavassa tarinatyypittelyssään Hänninen (1999, 96-97) nojaa Kevin Murrayn (1989) esittämään neljään länsimaisessa tarinaperinteessä yleisesti esiintyvään juonityyppiin: komedia, romanssi (Hännisen sankaritarina), tragedia ja ironia. Lisäksi Hänninen on esittänyt vielä yhden tarinatyypin, rikostarinan.

Sankaritarinassa ovat vastakkain hyvä ja paha, vastakkaisuus ratkeaa taistelulla. Alkutila on harmonian ja kunnian tila, jota pahuuden voimat ilmaantuvat uhkaamaan. Identiteettiprojektina sankaritarina merkitsee sankaruuden osoittamista, minuuden ja omien kykyjen asettamista julkiseen testiin. Sankari taistelee ja voittaa pahan, jolloin alun harmonia palautuu. Hän on voimakas ja moraalisesti ylevä ja hän herättää ihailua.

Tragedia on muuten sankaritarinan kaltainen, mutta siinä sankari ei onnistu voittamaan pahuuden voimia. Tragedian päähenkilön perusominaisuus on viattomuus ja hän herättää myötätuntoa.

Komedia on tarina, jossa nuoruus ja halu voittavat vanhuuden ja kuoleman. Lähtökohtana on tilanne, jossa yhteiskunta tukahduttaa halua, ja ristiriita kärjistyy konfliktiksi. Konflikti laukeaa välitilassa (kuten karnevaali, matka, seikkailu), jossa normaalin elämän säännöt laukeavat. Tuloksena syntyy uusi terveempi sosiaalinen yhteisyys. Identiteetin kannalta komediassa on kysymys omien piilossa olleiden tarpeiden ja mahdollisuuksien tutkimisesta ja löytämisestä. Komedian päähenkilön perusominaisuus on, että hänellä on haluja, inhimillisiä heikkouksia ja tarpeita, ja hän herättää ihmisissä sympatiaa.

Ironiassa asetetaan kaikkien edellisten tarinoiden puhtaus ja yksinkertaisuus kyseenalaiseksi. Ironiassa ei ole mikään puhtaasti hyvää tai pahaa, ja muiden tarinatyyppeiden tapa esittää asiat jompanakumpana näyttäytyy vain kokemuksen jäsentämisen muotona. Ironian päähenkilölle on ominaista älyllisyys ja halu rikkoa rajoja, ja hän herättää ympäristössään hämmennystä.

Rikostarinassa ovat vastakkain rikollisen henkilökohtainen etu ja yhteisön paras. Rikostarinassa yksilön ja yhteiskunnan vastakkaisuus ei ratkea karnevaalisen välitilan avulla kuten komediassa, vaan rikollinen tyydyttää omat tarpeensa yhteisön kustannuksella, sen normeja rikkoen. Lopulta hänet paljastetaan ja hän saa rangaistuksensa. Rikostarinan päähenkilön perusominaisuus on itsekkyyys, ja hän herättää vihaa, kateutta tai pelkoa.

Vilma Hänninen toteaaakin, että kuvatut tarinatyypit toteutuessaan eivät aina ole kirjallisten tarinoiden tapaan dramaattisia: komediat eivät välttämättä ole huvittavia eivätkä sankareiden taistelut jännittäviä. Olennaista tyypittelyssä onkin tapahtumien looginen rakenne ja niihin sisältyvät loogiset jännitteet.

Myrrayn esittämät tarinatyypit näyttäytyvät Hännisen tutkimuksen työttömien tarinoissa jäsentyvän seuraavanlaisina:

Sankaritarinassa työttömäksi joutuminen näyttäytyy normaalia elämän harmoniaa uhkaavana pahana, joka asettaa yksilön päättäväisyyden, työnhalun ja noteerauksen työmarkkinoilla koetukselle. Tilanne

näyttäytyy vaarana, jota vastaan on päähenkilön yksin taisteltava. Sankaritarinain työtön onnistuikin taistelussa työttömyyttä vastaan ja vaara väistyy elämän jatkuessa entistä onnellisempana.

Tarinan lähtökohtana on ajatus siitä, että työttömyys on ehdottomasti paha ja työllisyys puolestaan ehdottomasti hyvä ja tavoiteltava tila. Jos työpaikan saaminen ei olisi onnistunut, tilanteesta olisi syntynyt tragedia.

Tragediassa ydin on siinä, että työtön keskittyy ajatuksissaan ja toimissaan menneisyyteen ja entisen tilanteen palauttamiseen. Työpaikasta taistelu ei ole tuottanut tulosta, mutta yksilö ei kuitenkaan halua luopua taistelusta. Entiseen olisi päästävä takaisin, elämällä ei näyttänyt olevan muunlaista ratkaisua. Lopputulos on kariutuminen umpikuja-asetelmaan, jossa menetyksen aiheuttamasta kärsimyksestä ei ollut ajatuksellista eikä käytännöllistä ulospääsyä.

Komedia on työttömän tarinana lähtökohdaltaan tila, jossa työ ei ole vastannut työntekijän toiveita, tarpeita tai fyysisiä edellytyksiä. Runsaat sairaslomat saattavat olla esimerkiksi syynä lomautukseen ja työttömyyteen, jota on kuitenkin tulkittu ensin tragediaksi: työttömyys on epäoikeudenmukaista. Jossain vaiheessa kuitenkin työtön alkaa tulkita tilannettaan uudelleen ja siirtyy elämään toista tarinaa. Uudelleentulkinnassa luovuttiin entisestä oikeuden ja vääryyden näkökulmasta ja annettiin tilaa omille piilossa olleille tarpeille, tarinan jatkon hahmottamiseksi. Työpaikan menetys kääntyykin näin vapauttajaksi ja työttömyysaika on eräänlaista karnevaalia, jonka aikana on mahdollista hahmottaa omaa elämää vapaana normaalielämän kahleista. Työpaikan menetys on sysännyt yksilön etsimään uutta ja paremmin sopivaa työuraa.

Ironiassa työtön ei suostu hyväksymään yleistä käsitystä, että palkkatyö olisi ihmisen onnellisuudelle välttämätön asia tai että työttömyys olisi häpeällistä - toisaalta hän myös ymmärtää, että toiset tulkitsevat hänen elämänsä eri tavoin kuin hän itse ja että hyväksytyjen tarinoiden kyseenalaistaminen elämällä toisin on raskasta.

Tarinallisuuden teoriasta käytäntöön: "Minun pittää kyllä nyt suoraan sanoa, että minä oon kyllä vielä kii järkyttyny..."

Lähetin haastattelupyynnöt syksyllä 1996 kolmellekymmenelle kunnan sosiaali- ja terveystoimen työntekijälle, jotka ovat olleet kunnalla erilaisissa määräaikaisissa työsuhteissa.

Vastauksia sain viideltätoista, joista yhdeksän suostui haastateltaviksi. Heistä valitsin lopulta varsinaiseen aineistooni kahdeksan naista, joille kaikille oli yhteistä sekä työnantaja (kunta) että työn kohde, ihmiset.

Ammatit ja koulutustaustat vaihtelivat suurestikin, mutta niiden merkitys aineistoa tulkitessa on ollut vähäinen. Tärkeimpänä aineiston analyysia ja tulkintaa ohjaavana tekijänä pidän haastateltavien ikäjakamaa: 30-, 40- ja 50-vuotiaat naiset.

Varsinaiset haastattelut suoritin lokakuussa 1996. Osa haastatteluista tehtiin yliopistolla (5) ja osa haastateltavien kotona (3). Haastattelut, jotka nauhoitin, kestivät puolestatoista kolmeen tuntiin. En käyttänyt teemahaastattelulomaketta haastattelun aikana vaan ainoa apuvälineeni oli nauhuri, koska halusin varmistaa keskustelemaan ilmapiirin ja sen, etten takerru liiaksi haastattelurunkoon vaan keskityn siihen, mitä haastateltava minulle kertoo.

Pyrin keskittymään haastatteluihin erityisen huolella: varmistin etten ole väsynyt ja että minulla ei ole liian kiireistä aikataulua haastattelupäivänä. Lisäksi tein yhden haastattelun päivässä, enkä tehnyt useampia kuin kolme haastattelua viikossa. Huolellisesta valmistautumisesta huolimatta tärkeintä oli itse haastattelun sujuminen, sen aikainen keskittyminen ja valppaus. Vaikeinta oli mielestäni haastattelun alku, sen aikana kun tapahtui haastateltavaan tutustuminen. Tutustumisella tarkoitan sitä prosessia, missä etsin johtolankoja ja viitteitä, merkkejä haastateltavan uniikista persoonallisuudesta. Osa havaitsemistani merkistä johti oikeisiin johtopäätelmiin, osa ei. Haastateltavan tulkintaa haittaavat ensialkuun etenkin kieleen liittyvät seikat kuten erilaiset murteet tai tapa käyttää kieltä itsensä ilmaisuun.

Tärkeä osa haastattelua on nonverbaalinen viestintä, mitä viestintä onkin yli 90%:sti, mutta joka ei enää välity siitä haastattelusta, minkä puran nauhalta. Ilmeet, eleet ja liikehdintä vaikuttavat haastattelutilanteessa mielestäni yhtä paljon kuin puhutut sanat. Itse asiassa koenkin niin, että nauhalta litteroitu haastattelu onkin vain osa varsinaista haastattelua, haastattelun ääni. Tästä haastattelun tahattomasta puolittumisesta johtuen olen kokenut osan haastatteluista aivan erilailla niitä nauhalta kuunnellessani. Osa vaikeina kokemistani haastatteluista ovatkin olleet kuunneltuina sujuvia ja informatiivisia, onnistuneita. Osa helpoksi kokemistani ovatkin osoittautuneet kuunteluvaiheessa takkuisiksi.

Varsinaisen haastattelun aloitin aina henkilön nykyisen elämäntilanteen kartoituksella, minkä jälkeen siirryimme ajallisesti taaksepäin lapsuuteen saakka. Varhaisimmista muisteluista palasimme takaisin nykyisyyteen, mikä on mahdollistanut ja helpottanut haastateltavan kertomuksen syntymistä.

Osan haastateltavista on kertonut elämästään tarinamuotoisesti, etenkin 40- ja 50-vuotiaat naiset esittivät vahvaa kerrontaa. Nuoremmat naiset saattoivat jäsentää tarinaansa haastattelun aikana, heille jouduin myös esittämään enemmän kerrontaa ohjaavia kysymyksiä kuin vanhemmille naisille.

Kaiken kaikkiaan haastattelut kulkivat paljolti naisten ja haastattelijan eli minun välisen luottamuksen varassa, ja joskus se oli pienestä kiinni. Esimerkkinä voisin mainita erään 30-vuotiaan naisen, jonka haastattelu oli mielestäni edennyt erityisen jähmeästi. Hän vastaili kysymyksiin välillä tuhahdellen ja nopeasti sivautellen haluamatta erityisesti eritellä omia elämänratkaisujaan ja tunteitaan. Vein kuitenkin haastattelun läpi mahdollisemman hienotunteisesti, lopussa kiitin naista ja kysyin miltä haastattelu oli hänestä tuntunut. Nainen katsoi minuun ja vastasi: "Minun pittää kyllä nyt suoraan sanoa, että minä oon kyllä vielä kii järkyttynyt. Minä kun luulin, että se haastattelija on keski-ikäinen nainen!" Sillä samaisella hetkellä manasin koko ulkoisen olemukseni: letit, farkut ja lenkkikengät. Ulkoinen olemukseni ei ollut vastannut naisen mielikuvaa haastattelijasta, eikä hän päässyt siitä eroon koko puolitoistatuntisen haastattelun aikana. Vasta haastattelun loputtua, naisen kuultua ikäni ja sen että olin kahden lapsen äiti, luottamus syntyi, ja nainen kertoi erään tärkeän ja luottamuksellisen tekijän, mikä on vaikuttanut hänen elämäänsä. Mutta tämä keskustelu käytiinkin ulkosalla pakkasessa, nauhuri ei sitä tallentanut.

Nauhurin olemassaolo olikin asia, mikä vaikutti erityisesti vanhempien naisten kerrontaan haastattelujen alkuvaiheessa. Joitakin asioita kerrottiin vasta sitten kun nauhuri oli pysähtynyt ja varsinainen haastattelu koettiin loppuneeksi. Nauhuri oli ikäänkuin keskusteluun kuulumaton, tuntematon, osallistuja.

Haastattelut tuottivat litteroitua tekstiä noin kaksisataa sivua, joiden tulkitseminen ja analyysi on ollut Hännisen (1996) mainitsemaa salapoliisityötä. Rakensin naisten kerronnasta tarinoita, lineaarisia ja

ymmärrettäviä. Annoin tarinoiden tulla esiin, vaikka välillä pelottikin työskentelytavan epävarmuus ja ennustamattomuus. Siitäkin huolimatta, että apunani oli narratiivinen mieleni ja lukuisat tutkimukset ja tulkinnat naisista, työstä ja yhteiskunnasta, mieltäni askarrutti: nouseeko täältä mitään esille vai uppoanko tänne? Ja jos uppoan, niin mihin...

Kun tarinat olivat valmiita, niistä polveutui kolmen naissukupolven tulkinnat oman elämän kulusta: työstä, perheestä ja omasta identiteetistä, suhteesta ympäristöön ja itseensä. Pikkuhiljaa niistä kehkytyi isompi tarina, kuin kehyksenä pienemmille. Otin erityiseen tarkasteluun kuusi tarinaa, kuusi erilaista tarinaa, joissa itsessään on jatkumo ja jotka yhdessä piirtävät naisen kuvaa.

Olen valinnut runsaslukuisen mutta herkän tarinan kerronnan tavan, en ole halunnut tehdä niistä tiivistettyjä ja ristiriidattomia vaan olen pyrkinyt rehellisyyteen ja elämän kunnioitukseen. Rosoisuus saa näkyä ja sen pitääkin. Raadollisuus ja ristiriitaisuus ja elämän ennakoimattomuus tekevät elämästä tarinan arvoisen.

Nuorempien naisten tarinat kulkevat runsaslukuisempina siitä syystä, että olen halunnut kuvata heidän tarinoillaan sitä elämisen vaihetta, missä oman elämän itsenäistymistarina luodaan ennen ja jälkeen työmarkkinoiden kohtaamisen. Ja kuten tulen toteamaan - määräaikaisen naisenelämän käytäntö luo oman ennalta arvaamattoman kontekstinsa, jossa tulevaisuuden projektit joutuvat uudelleen käsikirjoitettaviksi.

Keski-ikäisten ja varttuneempien naisten kertomukset olen jännevöittänyt niin, että ne ovat luettavissa tiivistetympin narratiivisessa muodossa ennen niitä seuraavia analyysejä, joissa käytän myös suoria lainauksia haastatteluista. Olen pyrkinyt säilyttämään kertomuksien tarinoitumisen juonen niin, että tulkinta ei olisi juurikaan kärsinyt tunnistettavuuden estämisen kustannuksella. Nimet, paikkakunnat ja osin muutkin henkilöiden tunnistamista edesauttavat seikat ovat kokeneet muodon- tai nimenmuutoksen tai poistuneet kokonaan tekstistä.

4. Ja alussa oli tarina...

Vilma Hänninen (1999, 38) toteaa tarinankerronnan ja tarinoiden kuulemisen liittyvän oleellisesti kahteen ihmislajin elinehtojen vaatimuksesta syntyneeseen erityispiirteeseen: inhimilliselle tietoisuudelle kykyyn muodostaa skenaarioita, kuvia mahdollisista tulevaisuuksista sekä kykyyn aavistaa toistensa intentioita ja mielen liikkeitä. Tarinat harjoittivat ja kehittivät kykyä selvittää sosiaalisen elämän monimutkaisuudesta ja niillä on ollut ratkaisevan tärkeä merkitys ihmiskunnan historiassa.

Vaikka tarinoiden merkitykset ja sisällöt ovat historian kulussa muuttuneet on tarinoilla yhä tärkeä merkitys yksilön kehityksessä. Ihmisyksilö kehittyi inhimilliseksi olennoksi omaksumalla sen kulttuurisen perimän, jonka keskelle hän syntyy. Hänninen (1999) viittaa Vygotskin (1962, 44) näkemykseen siitä, että lapsen psyyken kehittymiselle on puheen kehittymisellä ratkaiseva merkitys.

Omaa elämää koskevilla tarinoiden tuottamisella on keskeinen merkitys lapsen minuuden kehittämisessä: minätietoisuus käsittää itsen näkemisen menneisyydessä, nykyisyydessä ja tulevaisuudessa. Aikuiset opettavat lasta muistamaan keskustelemalla lapsen kanssa menneistä tapahtumista ja tämä käynnistää lapsen omaelämäkerrallisen muistin kehittymisen.

Vähitellen lapsi oppii kertomaan tarinoita itsenäisesti ja rakentamaan merkityksellisistä episodeista yleisen tason elämäntarinaa. Sisäisellä tarinalla onkin yksilöhistoriallinen tausta. Hänninen (1999) viittaa Dan P. Mc Adamsin (1993) näkemykseen siitä, että persoonallisen myytin pohjavireen

muodostaa ihmiselle ominainen narratiivinen sävy, jonka juuret ovat syvällä lapsuuden kokemuksissa, mutta joka voi myös voimakkaiden kokemusten myötä muuttua. Kunkin yksilön narratiivisella tulkinnalla on joko optimistinen tai pessimistinen sävy ja tämä perusorientaatio ohjaa tarinallisten mallien valintaa niin, että tarinoiden perusjuonityypeistä romanssi ja komedia pohjautuvat optimistiseen sävyyn, tragedia ja ironia pessimistiseen. Optimisti muovaa sisäistä tarinaansa "kaikki kääntyy lopulta parhain päin" -oletuksen pohjalta siinä missä pessimistisen narratiivisen sävyn omaava yksilö tulkitsee elämän ilot onnettomuuksien enteiksi.

Yksilöt syntyvät tarinavarantoon, joka on segmentoitunut kansan, sukupuolen, sukupolvien ja luokkien mukaisesti. Jokaisella kansalla on Hännisen (1999, 51) mukaan myyttiset perustarinansa ja hän viittaa mm. Kortteisen (1994) pelkistämään suomalaisten elämäkertojen perustarinaa: "on ollut kovaa, on pakko selviytyä, olen selviytynyt ja olen siitä ylpeä".

Kategoriaspesifit tarinat määrittelevätkin niitä rooli-odotuksia, joita eri asemissa oleviin ihmisiin kohdistetaan ja joihin ihmiset enemmän tai vähemmän mukautuvat. Omalle kategorialle epätyypillisen tarinan omaksuminen elämän malliksi vaatii rajojen ylittämistä sekä suhteessa omiin ajatususkomuksiin että suhteessa muiden odotuksiin. Vaikka länsimaisessa tarinostossa sankariroolit ovat yleensä Hännisen (1999, 51) mukaan kirjoitettu miehille, niin hän toteaa, että parin viime vuosikymmenen aikana on yhä enemmän ilmestynyt sellaisia kulttuurisia tarinoita kuten elokuvia ja tv-ohjelmia, joissa naiseuden perinteisiä rajoja rikotaan. Perinteisesti naiselle on jäsentynyt merkitys suhteessa mieheen, miehen kautta. Myös moniin ammatteihin liittyy voimakasta myyttejä, jotka ohjaavat niissä toimivien ihmisten työtä sekä heihin kohdistuvia odotuksia.

Merkittävä välittäjä yksilön ja sosiaalisen tarinavarannon välillä ovat erilaiset osakulttuurit ja viiteryhvät, joihin moraalijärjestykseen ihminen sopeutuu. Kullakin näistä osakulttuureista on omat mallitarinansa, joka määrittelee mitkä ominaisuudet, toiminnat ja suhtautumistavat ovat sen piirissä arvostettavia. Perhe on keskeinen tarinallisen yhteisö, jossa tuotetaan lukuisten kertomusten kautta yhteistä merkityksimaailmaa ihanteineen ja tabuineen. Muutkin yhteisöt tuottavat mallitarinoita muovaten jäsentensä merkityksenantoja, kuten yliopiston oppiainekulttuurit ja sosiaalialan työ tarinoittavat jäsenensä. Myös väljärajaisemmillä sosiaalisilla muodostelmilla kuten poliittisilla sukupolvilla voidaan nähdä olevan oma tarinansa, joka muodostuu yhteisen historiallisen avainkokemuksen ja sen tulkinnan pohjalta. (Hänninen 1999, 51-52.)

Voimmekin kytkeä yksilötason tulkinnat sekä tiettyihin viiteryhmiin että niihin liittyviin historiallisiin myytteihin, mallitarinoihin tai vaikkapa tieteellisen oppiaineen tarinoihin. Tarina ei synny tässä ja nyt vaan se on jo tapahtumapaikalla. Niin se on ollut myös tämän opinnäytetyön suhteen. Tulkintani ja viitekehysten aineksia on haettavissa omasta elämästäni ja sen situaatioista sekä sen diskurssioista, joilla on lineaarinen ja historiallinen mieli. Vuosien saatossa on tulkintaani tартunut eri lähteistä käsin suomalaisen naisen tarina, joka ei tietenkään voi olla tyhjentävä, mutta se on loogisesti ohjannut paitsi oman elämäni tulkintaa myös tätä työtä.

4.1 ...talonpoikaisesta sankarinaisesta, joka nousi agraarista...

Koko tarinallisen kiertokulun prosessi ankkuroituu Hännisen (199, 19 - 23) mukaan sosiaalisiin rakenteisiin, sekä sosiaalis-materiaalisiin (situaatio) että diskursiivisiin (sosiaalinen tarinavaranto). Nämä rakenteet puolestaan kytkeytyvät toisiinsa - esimerkiksi sosiaalisen tarinavarannon tarjontaa muotoilevat tarinoiden tuottamisen ja jakelun materiaalliset prosessit ja yhteiskunnalliset valtarakenteet. Kysymys on myös historiallisesta prosessista, jossa tarinallinen kiertokulku on historiaan ankkuroitunut ja historiaa tuottava prosessi. Sisäinen tarina muodostuu historiallisesti kehittyneiden elämäntilanteiden ja historiallisesti muodostuneiden tarinoiden ehdoilla, ja sen ilmaisut - toiminta ja kerronta - tuottavat historiaan uusia aineksia.

Suomalaisen naisen situaatiot ja diskurssiot ovat olleet historian kulussa vaihtelevat, mutta punaisena lankana voi kuitenkin erottaa emansipaatiopyrkimykset sekä yksilö- että yleisemmällä tasolla. Suomalaisen naisen emansipaatioitumisen historia on kytkeyty jo vuosisadan vaihteessa koulutukseen, palkkatyöhön ja yhtäläisiin oikeuksiin miehen rinnalla sekä kansalaisena että perheen piirissä. Poliittisesti naiskysymys on halkonut porvariston, työväen ja maaseudun naiset tavoitteenasetteluiltaan, ja silloinkin kun päämäärät ovat näyttäneet yhteneväisiltä, ovat keinot tavoitteiden saavuttamiseksi poikenneet toisistaan.

Työmarkkinat olivat valmiita työllistämään naisia, tyttöjä ja lapsia teollistumisen alkutaipaleella, mutta virkoihin ja toimiin edellytettiin naimattomuutta, koska avioliitossa naisen toimeentulo katsottiin turvatuksi.

Suomalaisen naisen itsenäistymisen historia ei ole yhtenäinen lineaarinen voittokulku, vaan siinä on sekä omat voiton että tappion hetkensä.

Naimattomat nuoret naiset yhteiskunnallisen muutoksen tutoreina

Suomalaisen naisen historia on poikkeuksellisen pitkälle 1900-lukua agraaria historiaa, siitä huolimatta, että jo 1800-luvun lopulla kaupunkien työläisperheen naiset, tytöt ja lapsetkin työllistyivät tehtaissa, jotka tarjosivat mahdollisuuden toimeentuloon. Kaupungit houkuttelivat myös maaseudun tyttöjä: väestökasvu ja köyhyys pakottivat etsimään töitä kaupungeista. (Sulkunen 1989.)

Suomen sisäisen muuttoliikkeen huomattavan osan muodostivat jo 1800-luvulla maaseudun nuoret ja naimattomat naiset, jotka olivat pakotetut lähtemään paremman toimeentulon perässä vieraalle töihin, yleensä tehdastyöhön tai piikomaan. Muuttoliikkeen seurauksena syntyvyys laski ja perhekoko pieneni 1900-luvulle tultaessa, jolloin maaltapako vain voimistui. Kotoa lähteminen ei ollut helppoa sen enempiä lähtijälle kuin matkaan laittajallekaan, kuten seuraavasta Maire Hirvosen (1995, 381) 1930-luvulle ajoittuvasta kuvauksesta voimme päätellä:

"Meitä oli seitsemän lasta, minä vanhin. Vanhimman oli lähdeittävä leipäänsä tienaamaan. Kun lähdin oli äiti pihamaalla. Emme sanoneet toisillemme mitään, en juuri taakseni katsonut. Oli ikävä lähteä, ja jos olisimme jotain sanoneet toisillemme, olis tullut itku. Vähäiset olivat tavarani, johonkin kassiin ne sopivat. Äiti sanoi: "En teitä maailmalle laittaisi, jos olisi valtaa kotona pitää. Mutta kun on pakko lähteä." Ei hän suruaan minulle näyttänyt, ettei minun olisi ollut niin ikävä lähteä. Menin vanhapiikaopettajalle naapuripitäjään."

Talonpoikaisperintö sisältää sukupuolitetun työnjaon

Vaikka maaseutu työllisti naisia ja miehiä rintarinnan, olivat naisten ja miesten työt maaseudullakin eriytyneitä ja silloin kun lisätyövoimaa tarvittiin, naiset tarttuivat miesten töihin, miehet harvemmin naisten. Naiset hankkivat perheelle toimeentuloa työskentelemällä kodin ulkopuolella tai tehden vieraalle kotona työtä. Kotitalouden työt työllistivät: leipomisen, ruuanlaiton ja lastenhoidon lisäksi naiset työllistyivät kehruulla, kudonnalla ja ompelulla. Naiset toimivat hierojina, kuppaaajina ja ruumiinpesijinä, eivätkä lapsenpäästäjän työkään olleet vieraita. Palkkana olivat raha tai luontoisedut. Maaseudun työläisvaimoille pakkatyöläistyminen edusti kyllä muutosta, mutta se ei välttämättä muuttanut naisten sosiaalista asemaa tai naisen suhdetta perheeseen, naisen velvollisuuksiin oli ennen teollistumista ja palkkatyölläisyyttä kuulunut myös toimeentulon hankkiminen. (Markkola 1989.)

Suomalaiset maatilat ovat olleet pientiloja ja ne ovat pitäneet naiset tiukasti kiinni kodin- ja karjanhoidossa miesten työllistyessä kodin ulkopuolella. Anne Ollila (1990) toteaa 1930-luvun perheenemännän työpäivän olleen maanviljelijäperheessä keskimäärin 12,3 tuntisen (tavallisen perheenemännän työpäivä oli 10,5 tuntia) ja erityisesti pienet lapset lisäsivät emännän työmäärää. Työpäivä olikin yleensä sitä pitempi mitä nuorempi emäntä oli ja pisimmillään työpäivä saattoi olla jopa 16,5 tuntia. Etenkin pienviljelijän emännällä oli elämä työntäyteistä, hänellä ei ollut juuri aputyövoimaa, jos mies kävi kodin ulkopuolella töissä.

Rantalaiho (1994) toteaa myös, että hengissäpysyminen tuotti köyhässä yhteiskunnassa sukupuolten välille työetiikkaan perustuvaa kumppanuutta. Heteroseksuaaliselle kumppanuudelle köyhyys ja selviytymisen pakko antoivat epäerotisoivan leiman. Naiset eivät olleet taloudessa niinkään miesten seksuaalisia kuin lehmien tarpeita varten. Ankara työetiikka epäerotisoi naisen ja naiseuden, jonka sisällöksi tuli työ, hoiva ja äitiys. Tämä on sävyttänyt myös alusta pitäen naisen ammatillista maailmaa, uusia naisammattajeja terveydenhoidossa, koulutuksessa ja sosiaaalialalla. (Rantalaiho 1994.)

Suomalaisen kulttuuriin rakentui Rantalaihon (1994) mukaan yhteiskunnallisen äitiyden myötä "naisten kieltovalta" yleisimminkin. Naiset ovat sekä yksityiselämässä moraalinvartijoita ja esikuvia että julkisuudessa normaaliuden kontrolloijia ja tuottajia. Vaikka naiskansalaisuuden sisältö onkin muuttunut, nainen on yhä kontrolloiva ja normaalistava (naisten ammattikunnat).

Naisen sidokset: avioliitto, koti ja äitiys

Palkkatyö ja naimattomuus varmistivat niin tehtaantytölle kuin piikatyölle itsenäisyyden, jonka he avioliitossa olisivat menettäneet juridisesti aviomiehelleen: avioliitossa mies oli naisen holhooja aina vuoteen 1930 saakka, jolloin tuli voimaan uusi avioliittolaki, jossa puolison edusmiehisyyys lakkautettiin ja naimisissa olevasta naisestakin tuli täysivaltainen. (Hänninen-Salmelin 1987.)

Nainen olisi menettänyt itsenäisyyttään myös lasten myötä; äitiys oli naiselle normi, joka saneli velvollisuudet ja jonka piti olla ennen kaikkea naisen kutsumus. Äitiys, naisen kutsumuksena, sisältyi Suomeen vuosisadan vaihteessa levinneeseen familismiin, ydinperhekulttiin, joka perustui keskiluokkaiseen perheideologiaan. 'Naisen kutsumus' liittyi naisen rooliin perheessä yleensä; nainen perheessä oli se sukupuoli, joka kasvatti ja yhteiskunnallisti lapset, hoivasi ja huolsi miehensä palkkatyön kentälle ja vartioi puolisoaan viinan kiroista. Äitiydestä tuli yhteiskunnallista, mutta se oli ennenkaikkea biologista naisen luontoa, jota pyrittiin etenkin maaseudun köyhällistön ja työläisväestön

osalta jalostamaan. Jalostustyön kohteena oli perhe ja nainen oli ikään kuin väline, jota käytettiin perhelähtöisten yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen. Keskiluokkainen perheideologia tarvitsi naista, yhteiskunnallista äitiyttä. (Nenola 1986.)

Perheideologia levisi keskiluokasta työväenluokkaan ja maaseudulle, jonka väestön moraalia ja elämäntapaa kaupungistunut keskiluokka paheksui. Niinpä lapsia haluttiinkin valvotusti. Syntyvien lasten tuli olla terveitä niin ruumiillisesti kuin sosiaalisestikin, kuten Nätkin (1991) toteaa kuvaillessaan sodan jälkeistä väestöpolitiikkaa. Huonoa väestön osaa pyrittiin karsimaan ja jopa pakkosterilisaatiota ehdotettiin, kriteereinä ns. perinnölliset rappeutumissairaudet kuten avioliiton ulkopuoliset suhteet ja alkoholismi. Heikon väestönosan lisääntymistä haluttiin rajoittaa ja keskiluokan ja yläluokan naisten monilapsista äitiyttä tukea.

Niin maaseudun kuin kaupunkienkin ongelmina olivat väestönkasvu ja köyhyys, ja niistä johtuvat sosiaaliset ongelmat. Keskiluokkaisen perheideologian arkinen toteutus oli kovin monelle perheelliselle naiselle käytännössä miltei mahdotonta. Palkkatyön tekeminen oli elämän jatkuvuuden kannalta pakko, mutta myös juridisesti määritelty naisen velvollisuus vuoden 1929 uuden avioliittolain mukaan. Naisen oli siis usein sekä pakko että velvollisuus käydä kodin ulkopuolisessa palkkatyössä, mutta hänellä ei ollut oikeutta saada lapsilleen yhteiskunnallista hoitoa ja hoivaa työpäivän ajaksi. Lapsia Suomi kuitenkin tarvitsi, hyvinhoidettuja ja terveitä lapsia. (Nätkin 1991.)

Palkkatyön ahtaat rajat - nuorelle, naimattomalle ja väliaikaisesti

Työmarkkinoiden vahvaa jakautumista miesten ja naisten aloihin ja ammatteihin voidaan Pohjoismaissa Pirjo Markkolan (1990) mukaan jäljittää tämän vuosisadan alkupuolelta. Sukupuoliajattelu leimasi vaihetta, jolloin moderni koulutusjärjestelmä luotiin. Vaikka muodollisia esteitä ei tyttöjen koulutukselle enää 1920-luvulla ollut, niin käytännön esteenä oli kotien varattomuus. Työläistyttöjen koulunkäyntiä rajoitti sekä luokka että sukupuoli, ja tie kulki yleensä kansakoulusta tehtaaseen, joka pelasti työttömyydeltä. Nuorten naisten ammattialoista yleisimmät olivat 1920- ja 1930-luvulla tehdastyö, kotiapulaisen ja liikeapulaisen työt. Niihin tytöt pääsivät naisellisten ominaisuuksiensa tähden - mm. sorminäppäryys, nopeus, tarkkuus - ilman ammatillista koulutusta, käytännön työelämän kautta. Pojille ammatti aukeni ammattikoulutuksen kautta, jossa painotettiin teollisuuden tarvitsemää erityisosaamista. Tyttöjen palkkatyöläisyys nähtiin väliaikaisena tilana matkalla kohti perheenäitiyttä, mikä näkyi myös tyttöjen ammatillisten opintojen sisällössä, ne olivat kotitalouspainotteisia, eivätkä vastanneet käytännön työelämän tarpeita. Tytöt koulutettiin ensisijaisesti perhettä ja kotitaloutta varten, pojat julkisen sektorin palkkatyöläisiksi. (Kaarninen 1989.)

Tyypillistä oli, että virat ja toimet katsottiin naimattomien naisten yksinoikeudeksi. Kunnat ja valtio työnantajina saattoivat varata miestyöntekijälle perheasunnon mutta naistryöntekijälle yksinasuttavan hellahuoneen. (Nätkin 1991) Mieselättäjäyys - ja perhepalkka-ajattelu sulki naiset mieluusti pois työmarkkinoilta avioliiton ja lasten myötä, tai jos naimattomuus olikin taannut naiselle työpaikan pysyvyyden, niin palkkaus oli ns. naisen palkka ja ikäänäntyvä naistryöntekijä oli ei-toivottu.

Helle Kannilla (Kuula 1996, 61,62) kirjoittaa Naisten ääni -lehdessä vuonna 1934 vanhenevista naisista työkentillä seuraavasti:

"...Fredrika Runebergin aikana ei vanhoja enempää kuin nuoriakaan - naisia ollut nähtävänä virastojen luukuissa tai pankkien kassoissa. Nyt on niin, mutta se ei kaikkia miehiä miellytä... Useimmat tietävät, miten monesti vähänkin vanhemman naisen on vaikea saada sellaista tointa, johon hän on aikaisemmin valmistautunut ja jonka hoitoon hänellä on huomattava pätevyys. Lesket joutuvat usein tämän kokemaan, eikä silloin lasten elättämistäkään pidetä lieventävänä asianhaarana. Toimessaan vanhentuneita naisia koetetaan usein taivuttaa vapaaehtoisesti eroamaan nuorempien tieltä. Monet vuosiltaan iäkkäät, mutta muuten nuorekkaat naiset pelkäävät suuresti huomion kiintymistä ikäänsä esim. vietetyn mekkipäivän muodossa, jotta ei ruvettaisi ahdistamaan toimesta pois. Yksityisten eläkekassojen sääntöihin pyrkii usein tulemaan määräys, jonka mukaan naiset aikaisemmin kuin miehet siirretään eläkkeelle. Usein perustellaan nuoren ja kokemattoman naisen asettamista konttorityössä vanhemman ja taitavamman edelle sillä, että edellistä on helpompi käskää eikä hän arvostele esimiehiään. Yksityisiä toimia ilmoiteltaessa vaaditaan monesti lähetettäväksi valokuva tai kutsutaan asianomaiset naiset henkilökohtaisesti tarkasteltaviksi. Nuoruus pyrkii olemaan voittavana ansiona sillonkin, kun se ehkä yhdistyy tietämättömyyteen ja typeryyteen. Miehet eivät pidä vanhoista naisista ja vanhoiksi he usein lukevat vielä parhaissa työvoimissa olevat."

Ideologista kamppailua naisten ammattien sisällöstä ja ammattien yhteiskunnalliset statuksesta on käyty Nätkinin (1991) mukaan voimakkaasti sitä mukaa kun naiset ovat valloittaneet jonkin ammatin tai hankkineet työtaidoilleen julkista legitimaatiota. Nätkin (1991) näkeekin kompromissina sen, että naiset ovat sisällyttäneet ammatteihinsa äidillisiä piirteitä: myös yhteiskunnallisessa työssä äidit hoitavat, opettavat, kasvattavat, avustavat ja palvelevat - ja sijoittuvat hierarkioiden alemmille tasoille miesjohtajien alaisuuteen. Koska naisien työtä pidettiin luontaisten kykyjen ja kutsumuksen toteuttamisena, siitä maksettiin pienempää palkkaa kuin miehelle.

Naiset ovat saaneet helpommin oikeuksia julkisessa elämässä (valtiollinen äänioikeus 1906) kuin yksityiselämän alueella (edusmiehisyyden lakkaaminen 1929). Mustakallio (1988) toteaaakin että naisille on kulloisenakin aikana annettu oikeudet siihen, mihin heitä on tarvittu. Aina kun naisia on tarvittu uusiin tehtäviin yhteiskunnassa, heitä on myös alettu pitää kykenevinä niihin. Käsitkset naisten olemuksesta, kyvyistä tai oikeasta roolista eivät ole olleet perimmiltään ratkaisevia, vaan ne ovat muotoutuneet se mukaan, mihin naisia on tarvittu.

Äidillisiin ammatteihin kelpuutettiin myös iäkkäämpiä naisia

Sodan jälkeinen Suomi tarvitsi naista sekä palkkatyössä että sen ulkopuolella. Lapsiperheiden tukemiseksi syntyi kahden kansalaisjärjestön toiminnan pohjalta eriytyneet kotiapujärjestelmät: Mannerheimin Lastensuojeluliiton kiertävien kodinhoitajien tehtävänä oli auttaa maaseudun köyhiä monilapsisia perheitä; Väestöliiton kotisisartoiminta tähtäsi taas semiprofessionaalisen ammatin luomiseen naisille ja keskiluokan kotien kotiapulaispulaa helpottamaan. Nämä kaksi kansalaisjärjestöä vakiinnuttivat uuden naisammattin, kodinhoitajan työn, osaksi kunnallista valtionapua saavaa sosiaalista työtä. (Simonen 1987.)

Vuonna 1966 hyväksyttiin eduskunnassa uusi laki kunnallisesta kodinhoitoavusta, joka laajensi kodinhoitoapuun myös vanhukset. Kodinhoitajasta tuli kiertävä huolenpitäjä, joka tarjosi apua kuntalaisille iästä ja tuloista riippumatta. Kotipalveluhenkilöstö laajeni käsittämään lyhyen kurssin käyneet kotiaavustajat, jotka olivat keski-ikäisiä, omat lapsensa aikuisiksi kasvattaneita naisia. (Simonen 1987.)

4.2 ...ja raivasti tiensä hyvinvointivaltion kumppaniksi ja tasa-arvoon.

Naistutkimus on käyttänyt sukupuolisopimuksen käsitettä kuvaamaan naisten tulemistä yksityisestä (kotitaloudesta) julkiseen (palkkatyöläisyys). 1900-luvun alussa saavutettu poliittinen kansalaisuus ja toiminta poliitikassa muovasti modernin sukupuolisopimuksen naisen yhteiskunnallisesta äitiydestä, minkä varassa naiset rakensivat omat alueensa hyvinvointivaltion instituutioihin. Moderni hyvinvointivaltio syntyi nopeasti 1960-1970 -lukujen myönteisessä radikaalisyklissä ja samalla neuvoteltiin uusi sukupuolisopimus naisten palkkatyöäitiydestä. (Rantalaiho 1994.)

Rantalaiho (1994) toteaa ettei sukupuolisopimusta neuvoteltu yhtenäisenä naisrintamana 1960-luvulle tultaessa vaan edelleen erilaiset tendenssit kiinnittyivät sekä luokka- että sukupuolirakenteeseen: maalaisväestöön, porvaristoon ja työväestöön. Jokainen luokka kantoi itsessään ristiriitaista perintöä: maaseudulla naisten työnteko muodosti kulttuurisen sillan kaupunkimaiseen palkkatyöhön, mutta emäntäliike muotoili kotitalouteen kiinnittyvää naisen paikkaa myös moderniin yhteiskuntaan; porvallinen ideologia ylevöitti kodin ja äitiyden, mutta toisaalta porvarilliset naisliikkeet tavoittelivat naisille samoja kansalaisten oikeuksia kuin miehille ja naiskutsumukseen perustuvaa vaikutusvaltaa yhteiskunnassa. (Rantalaiho 1994.)

Julkunen (1993, 288) toteaa, että vielä 1950-luvulla Suomessa katsottiin äitien ansiotyön olevan sekä sosiaalinen ongelma että köyhän ja agraarisen Suomen tuote ja häviävän ammattirakenteen kaupungistumisen ja miesten palkkojen nousun myötä. Naiset eivät kuitenkaan jääneet kotiin - mihin heillä tuskin olisi ollut realistisia mahdollisuuksiakaan, koska molempien puolisoitten tuloja tarvittiin - vaan he ottivat osaa sosiaaliseen nousuun: koulutukseen, palkkatyöhön ja maaltamuuttoon. Perheenäidit työllistyivät: vuonna 1960 kahden huoltajan perheiden äideistä oli työvoimassa 45 % ja vuoteen 1975 mennessä heitä oli jo 67 %. (Julkunen 1993, 288.)

60-lukua pidetään hyvinvointivaltion synnyn, tasa-arvon ja naisen vapautumisen vuosikymmenenä. Sukupuoli-ideologian uusiutuminen tapahtui tasa-arvoideologian turvin. Sosiaalidemokraattisen politiikkaan kytkeytyi tasa-arvon ideologia, josta naiset hakivat pontta muutospyrkimyksilleen. Tasa-arvoliike nähtiin modernisaationa, jossa vanha, esimoderni sukupolvi ja sukupuoliroolit asetettiin vastakkain modernin sukupolven tasa-arvopyrkimysten kanssa. Kysymys ei siis ollut naisten ja miesten välisestä kaksinkamppailusta vaan traditonaalisen ja modernin välisestä konfliktista.

Oli kysymys naisten vapauttamisesta kotitöistä yhteiskunnalliseen työhön, koulutukseen, politiikkaan ja vapaampaan seksuaalisuuteen. Tasa-arvo vaadittiin myös valtiolta, joka näyttäytyikin naisen liittolaiselta.

60-luvun poliittinen naisliikehdintä merkitsi sitä, että sukupuolisopimusta lujitettiin valtion toimesta erilaisin uudistuksin: mm. aborttilaki, tasa-arvoasian neuvottelukunnan perustaminen ja päivähoitolaki näkivät 70-luvulla päivänvalon. (Julkunen 1993, 291.)

Hyvinvointivaltion huolenpitotyöläisenä

Sanalla hyvinvointivaltio kuvataan valtiomuotona jolle on ominaista se, että valtio takaa asukkaiden hyvinvoinnin. Hyvinvointivaltion määritelmässä on annettu ymmärtää, että hyvinvointivaltio on ottanut harteilleen perheen tehtävät: kasvatuksen, hoivan ja huolenpidon. Arnlaug Leira (1987) toteaa hyvinvointivaltion kehittyneen eri sektoreilla erilaisilla ja kehitys on vaikuttanut eri tavoin miehiin ja naisiin. Moninkertaisen hyvinvointivaltion palvelujärjestelmät eivät muotoudu samalla tavoin.

Hyvinvointivaltion palvelusektorin kehittäminen on edellyttänyt ja mahdollistanut naisten siirtymistä palkkatyöhön. Naisille valtion kanssa tehty liitto on tuonut lisää mahdollisuuksia ja oikeuden taloudelliseen itsenäisyyteen suhteessa yksittäisiin miehiin. Työsuhteen syntyminen on tehnyt naisista myös aikaisempaa riippuvampia hyvinvointivaltiosta. (Leira 1987.)

Leira (1987) toteaa, että hyvinvointivaltion riippuvuus naisen huolenpidosta - palkallisesta, palkattomasta ja epävirallisesti järjestetystä - on jäänyt vähemmälle huomiolle kuin naisen riippuvuus hyvinvointivaltiosta. Hyvinvointivaltio ei tunnusta naisen työtä, vaan palkatonta ja epäsäännöllistä huolenpitotyötä arvostetaan vähemmän kuin säännöllistä palkkatyötä. Palvelut ja oikeudet eivät ole kaikkien saatavilla: ne suuntautuvat valikoidusti niille, jotka saavat työstään vakituisen palkan. Oikeudet säännölliseen työaikaan, palkalliseen lomaan sekä toimeentuloturvaan sairauden tai työttömyyden kohdatessa kuuluvat ns. normaaliin palkkatyösuhteeseen. Eläkejärjestelmässä eläkkeen suuruutta ei määrää se, miten paljon ihminen on tehnyt työtä, eikä sekään miten tärkeää työ on ollut yhteiskunnalle. Tehdyn työn organisointi, sen yhteys instituutioihin, määrää maksetun korvauksen muodon ja suuruuden. (Leira 1987.)

Naisen palkallisen hoivatyön byrokratisoituminen

Naisen suorittaman hoivatyön ammatillistumista seurasi sekä ammatillisen koulutuksen että ammattien hallinnollistuminen. Työstä tuli kontrolloitua, ja siihen liitettiin koulutusta ja virkakelpoisuutta määritteleviä ehtoja. Naisen työstä tuli osa poliittishallinnollista järjestelmää. Uudet tehtävät joutuivat kilpailemaan muiden valtion tehtävien kanssa niukoista määrärahoista ja valtion tehtävien kehittyminen ei ollut automaattista vaan rajankäyntiä tapahtui julkisen ja puolijulkisten tehtävien välillä.

Vasta 1960- ja 1970- luvuilla suoritettiin usealla hyvinvointitehtävistä vastaavilla hallinnonaloilla eräänlaista uudistumista: mm. peruskoulu-uudistus ja kansanterveyslaki. Hyvinvointitehtävistä vastuutettiin kunnat ja kuntainliitot, joiden piti yleisten tavoitteiden puitteissa suunnitella toimintansa vuosiksi eteenpäin. Suunnittelu- ja toimintajärjestelmien ohjausta tehostettiin liittämällä niihin resursseja antava valtionapujärjestelmä. (Hänninen-Salmelin 1987.)

Sirpa Kolehmainen (1999, 167) toteaa työmarkkinoiden palveluvaltaistumisen laajentaneen myös naisten ammatillisia mahdollisuuksia perinteisiltä naistyömarkkinoilta miehisemmän toimihenkilötyön alueille esimerkiksi juristeiksi, koulutuspäälliköiksi ja moniin johtaja-ammatteihin. Koska miehet eivät siirtyneet naisten töihin, he joutuivat osin kilpailemaan samoista työpaikoista naisten kanssa laajentuvilla asiantuntijatyön markkinoilla. Palveluvaltaistumisen myötä syntyi uusi naisia ja miehiä erotteleva rakenne, jako naisten julkiseen palvelusektoriin ja miesten yksityiseen yrityspalvelujen sektoriin.

1990-luvulle tultaessa hyvinvointivaltio organisoitui uudelleen: hallintoa purettiin ja keskitettiin kuntiin, lähemmäksi kansalaisia. Naisen ja valtion kumppanuus on tietysti mielessä murentunut

hallinnollisen kehityksen kulkiessa keskusjohtoisesta valtion kumppanuudesta kuntakumppanuudeksi: naisvaltaiset kunnan terveydenhoito- ja sosiaalisektorin palvelualat ovat jääneet puolustamaan työtään ja sen oikeutusta ilman aikaisempaa valtion normien tukea ja vastuuttamista. Laman tullessa kuntalaiset ovat joutuneet kohtaamaan hyvinvointivaltion palvelusektorin alasajon samaan aikaan kun he ovat joutuneet myös vastuuseen sen tarjoamien palveluiden kattavuudesta ja laadusta.

Naistutkimus on tuonut esille työelämän naisvaltaistumista seuranneen uuden luokkajaon niin työpaikoilla, yhdyskunnissa kuin yhteiskunnassa laajemminkin. Naisten erillisten työmarkkinoiden muotoutuminen on merkinnyt myös sitä, että työelämän riskit kohdistuvat naistyövoimaan eri tavoin kuin miehiin. Mm. brittitutkijat puhuvat naisten köyhyysloukusta. (Jolkkonen, Koistinen, Kurvinen 1991, 120.)

Myös Suomessa on uutisoitu naisten köyhistymiskehityksestä: "Suomeen on syntymässä uusköyhien naisten luokka" kirjoittaa Helsingin Sanomat 7. heinäkuuta 1997 ja jatkaa "Siivoojat ja tarjoilijat käyvät töissä, mutta eivät elä palkallaan". Lehti kertoo kuinka taloudellista ahdinkoa ei kohdata ainoastaan alhaisten palkkojen takia, siivojan keskimääräinen tuntipalkka lisineen 32,33 markkaa tunnissa, vaan myös siksi, että alat ovat osa-aikaistuneet niin, että yhä useampi tekee normaalia lyhyempää työviikkoa muttei kuitenkaan niin lyhyttä, että olisi oikeutettu soviteltuun päivärahaan. Sama kehitys jatkuu myös esimerkiksi asumistuen suhteen, jota saa jos palkka jää alle 5900 markan. Amerikkalainen working poor -ilmiö ei vielä sikäläisenä versiona ole suomalaisille tuttu, mutta yhä useampi on pakotettu tekemään normaalia lyhyempää työviikkoa eikä elä palkallaan.

5. 90-luku ja naisen paikka murroksessa - kaikki otettavissa?

Aikakautemme murrosta kuvataan Pohjolan (1996) mukaan tilana, missä kaikki vanha on määriteltävä uudelleen: siirtymistä, muutoksista, riskeistä, vanhan häviämisestä ja postmodernista puhutaan silloin kun käsitellään yhteiskuntaa murroksessa. Pohjola (1996) toteaaakin, että muutokset näkyvät erisuuntaisina ja eriytyvinä aina riippuen siitä, mitä yhteiskunnan tasoa halutaan tarkastella.

Kansalaisten elämässä yhteiskunnan murros näkyy voimakkaimmin työmarkkinoiden murroksen kautta, etenkin tyttömyyden räjähdysmäisenä kasvuna. 80-90 -lukujen taitteessa työttömiä oli alle 100 000, vuoden 1994 alkupuolella työttömiä oli jo noin 500 000 ja työttömyysprosentti kahdeksantoista. Suomessa siirryttiin 1990-luvulla massatyöttömyyden aikakauteen, jonka on nähty koskettavan eniten nuoria "menetettyä sukupolvea" mutta joka piti sisällään myös työttömyyden "demokratisoitumista", joka taasen viittaa työttömyyden osuneen myös pitkälle koulutettuihin. (Ahlqvist 1996.)

Aikakauden muutoksessa eri sukupolvien suhde työhön erilaistuu. Aikaisemman työyhteiskunnan sosiaalistumisen tilalle tulee epävakauden yhteiskuntaan kiinnittyminen. Eri-ikäisillä on taustanaan erilainen yhteiskunnallinen tilanne ja sille ominainen työyhteiskunta, johon itseä, omia mahdollisuuksia ja paikkaa suhteutetaan. Tällöin eri sukupolvien suhde työhön ei ole yhteismitallinen ja suoraan verrattavissa. (Pohjola 1996.)

Samanlainen erityminen on Pohjolan (1996) mukaan nähtävissä myös eri sukupuolten työmarkkinasuhteiden muutoksissa. Miesten ja naisten työsidadosta luonnehtii kuitenkin paremmin eripaikkaisuus kuin ikäryhmien eroja kuvaava eriaikaisuus. Eripaikkaisuus kuvastaa naisten ja miesten

sukupuolten mukaan määrittäneitä työmarkkina-asemia. Miesten kasvava työttömyys ei johda esimerkiksi käsitykseen heidän kotisidoksensa vahvistumisesta ja mahdollisesta siirtymästä työmarkkinoilta palkattomaan työhön kotitalouksien piiriin.

Työ on keskeinen sidos, joka ankkuroi elämäntietyn jatkuvuuden, nyt tämä työn jatkuvuuden normatiivinen oletus kyseenalaistuu ja sen tilalle on tulossa yhä selvemmin epävarmuus ja katkoksellisuus. Elämme aikaa, jona kolmannes työvoimasta kohtaa työttömyyden ja runsas viidennes työvoimasta on poikkileikkauksellisesti tarkasteltuna työttömänä. (Pohjola 1996.)

Muutos vaatii ihmisiltä Pohjolan (1996) mukaan uusia käsikirjoituksia. Kun suhde työhön muuttuu, punnittavaksi joutuvat taitojen ja tietojen ohella myös arvot, normit ja koko elämäntutkimus. Työhön liittyvät tulkinnalliset koodit muuttuvat. Työstä yleisesti keskusteltaessa unohdetaan helposti paikantaa, millaisen koodin kautta jäsenneämme suhtautumistapaamme. Aikakauteen suhteutettuna työtä voidaan jäsentää aikaisempaan kokemukseen ankkuroituneena tulkintana, nykyisestä muutoksesta nousevana tulkintana tai tulevan kehityksen ennakoinnin kautta.

Työelämän koettu koodi on kuitenkin Pohjolan (1996) mukaan perinteen ohjaama, jolloin sen avulla on vaikea tulkita aikakaudelle ominaista todellista muuttunutta työnkuvaa. Oleellista on myös se, missä määrin ihmisen suhde työhön rakentuu vielä - muutoksesta huolimatta - perinteen pohjalta. Perinteisessä suhtautumistavassa työelämän muutokset näyttävät helposti riskeinä ja uhkina. Elämäntutkimuksen subjektiivinen ohjaus ja sitä säätelevät rakenteelliset ehdot kohtaavat ristiriitaisina. Tarvittaisiin tavallaan uusi elämisen mallin käsikirjoitus, kun entisille vaatimuksille perutuva orientaatio ei enää ole pätevä.

Mutta voisiko työelämän koettu koodi olla sitten jotakin muuta kuin perinteen ohjaama? Pohjola (1996, 120) viittaa tutkimukseensa, jossa tarkasteltiin ihmisten työsidosta tämän hetkessä työmarkkinatilanteesta, todetessaan että työmarkkinoiden epävarmuus koskettaa vähiten nuoria, vaikka juuri he ovat kohdanneet työmarkkinoiden muutoksen voimakkaimmin. Alle 30-vuotiaista vähemmän kuin 10 % ilmoitti kokevansa työhön liittyvää uhkaa. Nuoret näyttävätkin Pohjolan mukaan sosiaalistuneen jo lähtökohdissaan työmarkkinoiden epävakauteen, jolloin se ei ole enää uhkaa tuottava tekijä vaan työelämän väistämätön piirre. Kuitenkin nuorten pelon aiheissa työttömyyden pelko nousee yhtä selvästi esille kuin vanhemmillakin ikäryhmillä.

Naiset ovat työläästi raivanneet tiensä julkiseen ja työelämään, hyvinvointivaltion kasvun kautta tarjoutui naisille mahdollisuus - ja mahdottomuus - luoda omaa elämäänsä enemmän omista lähtökohdista käsin. Nätkin (1991) toteaa naisten ikäänkuin kompromissina sisällyttäneen ammatteihinsa äidillisiä piirteitä, niiden avulla naiset ammatteineen helpommin hyväksyttiin aikana, jolloin naisammattien profiiliin kuului olla naimaton ja lapseton. Myös yhteiskunnallisessa työssä ovat naiset hoitaneet, opettaneet, kasvattavat, avustavat ja palvelevat. Naiset asettuivat hierarkioiden alemmille tasoille miesjohtajien alaisuuteen ja heille maksettiin pienempää palkkaa kuin miehille, koska heidän työtään pidettiin luontaisten kykyjen ja kutsumuksen toteuttamisena.

Suomessa 1980-luvulla työttömyyttä koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että työttömyydestä vähemmän vaurioin selviytyvät nuoret, iäkkäät, naiset ja perheelliset kun sen sijaan keski-ikäisillä, miehillä ja vailla tukiverkostoa olevilla ja erityisesti yksinäisillä työttömällä on runsaammin erilaisia sopeutumiso ongelmia.

Naisten selviytymistä on perusteltu kolmella tekijällä. Ensinnäkin naiset toimivat usein huonosti palkatuilla aloilla, jolloin työpaikan menetystä ei koeta kovin suurena - naiset on nähty perheen apueläjäinä ja työn merkitystä on kuvattu instrumentaaliseksi. Toiseksi naiset tekevät kahta työtä: ansiotyötä ja kotityötä, joista työttömyys vie vain toisen. Kolmanneksi perhe ja kotityö tarjoavat naisille suhteessa palkkatyöhön vaihtoehtoisen toimintapiirin. (Ahlqvist 1996.)

Suurtyöttömyyden aikana 90-luvulla on Aholan (1996) mukaan työttömyyden kokeminen tuottanut enemmän paineita naisille kuin miehille. Naisten oireilu työttömyystilanteessa on yleisempää kuin miesten ja naisten oireiden ilmoittaminen on lisääntynyt vuoteen 1986 verrattuna, kun taas miesten on pysynyt lähes ennallaan. Suhteessa muihin väestöryhmiin työttömien naisten oireilu on lisääntynyt enemmän kuin minkään muun naisten sosioekonomisen ryhmän, kun taas työttömien miesten oireilu on lisääntynyt vähemmän kuin muiden sosioekonomisten ryhmien.

Naiset myös ilmoittivat työttöminä enemmän oireita kuin epävarmassa työsuhteessa. Työlliset naiset ilmoittivat yllätyksellisuutta ja työttömät aloitteenäkövyyttä tai päättämättömyyttä. Sekä nuorten että keski-ikäisten naisten oireilu noudattaa sääntöä: työttöminä oireita koetaan enemmän kuin työttömyysuhan alaisina työssä. (Ahola 1996.)

Perhe, lapset ja koti eivät enää näy 90-luvulla tutkimuksissa naisten lempeinä valinnanmahdollisuuksina, jotka suojaavat naista työttömyydessä. Sen sijaan naiset, joilla on perhe, valikoituvat helpommin tragediamallin mukaan toimiviin kuin lapsettomat tai perheettömät. Perheestä koetaan sekä taloudellista että emotionaalista vastuuta, joka painaa erityisesti naista.

Ahola (1996) viittaa lisäselvityksenä työttömän perheellisen naisen paineille Riesmanin (1990) avioeron paineita selvittävän tutkimuksen tulokseen, jossa naisten orientaatio toisiin, lapsiin ja puolisoon tuottaa naisille paljon emotionaalisia kustannuksia. Naiset tuntevat olevansa vastuussa myös muiden perheenjäsenten paineista ja ottavat muiden huolet kantaakseen.

Naisen paikka ei siis ole enää kotona edes työttömänäkään.

Missä naisen paikka sitten on aikana, jolloin työmarkkinat näyttävät etenkin kuntasektoilla kehittyvän pysyvistä työpaikoista määräaikaisiin työsuhteisiin, jotka nekin ovat kunnan talousbudjettien armoilla.

Naisten hoivatyössä jaksaminen on heikentynyt laman myötä: työssä jaksetaan yhä huonommin. Työmäärä on lisääntynyt kun samat tehtävät joudutaan tekemään pienemmällä henkilöstöllä, jonka sairastuttua sijaistenkin palkkaaminen saattaa olla kielletty. On myös nähty, että määräaikaiset työsuhteet tulevat kunnalle halvemmaksi, ja niillä on korvattu pysyviä virkoja.

Määräaikaiselle työntekijälle työmarkkinat ja niillä kilpaileminen merkitsevätkin erilaista kokemusta työstä kuin pysyvässä työsuhteessa olevalle: sijaisuudet ovat aikaa, jona henkilö on työmarkkinoilla muttei kuitenkaan tasa-arvoisessa suhteessa siihen. Määräaikaiset työsuhteet tuottavat vajaampaa sosiaaliturvaa ja myös määräaikaisen työntekijän status on työpaikoilla erilainen kuin pysyvässä työsuhteissa olevilla työntekijöillä. Esimerkiksi hoiva-alan ongelmia asiakkaiden näkökulmasta selitetään yleisesti työntekijöiden vaihtuvuudella tai epäpätevillä sijaisilla. Pätkätyöläiset voivat merkitä myös uhkaa työyhteisölle silloin, kun työyhteisössä on epävarmuutta työn jatkuvuudesta, syntyy tahaton kilpailutilanne.

6. EMPIVÄT NUORET NAISET:

ELÄMÄ ON ITSENÄISTYMISEN HAASTE

Nuorimmat haastateltavani , Siina ja Sanna ovat syntyneet vuosina 1968 ja 1970. Lapsuuttaan he ovat eläneet 70-luvun Suomessa , aikana jona hyvinvointivaltion ja naiskansalaisen kumppanuus sekä oikeutti että vaati naisten palkkatyöläistymistä. Todellisia arjen edellytyksiä naisten työssäkäymiseen ei kuitenkaan naisilla ollut enää siinä vaiheessa , kun heistä tuli äitejä.

"Mun äiti on ollut aina työelämässä, et ei oo ollu kotiäitinä, et silloinkin kun me oltiin pieniä, niin kävi töissä ja siihen aikaan ei ollu näitä etuuksiakaan, et ois saannu niinku silleen jättää vain työt. Mä muistan ...niin kun on aina puhunukin, että aina kun sairastu ni - meidän äidillä kun oli vielä semmonen tilanne että hän oli yksinhuoltaja - ni kun lapset sairastu, ni ne kaikki tunnit piti tehdä takasin niinku sitten kaupungille, ettei ollu mitään tämmösiä hoitovapaita tai semmosia, että ne oli niinku minimissään kaikki edut silloin. Kyllä hän ihan töitä teki ja me oltiin sitten hoidossa, milloin tarhassa ja missä sitten pienempänä oltiin." (Siina)

Jos palkkatyö rytmittikin nuorten naisten äitien elämää, se kuitenkin antoi sille taloudellista turvaa ja elämälle jatkuvuutta, ennustettavuutta. Hyvinvointivaltion synty synnytti myös naisille erityiset koulutus- ja työmarkkinat, jotka osaltaan sukupuolittivat suomalaista työelämää - perheen sisäisen työnjaon voi nähdä siirtyneen yksityisestä julkiseen samanaikaisena. Äitikansalaisillekin löytyi paikka julkisesta, huolimatta siitä että yhä edelleen naista tarkasteltiin perheen koodin kautta, siinä missä miesten elämää tarkasteltiin työstä käsin.

Nuorten naisten koulutusvalinnat ovat yhä edelleen perinteisiä , äidiltä tyttäreille. Työmarkkinat ovat nekin yhä sukupuolittuneita. Hyvinvointivaltion palvelusektori on kuitenkin etenkin 90-luvulla joutunut saneeratuksi tavalla, joka on murentanut perinteisten naistyömarkkinoiden tilanteen: kuntasektori hylkii ja varmasta on tullut epävarma. Naiset ovat osa joustavia työmarkkinoita , joilta ei enää voi saada varmaa taloudellista turvaa - naiset köyhtyvät. Normatiivisten ja lineaaristen elämänkulkujen tilalle on tullut epävakaa elämänkulku epävarmoissa ja epätyypillisissä työsuhteissa. Niinpä nuoret ja erityisesti nuoret naiset ovat siirtymässä epävakaistuneille työmarkkinoille. Pohjolan (1996) mukaan nuoret naiset näyttävätkin kohtaavan eturintamassa työsuhteiden pysyvyyden murtumisen: kolmanneksella alle 30-vuotiaista naisista ja neljänneksellä ikäryhmän miehistä on määräaikainen työ.

Työelämän ja työn merkityksiä on tarkasteltu ikäluokittain usein niin, että on kuvattu nuorempien ikäluokkien suhteen työhön muuttuneen vertaillessa niitä vanhempiin ikäluokkiin. Esimerkiksi tutkimuksissa on todettu työn sisällön merkityksen vähentyneen (Strandell 1984) tai työmarkkinoiden muutoksen , epävarmuuden, vähiten koskettavan tunnetasolla nuoria (Pohjola 1996) . Muutos halutaan nähdä mielellään nuorissa. Kysyisinkin , onko nuorilla muuta mahdollisuutta kuin sopeutua ja onko sopeutuminen näennäistä - mitä kustannuksia sillä on? Mikä olisi nuorten vaihtoehto? Entä onko nuorilla yhtäläiset mahdollisuudet pelata työmarkkinoiden pudostuspeliä, kestäkö itsetunto ja talous? Nuoren ihmisen elämään liittyy paljon pohdintaa siitä, mikä minä olen ja mihin minusta on. Tulevaisuus

on tuolla jossain, se on otettavissa valintojen kautta. Ja valintoja taasen on tehtävä tilanteessa, jossa edellytyksiä niiden tekemiselle on itseasiassa niukkimmin kuin koskaan tulevaisuudessa.

Se, että yhteiskunta on muuttunut agraarista moderniin ja postmoderniin, luo pohjaa tulkinnalle, että ihmiset ovat vapaita valinnoissaan: kuka tahansa voi valita mitä tahansa. Valinnanvapauksissa nähdään tavoiteltu yhteiskunnallinen tila, tasa-arvo ja yksilön kunnioitus. Toisaalta siinä piilee myös rasite, on valittava, on rakennettava yksilöllinen elämän käsikirjoitus - menneen ajan helppous, jossa jokainen tiesi paikkansa, on historiaa. Mutta oliko naisella tai miehellä jotenkin helpompaa ennen? Historiahan on täynnä tarinoita siitä, kuinka sukupuolitettu työ, perhe ja yhteiskunta on ollut rajattuine valinnanmahdollisuuksineen näennäisen helppo ja kokemuksellisenä tilana, elettyinä elämä, todella epäinhimillinen. Tästä helppoudesta on itseasiassa haluttukin päästä eroon, mutta mistä johtuu että onnellisia ovat yhä ne, jotka sopeutuvat vaivattomasti feminiiniseen ja maskuliiniseen sfääriin (ks. tutkimukseni Tellervon tarina).

Työttömyyden räjähdysmäinen kasvu 90-luvulla ja työsuhteiden määräaikaistuminen ovat koskettaneet nuoria ja erityisesti nuoria naisia, jotka ovat siirtymässä eturintamassa epävakaituneille työmarkkinoille.

Uutta elämän käsikirjoitusta vaaditaan erityisesti nuorilta naisilta, jotka ovat kiinnittyneet kuntasektorin työmarkkinoille. Kun puhutaan 90-luvun hyvinvointivaltion murroksesta ja sen rakenteiden häviämisestä, puhutaan myös naistyöpaikoista ja niiden murroksesta - ja niiden häviämisestä. Nuoret naiset joutuvat tekemään valintoja ja sitoumuksia aikana, jossa heidän äitinsä ja iso-äitinsä saavuttamat asemat ja etuudet joutuvat uudelleen määrittelyn kohteiksi. Jo saavutettu ei ole pysyvää.

Pohjola (1996,120) toteaaakin, että vaikka ihmisen suhde työhön näyttäytyy vielä pitkälti perinteisen koodin mukaisena, niin todellinen työn koodi on muutoksessa. Muutos heijastuu eniten marginaalitalanteessa olevien asemaan työmarkkinoilla, mikä merkitsee varsinkin nuorten ja osittain naisten työsuhteeseen kiinnittyviä muutoksentekejiä. Muutos konkretisoituu Pohjolan(1996) mukaan uusina kvalifikaatiovaatimuksina, jotka edellyttävät valmiutta muutokseen, joustavuuteen, epävarmuuteen sekä uuden suhteen luomista työelämään.

Nuorten on tehtävä valintoja itsenäistyäkseen, tullakseen irralliseksi vanhemmistaan.

Nuoruuteen kuuluvat valinnat ja sitoutuminen mutta myös elämän epävarmuus. Oma polku tai tarina on alussa. Itsenäistymiseen liittyvät ammatilliset valinnat ja valintojen kautta itseen tutustuminen. Väärät valinnat ovat usein myöhemmin vaikeasti korjattavissa, etenkin jos koulutusväylät ovat sukupuolittuneet.

6.1 Määräaikaisen naisen elämän draama haastaa uuteen käsikirjoitukseen

Itsenäisen naisen elämänkaareen liitetään palkkatyö, ja silloin kun epävakaituneet työmarkkinat kohdataan ne kohdataan yksilönä, yksin on pärjättävä ja luotava ura. Lyödäkseen kättä elämänsä kanssa on valittava se, mitä elämältä ainakin haluaa.

Pohjola (1994, 176) toteaa ettei työ ole nuorten elämässä kaikki eikä aina edes ensisijaista, mutta se rakentaa reunaehjoja elämisen taloudellisille puitteille, sosiaaliselle asemalle, henkilökohtaiselle identiteetille, arkielämän aikarakenteelle ja paikallisille sidoksille. Työn merkitys kasvaa suuremmaksi kuin työ itsessään.

Kaksi nuoren naisen tarinaa perinteisestä elämänsuunnittelusta epävakaiden työmarkkinoiden kohtaamiseen, uuteen tulkintaan ja tarinaan, jossa nykyisyyttä ja tulevaisuutta ei rakenneta käytännön arjessa perinteisen työn koodin varaan. Luodaan uutta suhdetta työn ja perheen käsikirjoitukseen työmarkkinoilta käsin - työn läpi.

Tarinat ovat lähtökohdiltaan hyvinkin samanlaisia, perinteisen tarinan kaipuuta, mutta kohdatessaan työmarkkinoiden pudotuspelin ovat naiset joutuneet myös kohtaamaan itsensä uudessa kentässä, jossa heitä arvioidaan uusien kriteerein. He eivät ole enää harjoittelijoita tai apulaisia, jotka hakevat työkokemusta vaan ammattilaisia, jotka kilpailevat pysyvistä ja tilapäisistä työsuhteista: uudet roolit ovat jaossa - työtön vai työllinen? Määräaikaiset työsuhteet antavat mahdollisuuden molempiin rooleihin.

Molemmat nuoret naiset ovat kokeneet määräaikaisten työsuhteiden "toiseuden" suhteessa työhön ja työyhteisöön, lisäksi työttömyysjaksot ovat koetelleet omanarvontuntoa ja identiteettiä, minäkäsitys on tullut uhatuksi työttömän roolin ja elämän rajallisuuden myötä. Vallinnanmahdollisuudet ovat rajalliset, mutta valittava on. Valintoja on tehtävä myös perheen suhteen. Lapseton vai lapsellinen?

6.2 Uudet tarinat nousevat murroksesta: Työttömyyden kokeminen ja työmarkkinoiden pudostupeli ohjaavat valintoihin sekä perheen että työn suhteen

Odottomattomat tapahtumat luovat haasteen sisäiselle tarinalle. Päähenkilön tahdosta riippumattomat elämänmuutokset, esim. työttömyys ja sairastuminen, ovat tilanteita joissa uusi tilanne vaatii muotoilemaan sisäistä tarinaa uudelleen. Muotoilutilannetta voidaan kuvata elämäntarinan katkokseksi, joka on kurottava umpeen. Myös elämän joutuminen umpikujaan vaatii tarinallista uudelleen orientoitumista, joka mahdollistaa tietoisien elämän suunnan muuttumisen. Sisäisen tarinan toimivuuden kriteerinä voidaan pitää sitä, kuinka hyvin se vastaa tilanteen realiteetteja. **Epärealistisiksi** viritetyt projektit voivat johtaa jatkuviin pettymyksiin ja epäonnistumisiin, **ylirealistiset** puolestaan voivat kutistaa ja rajoittaa elämää. (Hänninen 1999.)

Aholan (1996,175) mukaan iältään nuoret käyttivät muita useammin työttömyydestään tulkintatapaa, jolla he sijoittuivat haastetyöttömiksi, joille työn menetys ei merkitse tragediaa. Haasteelliset naiset ja miehet kuuluvat useammin nuorimpaan 15-29 -vuotiaiden ikäryhmään kuin työttömyytensä menetyksenä tulkinneet. Tulos tukee Aholan mukaan käsityksiä, joita Pohjola (1996) ja Siurala (1994b) ovat tuoneet tutkimuksissaan esille, että nuorten elämänvaiheissa palkkatyö ei ole arkielämän sisällössä yhtä keskeisessä asemassa kuin vanhemmilla ja nuoret voivat olla jo lähtöasemaltaan kiinnittyneitä epävarmuuden yhteiskuntaan.

Työttömyyden kokemista tutkinut Ahola (1996) on todennut, että haasteellisesti toimivia työttömiä miehiä ovat usein lapsiperheen huoltajat, joiden perheissä on ollut edeltävän vuoden lopulla kaksi ammatissatoimivaa jäsentä. Lapset ja työssäkäyvä puoliso ovat siis työttömän miehen tärkeä voimavara. Naiset, joilla on puoliso ja lapsia valikoituvat helpommin tragediamallin mukaan toimiviin kuin lapsettomat tai perheettömät. Yksinelävät naiset tai yksinhuoltajanaiset eivät kuitenkaan valikoidu useammin tragediamallin mukaisesti toimiviin, joten kaksinhuoltajana toimivan naistyöttömän paineet eivät siten todennäköisesti selity taloudellisen vastuun kokemisella. (Ahola 1996.)

Todennäköistä on, että puolisoista ja lapsista aiheutuvat emotionaaliset kustannukset rasittavat naista: nainen tuntee vastuuta kaikkien perheenjäsenten hyvinvoinnista.

Haastetyöttömän osa voi siis muuttua hyvinkin pian traagiseksi elämäntulkinnaksi silloin kun naisen perheessä on toinen puoliso työtön tai kun omaa tilaa tulkitaan työmarkkinoilta käsin, yhteiskunnan arvioivin silmin. Pian huomataankin, kuinka keskeisessä asemassa palkkatyö nuoren arjessa onkaan, kun tragedia saapuu paikalle. Haastetyöttömän osassa on oltava uskoa ja toivoa omiin mahdollisuuksiin - sitähan nuorilla, hyvissä lähtöasemissa olevilla nuorilla on, ja silloin kun nuori uskoo itseensä eikä masennu, se johtaa tulkintaan, jonka mukaan palkkatyöllä ei ole heidän elämässään sitä asemaa kuin vanhemmilla. Vasta tragedia siis tutkijoittenkin silmin antaa luvan tulkita nuoria niin, että palkkatyöllä on heidän elämässään yhtä keskeinen asema kuin vanhemmilla.

Sisäisen tarinan merkitys on ohjata toimintaa elävän elämän draamassa. Draama on tässä ja nyt tapahtuvaa toiminnallista prosessia (määräaikaisia työsuhteita ja työttömyyttä), jossa ihminen pyrkii totetuttamaan sisäisessä tarinassa muodostamiaan projekteja. Draamassa henkilö on kuitenkin vain yksi toimija muiden joukossa, niinpä siinä yhdistyvät toiminta, sen ehdot ja sen seuraukset. Draamassa totetuvalla toiminnalla on seurauksia, jotka puolestaan muuttavat tilanteen toimintaehtoja (situaatiota) ja sen kautta sisäistä tarinaa. (Hänninen 1999, 54-55.)

Työttömyys on ollut myös elämäntila (situaatio), joka on haastanut sisäisen tarinan ja omalla tavallaan vastannut kysymykseen "millainen minä olen?" Olenko työtön vai työllinen, perheellinen vai perheetön - roolit ovat yhä edelleen jaossa, mutta millä hinnalla?

Sannan ja Siinan tarinat kertovat hyvin sen tulkinnallisen perustan, jolla naiset omaa elämäänsä rajaavat kohti palkkatyötä, jolla on heille molemmille suuri ja keskeinen merkitys. Molemmat ovat myös tietyin perustein tulkittavissa haastetyöttömiksi: Siina pelkäsi rikostarinan pääroolia ja Sanna valitsi sen, mutta silti he omista lähtökohdistaan käsin löivät kättä elämänsä kanssa. Kummastakaan ei saa traagista hahmoa, vaikka ensivaikutelma saattaa sen kaltaiseen tulkintaan viitatakin. Haastetyöttömiä ilman traagisuutta ja silti, työ on vähintäänkin yhtä tärkeää kuin vanhemmille ikäpolville. Tärkeämpääkin, koska siihen rakentuu koko tuleva elämä, eikä vain oma vaan myös perheen.

6.3 SIINAN TARINA:

PALKKATYÖN SANKARUUTTA YKSITYISELLÄ SEKTORILLA ILMAN LAPSIA - VAPAANA MUTTA VANGITTUNA

Siina on 28-vuotias hammashoitaja, joka ammattiin valmistuttuaan teki kunnan palveluksessa parin vuoden ajan eripituisia sijaisuuksia ollen välillä työttömänä. Haastatteluhetkellä Siina on työskennellyt yksityisen sektorin palveluksessa runsaan vuoden ajan, kahdella eri työnantajalla. Siina elää avioliitossa.

"Mun äiti nimittäin on hoitoalalla kans ja sitten mä ajattelin että se vois kiinnostaa"

Siina katseli työelämästä käsin erilaisia naisvaltaisia työaloja ja ensialkuun ammatin valintaa ohjasi työllistyminen - "et no kauppaopisto, se nyt on varma nakki". Markkinointihenkisyys tuntui kuitenkin vieraalta, ja lopulta Siina hakeutui äitinsä jalanjäljille hoitoalalle (silloin ainakin tiesi mitä sai) ja koulutuskin kesti vain puolitoista vuotta. Siinan äiti on ollut kahden lapsen yksinhuoltajana ja hoitoalan työntekijänä taloudellisesti tiukilla, mutta siitä huolimatta hän on kannustanut lapsiaan opiskelemaan mahdollisemman pitkälle: "...ei se (äiti) niinku koskaan ois varmaan mielellään toivonu... että ois joku muu ammatti ollu kuin hammashoitajan ammatti, että tuskin kauheen ilahtu siitä, että meikeläinen tälle alalle lähti."

Työelämä on näytön paikka - pudotuspelistä joustoihin

Pätkätyöläisen työelämää kunnan palveluksessa Siina kuvaa seuraavalla tavalla:

"Kunnalla se että - siellähän on semmonen systeemi vähän - että sä meet sinne minne määrätään ja sua vähän sijaisena heitellään sinne minne tykätään ja sillä lailla missä tarvetta on - ja mihinkä muut ei halua mennä. Ni ihan siihen tyyliin välillä oli se homma, että siellä sai olla töissä siellä, missä muut ei sitten viihtyny. Aina jos niinku jostain puuttu, niin sinne sitten laitettiin ja tuntu, et se on niin stressaavaakin silleen kun ei tienny koskaan mihinkä niinkö joutuu. Ja joka syksy sitten uus, että mihinkä meet töihin ja silleen."

Valmistumisensa jälkeen Siina teki parin vuoden ajan kuntapuolen sijaisuuksia, ollen kesät työttömänä:

"Kyl täytyy sanoa, että itsetuntoa se silleen jotenkin alentaa tai silleen, et tulee semmonen niinku kauheen passiivinen olo ja semmonen, et mä oonkin ajatellut, et mulla on ollu onni et mun ei oo tarvinnu koskaan esimerkiksi jotain puolta vuotta olla työttömänä tai vuotta. Mulla on pisin aika joku nelisen kuukautta, jonka oon ollu elämässäni työttömänä."

Työ yksityisellä sektorilla: joustoa ja vielä kerran joustoa

Siinalla kävi omasta mielestään "säkä" siinä vaiheessa kun kunta ei enää työllistänyt: tuttu hammaslääkäri aloitti työt yksityisenä ja tarvitsi tuntihoitajaa. Aluksi Siinalla ei ollut kuin 10 - 20 tuntia töitä viikossa ja varsinaiset tulot tulivat sovitellun päivärahana muodossa puolen vuoden ajan.

Tällä hetkellä Siina on täystyöllistetty, hän tekee työtä kahdelle eri yritykselle. Hänen elämänsä muotoutuukin pitkälti työn ehdoin, etenkin työajan ehdoin:

"Kyllä se tietysti sen verran vaikuttaa, että harrastuksissa ei pysty kauheesti sillä lailla työväenopistossa juoksemaan, että kun aina ne on just ne illat, kun mulla on parhaiten töitä...et ei mulla oo mitään säännöllistä harrastusta, et se on niinku melkein jäänyt itsensä varaan että lähtee niinä hetkinä kun on vapaa-aikaa, niin lähtee ulos lenkille tai sitten jotain sulkapalloa pelaamaan viikonloppuisin. Et se on ihan omasta aktiviteetista kiinni, et ei semmosta voi kuvitellakaan että lähtis posliinia maalaamaan jonnekin kurssille, että se ei kyllä onnistu näillä työajoilla. Kun et koskaan tiiä miten oot töissä, että useilla tuntityöläisillä on sillä lailla, että he niinku tietää jo pari viikkoa etukäteen ne työaikansa, mut mulla on ihan silleen että saatan soittaa vielä tänä iltanakin, et mä kysyn monelta alkaa huomenna."

Siinan työaika on päivittäin muuntuva ja vaatii arjen joustoa, mikä merkitsee sitä, ettei arkea voi suunnitella muutoin kuin hyvin satunnaisesti, eikä silloinkaan välttämättä ajallisesti edes vuorokautta eteenpäin. Siina on tehnyt työtunteja myös lauantaisin:

"Jos tulee jokin peruutus, niin mua ei tarvitakaan ja sitten se, et aina ei tiiä monelta loppuu illalla, et aina et voi sopii sillä lailla, et mä tuun sinne seitsemäks, kun ei sitä tiedä onko se työpäivä vielä seitsemältä ohi."

Aivan tähän syksyyn saakka Siinasta työaika joustoineen on "tuntunut luonnolliselta", mutta nyt hän toteaa:

"Ois se kiva kun joskus ois aikaa silleen, että jotakin harrastaa silleen säännöllisesti, et pääsis ihan tonne...että tuntuu että ne tosiaan ne ystävyysuhteetkin aika paljon supistuu siinä, kun ei paljoo kerkiä tapaamaan ainakaan viikolla. Et viikonloppuisin tuntuu, että mennee se aika siihen että laittaa kotia siihen kuntoon, että ilikii viikolla tulla kotia yöks."

Perheen talous on ollut Siinan puolison tulojen varassa...

"Siinä mielessä mulla on ehkä helpompi kuin monella muulla, että mä oon eläny nyt liitossa kymmenen vuotta ja tää toinen osapuoli on jatkuvasti ollu töissä. Sillä on ollu säännöllinen ja suht varma tänä päivänä työpaikka ja suhteellisen hyvät ansiot verrattuna minun ansioihini. Et hoitoalan ansiot nyt on mitä on, varmaan yleisesti tiedossa, et ne ei mitkään häppöset oo, niin että tavallaan niinku sen nojalla on pystynyt silleen ylläpitämään tätä talouttaan, et kyllä se usein on melkein jäänyt siihen, että hänen tulojen varassa ollaan oltu sitten...nyt tänäkin päivänä on silleen, että kun mulla on sellanen tilanne, että mä oon tuntityöntekijä, niin tuota jos hammaslääkäri on lomilla niin mähän oon sitten tavallaan niinku työttömänä, et silloin tavallaan putoo tän yhen hammaslääkärin palkka pois...et mulla ei oo niinku sillälailla semmonen taloudellinen tilanne, et mulla ois aina vakaasti kahdeksan tuntia päivässä töitä ja sit saisin takuuvarmasti joka kuukausi sen saman summan rahaa."

Vaikka puoliso onkin se, joka on perheen pääasiallinen elättäjä, ei Siina koe olevansa elätettävä:

"Mulla on täysi käyttöoikeus hänen tiliinsä, hän ei koskaan kysele mitä sieltä häviää ja kuinka paljon...ei oo tullu semmosia mitään riitatilanteita niistä asioista (kulutuksesta), että täytyy nostaa hattua tälle toiselle osapuolelle, et ei se varmaan kaikilta onnistu sekään, että tavallaan niinku elättäis. Eikä oo tullu mulle semmosta oloa, että mä oon joku elätti, vaikka joskus on ollu semmosia tilanteita, et on melkein semmoseks mieltänyt itensä. Toinen osapuoli ei oo koskaan antanu ymmärtää, että kun hän nyt tässä maksaa, niin hän nyt saa tehdä kaikki päätökset ja kohdella miten haluaa."

... ja perheen tulevaisuutta rakennetaan puolison työuran varaan

Siinan puolisollla on koko heidän liiton ajan ollut hyväpalkkainen ja säännöllinen työ, jonka varaan he yhteistä tulevaisuuttaan suunnittelevat. Puoliso parantaa omia työmarkkina-asemiaan jatko-opinnoillaan. Omalla kohdallaan Siina ei näe nykyistä ammattiaan takeena siitä, että työmarkkina-asetat ovat turvatut:

"Tänä päivänä en usko...jotenkin tuntuu ettei tiiä koskaan ei mulla nyt semmonen tunne oo, että tässä eläkepäiviin asti lepsutellaan, että saattaa olla että jossain vaiheessa joutuu vielä sen uudenkin ammatin hankkimaan tai ainakin pitemmälle kouluttautumaan tai jotain tämmöstä näin , koska nää muuttuu nää tilanteet. Melkein saattaa olla ettei kohta hammashoitajaa oo enää olemassakaan, semmosia työntekijöitä, niin ei sitä koskaan tiedä tulevaisuudesta...Ja tänä päivänä vielä tuntuu, että et vielä enemmän koko ajan odotetaan että ite kouluttautuu. Mut yksityissektorilla on sitten se, et jos lähet itse kouluttautumaan, jotain kursseja tai jotain tämmöstä, niin nehän on kaikki sitten itse kustannettava."

Jos Siina lähtisi opiskelemaan, niin hän ei jatkaisi alan opintoja vaan haluaisi vaihtaa aivan eri alalle. Nyt ammatin vaihtaminen tuntuu kuitenkin epärealistiselta: mies panostaa jatko-opinnoissaan ja Siinalla on vielä paljon maksamatonta opintolainaa jäljellä.

Työttömyysjaksojen opetukset: ei ikinä kotiäidiksi - eikä työttömäksi!

Työttömyysjaksot ovat opettaneet Siinalle jotakin siitä, mitä hän ei ainakaan elämältään halua:

"Mun hommia ei oo ainakaan mikään semmonen kotiäidin homma, et kyllä jotenkin haluaa semmosia sosiaalisia suhteitakin sillä lailla että on jokin semmonen työpaikka, missä niinku käy ja on työkaverit ja uusia ihmisiä näkee. Kyllä se tuntuu, et kuihtuu se elämä siihen kodin ympärille täysin silloin kun jää työttömäksi...et kyl mä oon pyrkiny jostain repimään aina jonkin työpaikan itselleni jos vain mahdollista, et ei oo niin väliä vaikka ei oo justiin sitä, mistä on haaveillut, että vaikka sitten siivoustyötä tai jotain."

Työn tekemisessä ei ole ainoastaan tärkeätä se, että pääsee pois kotoa kiinnittyneenä työelämään vaan myös se, että työ osoittaa tekijästään jotakin, on sosiaalisesti merkittävää:

"Pysy jotenkin siinä työelämässä mukana, kun jotenkin tuntuu et siitä tipahtaa muuten niin helposti sitten, ja tuntuu että ne työnantajatkin - jos sä oot jonkin puoli vuotta työttömänä - niin ne kattoo silleen, et onko susta enää mihinkään vai ootko sä jääny sinne kotia vain niinku kökkimään, että ootko sä halunnutkaan tehdä töitä."

Lapsi riskinä.

Puolison opinnot tulevat viemään seuraavat kolmisen vuotta. Hän työskentelee päivisin ja opiskelee iltaisin ja viikonloppuisin. Vähäinen yhteinen aika vietetäänkin yleensä kotona, koiria hoitaen. Lapsia ei perheeseen ole suunnitteilla, yhteisestä päätöksestä:

"Nyt kun hän (puoliso) lähti lukemaan, niin puhuttiin, että nyt se on oikeestaan tää viimeinen hetki hänelläkin lähtee. Jos nyt jossain vaiheessa perustaa perheen, niin siinä vaiheessa se ei oikein onnistu enää sitten, että ollaan päivät töissä ja illat koulussa - ja mulla tämmönen epäsäännöllinen työ, et mulla on yksityisellä justiin iltatöitä ja sitten semmosia päiviä että saattaa olla ihan tosiaan puol kaheksalta ilta kaheksaan töitä...eihän se perheelliseltä onnistu tämmönen elämä...et ei tässä ruveta lapsia ihan lähpäivinä tekemäänkään, että se nyt siirtyy sitten taas eteenpäin, jos joskus semmosta sitten haluaa."

Siina kokee lapsen hankinnan myös itselleen suurena riskinä:

"...mulla ei välttämättä oo tällä hetkellä mahdollista, kun on tavallaan työelämän alottanu, niin mulla ei oo mitään halua tehdä lapsia ja jäädä kotiin lapsia hoitamaan koska siinä tavallaan tulis taas paussi työelämästä, että joutuis taas pois ja sit ei tietäis, että saisko taas töitä...että tuota - ei se niin varmaa ole paluu sinne työmarkkinoille sitten sen jälkeen, sen äitiysloman jälkeen tai hoitovapaan jälkeen. Niin tuota mua ei sillä lailla oo ees houkuttanu tuommonen perheen perustaminenkaan."

Jos lapsen sitovuus olisi Siinan elämäntilanteessa liian suuri riski niin myös taloudellinen sitoutuminen omistusasuntoon olisi sitä: Siina elää miehensä kanssa vuokralla, omistusasuntoon ei ole haluttu sitoutua, koska siitä ei olisi tarvittaessa helppo irrottautua - lisäksi se saattaisi johtaa taloudellisesti suuriin vaikeuksiin. Elämässä ei saa olla juuri nyt liikaa kiinnikkeitä, jotka sitoisivat heidät yksilöinä perheeseen ja perheenä paikkakuntaan. Liikkuvuus on itseisarvo, se että voi tarvittaessa irrottautua nopeasti paikkakunnalta, miehen työn vaatimusten mukaan.

Siinan uutta elämän käsikirjoitusta juonittaa työ: Työttömyys haastetyöttömän kauhu - työttömän rikostarinan pääosasta irti, vaikka sitten "siivoomalla"!

Siinan kokemana työttömyys on jotakin muuta kuin komediaa. Haastetyöttömän rooli sisältää tragedian ainekset, ne ovatkin olleet Siinan nähtävillä: oma uskottavuus työmarkkinoilla on menetetty työttömyyden mukana ja sitä olisi vaikea selitellä takaisin - rosvo mikä rosvo. Vaihtoehtoinen tulkinta olisi ollut kurjistuva työtön (mikä olisikin ollut hyvin todennäköinen vaihtoehto, jos työttömyys olisi jatkunut) mutta sekään ei juuri myy työmarkkinoilla - liian masentavaa.

Työttömyyden tarjoamat positiiviset mahdollisuudet eivät siis ole saavuttaneet Siinan työttömyystulkintaa: nuorella ihmisellä on erityisen suuri tarve olla osallinen työelämässä kun kotikin on ihmisistä tyhjä, eikä siellä ole mitään mielekästä tekemistä, eivätkä harrastuksetkaan voi täyttää työn menetyksestä syntyvää aukkoa. Koti on myös paikka, jota ei mielletä muuksi kuin pysähtyneisyyden tilaksi - kaikki elämä, tavoitteellinen on kodin ulkopuolella. Koti on lepoa varten. Kotiin jääminen kertoo ettei ole halunnut olla toiminnallisessa elämässä osallisena, vaan on halunnut jäädä työttömään tilaan. Sellainen, joka on jäänyt kotiin "kökkimään" on jotakin, jota työnantajat katsovat merkitsevästi ja koska on mahdotonta todistaa viattomuuttaan - tapahtunutta "rikosta" ei voi selitellä pois, muuten kuin kurjistumalla ja silloinkin on edessä onnettoman alistuneen yksilön osa - niin on parasta "repiä" mikä tahansa työpaikka jostakin.

Siinalla ei ollut kuin vain huonoja vaihtoehtoja, ja kun kuntasektori vain "pompotteli" sinne ja tänne ja lopulta ei sitäkään, niin Siinan oli suunnattava katseensa hyvinvointivaltion palvelusektorin ulkopuolelle.

Siina on onnistunut pääsemään työlliseksi, mutta samalla työ on tullut hänen kotiinsa, vapaa-aikaansa, ystävyysuhteisiinsa, parisuhteeseen, iltaan ja aamuun, arkeen ja viikonloppuun. Kunnallisen uran vaihtoehtona yksityisen sektorin joustot tuntuvat tunkeutuvan kaikkialle. Jos työelämään onkin nyt saatu jonkilaista pysyvyyttä ja varmuutta niin yksityinen elämä, arkinen vapaa-aika, on nyt työelämän alutetta: joustavuus ei pysy työelämässä vaan se tunkeutuu vapaa-ajallekin: koskaan ei tiedä milloin puhelin soi ja pyydetään töihin, viikonloppuisinkin. Siinan päivä- ja viikkorytmi mukailee markkinoiden kysynnän ja tarjonnan lakia.

Siitä mistä kunnallisen työuran tunnistaa, siitä yksityinen joustaa ja Siina myös. Ja Siinan perhe.

Työttömyys on ollut elämäntila joka on omalla tavalla vastannut kysymykseen "millainen minä olen?". Koti paikkana missä on pakko olla, ahdistaa eikä houkuttele ratkaisuihin, joista perinteisesti puhutaan naisten työttömyyskokemuksen pehmentäjän: perheestä ja nimenomaan lapsista. Lapset koetaan ikäänkuin viimeisenä naulana "kotiarkkuun". Äitiys rajaa äidin ja lapsen privaattiin, kotiin. Aivan kuin työttömyyskin rajasi Siinan kotiin - äitiys merkitsisi samaa tilaa ja elämäntapaa, mutta vieläkin rajatummin ja ahdistavammin: se voi merkitä myös pysyvää työttömyyttä. Jos työttömyyden voisikin välttää niin lapsen elämää ei voi elää perheessä, jossa äidillä on joustavat työajat ja isäkin panostaa uraansa opiskellen iltaisin. Siinan tulkitsemana äitiys johtaisi todennäköisesti työttömyyteen, mutta työttömyys ei missään tapauksessa äitiyteen.

Tulevaisuus on jossain muualla kuin täällä: työpaikat, talot ja perheen perustamiset. Nyt eletään irtioton aikaa, ja valmistellaan paikan valtausta paremmilta ja varmemmilta työmarkkinoilta puolison uran varassa. Siinan oma ura on umpikujassa: alalla ei voi edetä hierarkisesti, ja uuden ammatin opiskelu kulkee puolison uran käänneiden mukaan. Toisaalta, nythän voi myös miettiä, mitä elämältään haluaa...

6.3.1 Työelämä on näytön paikka - pudostuspelistä joustoihin

Koulutusvalintoja tehdessään useimmat nuoret naiset eivät ajatelleet työllistymistään, eikä heillä ollut minkäänlaista käsitystä paikallisesta työllisyystilanteesta. Työelämä saattaa tuottaa pettymyksen: työpaikkaa ei löytynyt tai työelämän raskaus saattaa yllättää. Koulun antama kuva työelämästä ei vastaakaan todellisuutta (Jolkkonen, ym.1991.) Perinteiset tyttöjen ammatilliset linjat tuottavat työntekijöitä joustaville työmarkkinoille. Traditionaaliset koulutusmarkkinat synnyttävät syrjäytyvän työmarkkinoiden osan, ja koulutusjärjestelmä on näin osa joustavia työmarkkinoita. (Jolkkonen ym.1991.)

Valmistuttuaan sekä nuoret naiset ovat kokeneet "pompottelua" ammattilaisina. Kuntasektori ei työllistäkään nuoria valmistuneita hoiva- ja sosiaalialan ammattilaisia kuin lähinnä tilapäisiin työsuhteisiin - pysyvään tarvittaisiin jo suhteita. Jolkkonen (ym. 1991, 174) toteaaakin, että perinteisillä koulutussektoreilla tuotettu työvoiman ylitarjonta paikallisille työmarkkinoille voi johtaa tilanteeseen, missä työmarkkinoille sijoittumisen ratkaiseekin muodollisten valintakriteerien sijaan persoonallisuuteen tai ulkonäköön liittyvät seikat.

Työllistymisessä on paljolti kyse siitä, mihin on työtä tehdäkseen valmis sitoutumaan: epäsäännöllisiin kuntapuolen sijaisuuksiin ja työttömyysjaksoihin vai yksityisen puolen jatkuvuuteen. Siinan kohdalla työttömyyden pelko ja sijaisuuksien "pompotteleva" raskaus houkuttelivat kuntasektorilta yksityiselle sektorille, joka työllistää jos on valmis joustoihin: työaika joustaa ja tarvittaessa useammallekin työnantajalle. Joustavat työmarkkinat edellyttävät työntekijöittensä arjen joustoa: ihmissuhteet ja harrastukset eivät enää sovi itsestään selvinä elämään, kuten eivät myöskään lapset. Siina haluaakin äidinroolia yhtä vähän kuin työttömyyttä, ja pahinta lienee olisikin, jos nämä kaksi myyttistä tarinaa kohtaisivat hänen elämässään juuri nyt.

Sannalla, tulevan tarinan päähenkilöllä, työmarkkinoiden pudotuspelissä haastetyöttömän osa kyseenalaistuu kun kuntasektorin hyljintä ja kilpailu työpaikoista toistuvasti murentavat uskoa itseensä ja omiin ammatillisiin mahdollisuuksiinsa - työttömyyden jatkuessa onkin helpompaa hyväksyä työttömyys ja taipua koulutuksen suomiin mahdollisuuksiin. Koulutuspaikat on helpommin otettavissa ja samalla panokset uudelle pelikierrokselle paranevat.

Sannan tarina osoittaa kuinka tärkeää elämälle on työn jatkuvuus, mutta kuinka mahdotonta joustavaan jatkuvuuteen on sitoutua silloin, kun perheeseen halutaan lapsia.

6.4 SANNAN TARINA:

TYÖTTÖMÄN TRAGEDIASTA ELÄMÄN UUTEEN KÄSIKIRJOITUKSEEN LAPSEN EHDON - KAIKKI ON OTETTAVISSA AIKANAAN

Sanna on 26-vuotias avioliitossa elävä, lapseton lastentarhanopettaja, joka jäi kaksi vuotta sitten valmistumisensa jälkeen heti työttömäksi. Kahden vuoden aikana Sannalla on ollut kaksi puolen vuoden työsuhdetta, joiden väliset ajat hän on ollut työttömänä. Haastatteluhetkellä Sanna on ollut työttömänä viisi kuukautta.

"Mä en oo vain se joka luuttuaa ja siivoo"

Sannan motivoitumien lastentarhaopettajan opintojen pariin syntyi omien kokemusten pohjalta: asema epäpätevänä harjoittelijana työyhteisössä sen alemmalla portaalla sai motivaation opintoihin syntymään. Sanna hahmotti itsenä työyhteisöstä käsin: "Jotenkin mä sitten kypsytin siihen...tavallaan työyhteisön pompotteluun tämmösen päiväkotiapulaisen ja harjoittelijan ja ajattelin, että mä kumminkin tykkäsin siitä työstä muuten ja mä huomasin että lastentarhanopettajan homma olis ihan kiva. Ja sitten mulla tuli vähän semmonen kunnianhimokin, että mä halusin näyttää, että kyllä mä lähen opiskelemaan...et jotenkin sillai tuli semmonen et kyllä mäkin pystyn, et mä en oo vaan se, joka täällä luuttuaa ja siivoo!"

Työelämä oli antanut mahdollisuuden tutustua itseensä ja miettiä omia mahdollisuuksiaan. Opiskelemaan pääsy oli myös osoitus siitä, että paikka työyhteisössä tulisi tulevaisuudessa vaihtumaan: pompoteltavasta päiväkotiapulaisesta tulisi vastuullinen lastentarhanopettaja.

Työllistyminen on itsestä kiinni, mutta on siinä alistumistakin

1994 Sanna valmistui lastentarhanopettajaksi ja jäi heti työttömäksi. Hän on tehnyt ammatiaan vastaavaa työtä kahdessa puolen vuoden jaksossa ollen välillä useita kuukausia työttömänä.

Vaikka Sanna onkin sitä mieltä, että työllistyminen on pitkälti ihmisestä itsestään kiinni, niin kysymyksessä on myös alistuminen:

"Mä oon sitä mieltä, kun mä oon miettiny ja seurannu, että naiset jotenkin alistuu. Jä mä oon niinku aatellu, et tänä päivänä siinä voi olla suurin syy se, että jokainen yrittää säilyttää sen työpaikkansa mikä hänellä on. Elikä se on kumminkin tämmönen työttömyyden pelko, joka paikassa koska vähennetään koko ajan ...et kyllä mä nään että tämä oman työpaikan säilyttäminen on tämmönen suurin, että ei sitten ruveta laittamaan hanttiin asioissa eikä lähetä niinkö mieltä osottamaan...päivähoito ja koulutus ei voi minnekään kadota, et kyllä niillä aloilla aina täytyy olla töitä mut se voi olla, että tää menee sitten enemmän yksityissektorille, ja on jo menossakin."

Palkkatyö väliaikaista...

Sannan työllisyysjaksot ovat olleet työn puolittamista, jolloin töitä on ollut joka toinen viikko. Työn puolittaminenkaan ei ole päiväkodissa työskentelevälle työn ja työyhteisön kannalta mielekästä: vuoroviikoin töissä ja kotona - välitila, joka on taloudellisestikin kannattamatonta verrattuna kokopäiväiseen työhön. Työsuhteitaan Sanna kuvaa seuraavasti:

"Tottakai mä olin innoissaan kun oli jotakin, kun työllisyystilanne oli niin huono ja on vieläkin, niin tuota sillai että oli kuitenkin jotain tekemistä ja pääsi niinkö sitä vasta hankittua ammattitaitoa käytännössä niinku toteuttaa. Mutta sitten tää toinen jakso, minkä mä olin, niin ennen kaikkea siinä mä huomasin, että alko sillai jo kypsyttää tietenkkin sillai se pieni palkka ja sitten se, et oot joka toinen viikko niin et voi olla täyspainoisesti päiväkodissa ryhmässä mukana kumminkaan. Elikä siinä on vähän semmonen sivullinen tunne et sä tuut siihen viikoks ja taas häivyt viikoks ja taas tuut, et ei oo semosta niinkö jatkuvaa kumminkaan vaikka kuinka ois yhteistä työkavereiden kanssa."

...toimeentulotuki jatkuvaa, mutta pärjättävä on!

Sannan elämä on haastatteluhetkellä työttömän elämää, perheessä jossa molemmat puoliset ovat työttömänä; Sannan puolisolalla on takanaan kolmen vuoden työttömyysjakso, joka on sama aika, jonka he ovat asuneet yhdessä. Puolisolla ei ole ammatillista koulutusta eikä hän kuulu ammattiliittoon, työttömyyspäiväraha on siten minimi peruspäiväraha. Sanna joutuu turvautumaan sosiaalitoimiston toimeentulotukeen. Huono taloudellinen tilanne vastuuttaa Sannaa ja hän kirtisoikin omaa rahankäyttöään:

"No onhan se tietenkkin ollu pitkään sillai että ylimääräistä rahaa ei oo jääny mihinkään, että se on nyt vaan se päivittäinen toimeentulo tietenkkin, sitä välillä nyt ko ei...ehkä se on siitä kiinni et mä en oo hirveen taloudellinen ihminen, elikä mä en osaa säästää. Elikä mun pitäis siitä pienestä rahasta pystyä säästämään, että me tultais...mun mies sitten taas on sillai taloudellisempi, että hän on ehkä pihimpi eikä turhaa humputtele, mut sitten se tietenkkin riippuu asioista...Noh, mulla on tämmönen intohimo, että mä tykkään laittaa kotiin kaikkea mahdollisia koristeita ja niinkö tämmösiä uusia verhoja ostaa ja sillai ja nyt mä oon ostanut uudet matot osamaksulla."

Jos ovat määräaikaaisuudet stressanneet, niin on niiden välinenkin aika. Työttömyys on koetellut sekä henkilökohtaisesti että perhekohtaisesti. Työttömyys on nöyryyttävää monella tavalla, liittyväthän siihen sekä itsetunto-ongelmat että taloudelliset ongelmat, jotka nekin viimekädessä henkilöityvät työttömään itseensä. Elämässä on ollut kysymys työttömyydestä selviytymisestä. Ja jos "humputtelet", niin et ole kovin hyvin selvinnyt, koska taloudellinen ahdinko vie elämiseltä siivet.

Kuntasektorin hylkiessä elämä on kotipaikkaista umpikujaa: Työttömän tragediasta...

Sannan elämä on korostuneen kotikeskeistä koska muunlaiseen elämäntapaan ei ole varaa:

"Se on pakon sanelema juttu, että ollaan kotona eikä mennä minnekään ja sitten joskus kun hairahdutaan lähtemään - ja rahaahan siellä menee kaupungilla tai mihin menetkin - niin sitten eletään taas ilman rahoja seuraavat viikot...Mikä toisaalta tuntuu että mun mieheni - ennenkaikkea mun mieheni - mielenterveyden kannalta haluais että joskus vois huvitellakin koska hän on kotona kaikki päivät niin en mä ihmettele vaikka siellä pörröks meinaa välillä tulla, kun hällä ei oo mitään harrastuksia."

Myös Sanna on kokenut elämäntilanteensa ajautuneen umpikujaan juuri äskettäin, viiden kuukauden työttömyysjakson aikana hän huomasi olevansa ensi kertaa tilanteessa, jossa ei ollut hajuakaan työstä tai koulutuksesta:

"...en tiedä mistä se johtuu, tai ehkä se johtuu siitä velkakierteestä, että meillä on niinkö koko kesä oli meillä sitä. Mulla meinas mennä hermot, kun meillä ei ollut rahaa ja me jouduttiin ihan ruokaan lainaa rahaa koska tuota...en tiä ei vaan ollu, ja sitten mulla tuli takautuvasti tuli niitä liiton rahoja niin silloin oli heti niinku semmonen helpottunu olo, että nyt on rahaa, ja sitä myös osti sitten. Mä justiin oon semmonen, että mun olis pitäny van laittaa säästöön niitä rahoja, mutta mä aattelin, että kun mä en koko kesänä ole saanut ostaa sitä ja sitä, ni nyt mä ostan ne kaikki. Sitten oli semmonen vähän rahakkaampi kausi ja vähennettiin velkoja pois, satasta sinne ja satasta tuonne, et saadaan edes vähän jotakin alkuun. Mut nyt sitten taas tuntuu et on hirveen kireä tilanne, kun on tulossa kaikenlaista, no avoimesta on tulossa lappusia ja kaikkee muuta tämmöstä, mut mää oon ajatellu että kyllä me selvittää, mut mun mieheni on taas ihan hermona näitten meidän raha-asioitten takia, että miten tää on mahdollista että meillä on taas näin huonosti, ja että miten me pärjätään ja tästä ei tuu mitään."

Sanna on hakenut töitä ympäri Suomea, tuloksetta:

"Et oli ensimmäinen syksy, et mulla ei ollu mitään semmosta niinkö näköpiirissä, et kun kesällä hain niitä töitä kauheet läjät lähetin paperita nin ei, kaikaista tuli kielteinen vastaus ja yks paikka mihin mä halusin todella, niin mä kirjoitin siinä hakemuksessakin, että mä haluan todella teille töihin, elikä ihan tonne pohjoseen Rovaniemelle ni sinne. Sitten tuli sieltä kirje, että olitte loppumetreille saakka valinnoissa mukana mutta naapurikunnassa sattuu olemaan lastentarhanopettaja työtön, joka meni sitten edelle koska oli naapurikunnasta."

...koulutukseen: "Täytyy jonkun ottaa vastuu!"

Työmarkkinoiden pudotuspelissä haastetyöttömän osa kyseenalaistuu kun kuntasektorin hyljintä ja kilpailu työpaikoista toistuvasti murentavat Sannan uskoa itseensä ja omiin mahdollisuuksiinsa -

työttömyyden jatkuessa onkin helpompaa hyväksyä työttömyys ja taipua koulutuksen suomiin mahdollisuuksiin. Koulutuspaikat on helpommin otettavissa ja samalla panokset uudelle pelikierrokselle paranevat:

" Se tässä just onkin että kaikkein järkevintä taloudellisen tilanteen kannalta ois ollu, että mä olisin väkisin yrittänyt saada töitä, elikä olisin kiertänyt päiväkodit ja joulut ja yrittänyt saada sijaisuuksia. Mut sitten mä kuitenkin koen sillai, että mä en niinkö mitään semmosta pitempi aikaista ois kumminkaan tähän tilanteeseen saannu...ehkäpä, ei sitä kukaan tiiä, mutta mulla on tarkoituksena, että mä koulutan itseni ehkä ensisijassa ala-asteenopettajaksi. Mä niinkö pitkällä tehtäimellä kumminkin näkisin että se on kumminkin semmonen ala missä ois enemmän töitä ja mistä mä pitäisin enemmän...et siinä voi ottaa niinkö vastuuta, enemmän itsenäisempää työtä kumminkin ja sitä mä haluaisin tehdä."

Sannan strategia parempaan tulevaisuuteen onkin jatkuva, pitkäntähtäimen ammatillinen koulutus, jonka päämääränä on valmistuminen uuteen ammattiin luokanopettajaksi, aikanaan:

"Ennenkaikkea mä haluan että mulla on kumminkin ammatti, ja mä hankin nyt ammatin, josta mä luulen että mä kumminkin saan opettajansijaisuuksia paljon enemmän, koska me ollaan valmiita muuttamaan mihin tahansa...Ja nyt lähiaikoina mä oon huomannu sen, että mä haluan sen ammatin ehkä hankkia siksikin, että täytyy jonkun ottaa vastuu, tai sillai vaikei sanota vastuutakaan vaan jonkun tulevaisuudessa tienata rahaa, ettei me aina oltais jollakin toimeentulon varassa."

Taloudellinen tilanne - työttömyys, velat ja kulutusluotot johtavat tilanteeseen, jossa ei synny mahdollisuutta muuhun kuin sivutoimiseen opiskeluun. Joka sekin - jos ei ole työllisyyskoulutusta - maksaa. Sanna on opiskellut avoimen korkeakoulun puolella "kalliisti" ja hakenut yliopiston järjestämälle lastentarhanopettajien täydennyskoulutuskurssille, ja jättänyt menemättä:

"...kun mä avoimessa opiskelen, että sinnekin on aika kalliita nää lukukausimaksut, ne on tuota nyttenkin kuutta puolta ja seitsemää sataa aina yks aine, ja mullakin kun on niitä monta päällekkäin. Mä oon sitten kysynyt, ett eikö ne (sosiaalitoimistossa) sieltä käsin vois avustaa, kun tää kumminkin olis meidän tulevaisuuteen sillai tähtäis, mutta ei tämmöset ei kuulu ollenkaan heidän toimialaansa. Elikä sitten mä oon niinkö lainannu etupäässä mun veljeltä ja äitiltä näitä rahoja ja yritän maksaa, elikä tämmönen jatkuva velkakierre on kun ei kumminkaa pysty joka kuukausikaan ei ehkä pysty maksamaan tai lyhentämään näitä velkojansa - tai sitten ollaan just näille työssäkäyville tuttaville on aina pieniä velkoja."

Viiden kuukauden työttömyyden jälkeen pääsy työvoimapolitiittiseen koulutukseen mahdollistaa ammatillisen unelman lähestymisen, toimeentulon ja lisämahdollisuudet työllistymiseen.

"Mä taas kesällä olin silleen pinna niin kireällä meidän raha-asioiden takia, ett tuntu että hulluks mä tuun, mutta nyt tuntuu jotenkin...oon aatellu että kyllä me selvittäään. Ja mä oon sanonukin mun miehelle, että tiiätkö, että mä en nyt jaksa enää huolehtia ja miettiä sitä, millä me pärjätään. Kyllä me ollaan eletty tähänkin saakka, että kyllä me vielä jossakin vaiheessa elämäämme saadaan se omakotitalo, se on ehkä semmonen niinkö meidän haave, et päästään asumaan jonnekin maalle."

Viiden kuukauden työvoimakoulutus - johon Sanna tuli valituksi juuri ennen haastattelua - valaa uskoa koko perheeseen. Se voi merkitä paikkakunnalta muuttoakin. Sanna on puolisonsa kanssa valmis muuttamaan paikkakuntaa työn perässä. Muutaminen olisi helppoa koska puolisonkin työllistyminen on ollut vaikeaa. Huolimatta omasta ahdingostaan Sannan puoliso on koko ajan tukenut ja kannustanut Sannaa tämän opinnoissa, onhan se hyvä, että edes toisella heistä on kunnan koulutus.

Kun kunta työllistää, on muutakin elämää

Työttömänä ollessaan Sannalla on ollut ajatuksia myös yksityisen päiväkodin perustamisesta, mutta siihen liittyisi sekä taloudellisia että elämäntavallisia riskejä, joihin Sanna ei vielä koe olevansa valmis sitoutumaan:

"Kun on kaupungillakin töissä, niin sulla on kumminkin niin se työ, ja sitten sä pääset töistä, niin sulla on oma elämä. Elikä sun ei tarte kaikkee kumminkaan, ei tarte itteensä uuvuttaa siihen työhön. Mut sitten taas tuntuu, että jos ois oma, niin sun täytyis ottaa se elämänuraks, se on sun elämä. Mä oon aatellu semmmostakin, kun sitä ei koskaan tiedä, jos käy niin, että me ei sitten saada lapsia, niin siinä tapauksessa mä voisin niinkö antaakin itteni silleen likoon, koko itseni niinkö tämmöseen asiaan."

Lapsi haaveena...

Lapsen saaminen on asia, josta ei koskaan tiedä onnistuuko se, ja jos onnistuu, niin milloin. Sanna on jättänyt juuri ehkäisyn pois, lapsi olisi hyvin toivottu ja tervetullut, jokatapauksessa. Jos hän nyt tulisi raskaaksi ja saisi lapsen, niin "ehkä se vähän hidastaisi uuteen ammattiin valmistumista", mutta että ei se kuitenkaan estäisi sitä. Mieshän voi hoitaa lasta, kyllä mieskin lapsen hoitoon oppii siinä missä nainenkin, ja lasta ei tarvitsisi viedä hoitoon kodin ulkopuolelle.

...jonka paikka on kotona...

"...en mä laittaisi omaa lastani päiväkotiin, jos ei olis pakko, kun vasta jossakin 4 - 5 -vuotiaana aikaisintaan. Kyllä minun mielestä pienen lapsen paikka - sanotaan alle kolmevuotiaan, jos suinkin mahdollista, on kotona tai sitten perhepäivähoidossa. Et ei päiväkoti kumminkaan, se on sitä rutiinia ja mun mielestä tommonen alle 3 - 4 -vuotias lapsi kaipaa kumminkin sitä läheisyyttä enemmän mitä pystytään antamaan näillä nykyisillä resursseilla...mua säälistää ne lapset, jotka vauvasta saakka ovat siellä, että tuntuu että niiden lapsuus on kumminkin sitten liian laitospaista."

Työsuhteen laatu määräytyisi myös lapsen mukaan:

"Jos mä en viiden vuoden sisällä työllisty koulutuksesta riippumatta, niin sitten menee sen yksityisen päiväkodin perustamiseksi, riippuu tietenkin siitä perhetilanteesta sillai, että onko ihan pieniä lapsia, että pystyykö sitä, mutta jossakin vaiheessa...en mä sulje sitä pois ollenkaan."

...ja jonka koti on maalla - perheen elämäntavallinen haave

Kotiin liittyy Sannan ja hänen puolisonsa toinenkin yhteinen, elämäntavallinen, haave.

"No ensinnäkin se, että pääsis maalle asumaan ja sitten se, että siinä ois se oma joku, jossa ois tekemistä, mitä kerrostalossa ei oo. Elikä kerrostalo ei oo meidän kummankaan asumiseen semmonen ihanne ja semmonen olomuoto, mikä ois kummallekaan hyvä. Just että mä saisin laittaa sen oman

pihan, mulla ois tekemistä, semmosta niinku ruumiillista tekemistä ja sitten toinen on se, että saisi laittaa omaa kotia ja siinä saisi olla sillai niinku haluaa - välittämättä naapureista - rauhassa. Ennen kaikkea se tekeminen, ja miehelle ehdottomasti pitäisi saada autotalli, elikä tykkää rassata sillai kumminkin autojen kanssa ja tehdä kaikkia pientä puuhastelua, mitä kerrostalossa ei nyt voi kun ei oo autotallia, ei oo mitään työhuonetta. Ei tuolla sisällä voi ruuvata tavaroita, mittään rasvasia autonosia en anna tuua, sillai ei oo kellaritilaa mejän kerrostalossa...tilaa missä vois puuhastella."

Sannan uutta tarinaa juonittaa yhä edelleen perhe ja erityisesti lapsi - " ehkä se vähän hidastaisi uuteen ammattiin valmistumista"

Sannan konventionaalinen elämän käsikirjoitus, johon kuuluvat ammatti, pysyvä työsuhde, puoliso ja lapsia, joutui uudelleen arvioinnin kohteeksi Sannan valmistuttua. Siinä missä Siina päätti siirtyä yksityisten työmarkkinoiden joustavalle väylälle, valitsi Sanna työttömyyden ja toimeentulotuen.

Epävarmuus sisäistyy kokemuksellista tietä, eikä se sisäisty ilman kustannuksia. Sannan pudostupeli kunnallisessa työkentässä on vienyt Sannalta uskoa omiin mahdollisuuksiin saada mitään pitempiaikaista tai pysyvää työsuhdetta, eikä yksityinen sektori vedä Sannan alan työttömiä senkään vertaa.

Pysyvät työpaikat tuntuvat saavuttamattomilta eivätkä määräaikaiset työkokemukset juuri kannusta etsimään sijaisuuksia - niissä kokee työelämän toiseutta. Ammatillinen identiteetti ei ole enää kilpailukykyinen pysyvien työsuhteiden saavuttamiseksi.

Ainoaksi vaihtoedoksi Sannalle on jäänyt kouluttautuminen uuteen ammattiin, jota perheen niukka taloudellinen tilanne pitkittää: Sannan puoliso on pitkään työttömänä olleena ja peruspäivärahalla elävänä se, joka tuo yhteiseen talouteen vähiten tuloja ja jonka työllistymisnäkymät ovat heikot koska hänellä ei ole ammatillista koulutusta. Toimeentulotuki ja työttömyyspäivärahat muodostavat elämän sujumisen reunaehdot, joiden mukaan on edettävä. "Järkevintä olis hakea töitä" mutta emotionaalisesti se on liian kuluttavaa.

Virallisen työttömän rooli on Sannan kohdalla juuri niin traaginen kuin olla voi: yksinäisyyttä, rahapulaa, kotipaikkaista ahdinkoa...Elämän ankkureita ei liiemmin ole, pikemminkin kahden työttömän perhe on uppoava laiva, jota sukulaisten ja tuttavien ja sosiaalitoimiston ihmiset paikkailevat merikelpoiseksi. Traagista, eikö? Mutta samalla Sanna on ottamassa elämältä kaiken: uran, perheen ja talon maalta.

Sannan tuleva tarina sisältää syvän luottamuksen koulutukseen, hyvinvointivaltioon työllistäjänä ja omaan itseen tulevana äitinä ja puolisoon isänä. Valintoja lähemmin tarkastellen: entisessä on osin parempi. Sannan tarina elää komediallisista aineksista, hyvinvointivaltioon turvaten ja siitä harkiten irrottautuen. Tulevaa tarinaa juonittaa keskeisesti lapsi, se ratkaiseva tekijä, jota tässä odotellaan: lapsen syntymä merkitsisi sekä uutta työn että perheen tarinaa.

6.4.1 Äitiys elämänsuunnittelun paradoksina - synnyttää ja tukahduttaa

Naisen elämän käsikirjoitukseen liitetään työn käsikirjoituksen lisäksi perheen ja äitiyden käsikirjoitus. Myöskään näitä kahta jälkimmäistä ei kirjoiteta kulttuuristamme vapaana ja villinä - perheen käsikirjoitus sisältää odotetun äitiyden, ja äidit ovat jotakin, jota yhteiskunta ja kulttuuri määrittää perinteen pohjalta kaikesta modernisoitumisesta huolimatta.

Jos työtä on tulkittu perinteisen koodin pohjalta niin naista äitinä tulkitaan vielä tiukimmin. Ja äitiyteen naisten oletetaan ottavan kantaa joka tapauksessa, biologiasta käsin yhteiskunnan sosiaalisesti ohjaamana, on otettava kantaa äitiyteen: kaikki naiset nähdään mahdollisina äiteinä.

Nuoret naiset joutuvat ottamaan kantaa äitiyteen valintana, joka sitoo naista ajallisesti ja paikallisesti.

Kysymys äitiydestä jakaakin nuorten naisten tulkinnat kahtia. Äitiys voi merkitä joko sosiaallista ja taloudellista vankilaa (Siinan "lapsi riskinä") tai sitten aivan erillistä elämän sfääriä (Sannan "lapsi tervetullut, jokatapauksessa"), jota ei edes oikeastaan tarkastella sosioekonomisesta näkökulmasta vaan joka on perheen talouden ja työmarkkina-asemien tuolla puolen määrittäen sieltä työmarkkinoita.

Siinalle koti paikkana, jossa on pakko olla, ahdistaa eikä houkuttele ratkaisuihin, joista perinteisesti puhutaan naisten työttömyyskokemusten pehmentäjänä: perheestä ja nimenomaan lapsista. Lapset merkitsisivät ikäänkuin viimeistä naulaa "kotiarkkuun". Kaksinkertaisen naisen perinteisen työtaakan paikalle voi nähdäkin syntyvän kaksinkertaisen tragedian aineksia: työttömänä äitinä tragedia olisi syvempi kuin pelkästään työttömänä. Siinalla on tulkintana äitiydestä ja työttömyydestä hyvin samansuuntainen tragediatulkinta kuin Aholan (1996) tutkimuksessa esille tullut, jossa lapset ja perhe ovat naiselle työttömyyden kohdatessa erityisen emotionaalisen taakan synnyttäjä. Vastuurationalisuus painaa. Siinan tulkitsemana äitiyden kustannukset lankeaisivat lähinnä hänen maksettavikseen.

Äitiys nähdään elämänvalintana, joka sitoo naista valinnoissaan - äitiys ei ole uranaisen valinta. Kysymys on tuolloin paljolti ajasta, ura-ajattelu sisältää olettamuksen ajan joustosta työlle. Joustavat työmarkkinat edellyttävät työntekijöittensä arjen joustoa: ihmissuhteet ja harrastukset eivät enää sovi itsestään selvinä elämään, kuten eivät myöskään lapset. Lapset sitovat erityisesti naisen aikaa.

Äitiys sitoo myös naista paikallisesti, sekä kotiin että yhteiskunnan sosiaalipalveluihin. Äitiyttä ei yhteiskunta tue sen enempää kuin lapsiaankaan: kotiäitiyttä ei arvosteta ja päiväkodit ovat etenkin pienille lapsille liian laitospaisia isoine lapsiryhmineen. Kaiken kaikkeaan äitiys naisen valintana ei ole yhteiskunnan arvostama - lapset suljetaan privaattiin tai pakotetaan työelämän joustoihin.

Äitiys ja koti "työmarkkina-asemien tuolla puolen" tulkittuina saavat uutta sisältöä, merkitystä ja liikkumavaraa. Sannan tulkitsemassa äitiydessä koti voi olla omien pyrkimysten suojaisa saareke, jolla voi olla tänä levottomana aikana jopa elitistinen kaiku: sieltä löytyy rauha olemiseen ja puuhasteluun omista lähtökohdista käsin sekä lapselle että aikuiselle. Koti parhaimmillaan on inhimillisen kohtaamisen tila, jossa jokaisella on paikkansa. Ja erityisesti siellä tulisikin olla pienen lapsen, jolle päiväkotiympäristö on liian laitospäinen kasvuympäristö.

Äitiys ei ole vain työntäyteistä perushoitoa vaan ensisijaisesti muuta, uusi tarina, jossa ei määritetä lasta markkinoista käsin vaan joka suojaa lasta yhteiskunnan yksilöittämisprojektilta. Koti ja äiti haluavat paikkansa takaisin ja lapsen sinne minne hän kuuluu, yhteiskunta ei voi koskaan ottaa kodin tehtäviä itselleen - tunnetta ei voi ostaa eikä sitä voi tietoisesti opintoviikoilla saavuttaa. Inhimillisen ihmisen kasvuun tarvitaan yllättävän vähän ja samalla niin paljon. Ja juuri tässä kohdin hyvinvointivaliton ymmärräys on erityisen kypsymätön.

Siinan äitiyden tulkinnoissa näkyy mielestäni äitiyden kahdet kasvot: sankariäidin ja väsyneen äidin. Kolmas äitiyden tulkinta on nousemassa Sannan tarinasta, kokemuksellisen ja elämyksellisen äidin

rooli, jolle lapsi on mahdollisuus ja joka antaa lapselle mahdollisuuden inhimilliseen lapsuuteen. Sannan tarinassa lapsella nousee keskeiseksi tarinan juoneksi, jonka ympärille muiden perheenjäsenten tarinat asettuvat, myös tulevan isän, jonka osuus vanhemmuudesta ja lapsen elämästä on merkittävä.

Äitiys on Sannan tarinassa vain osa vanhemmuutta.

6.5 Kun ei vielä oikein tunne itseään. Valintoja traditionaalisten mahdollisuuksien kentässä.

Nuorempien alle kolmekymmenvuotiaiden naisten elämäntilanne on kiinnittymistä ja itsenäistymistä. Itsenäistyminen lapsuudenkodista, kiinnittyminen opiskelujen jälkeen työelämään sekä parisuhteeseen. Siinä missä vanhempien naisten kohdalla työelämään saatettiin mennä suoraan koulusta työelämän kautta nuorempien naisten tilanne on toinen : työelämässä on todella vaikea miltei mahdotonta edetä ilman ammatillista koulutusta. Työmarkkinat edellyttävät ammatillista panostusta. Molempia naisia on myös suoranaisesti kannustettu opiskelemaan tai annettu ymmärtää, että se on tärkeää. Koulutus- ja ammatinvalinnat tapahtuivat kuitenkin perinteisesti, minkä lisäksi myös suunnitellut ja toteutetut muutospyrkimykset liikkuvat nekin naisvaltaisten alojen piirissä.

6.5.1 Ammatinvalinta: perinteisen tarinan kaipuu

Vanhemmat tai ympäristö eivät tue epätavallisia koulutusvalintoja sen enempää kuin koulutusjärjestelmäkään antaisi edellytyksiä valita toisin. Ennakkoluulottomat koulutusvalinnat lisääntyvät aikuistuuksessa, mutta uuden ammatin hankkiminen on myöhemmin ongelmallista, sillä koulutusjärjestelmä on rakennettu miesten tarpeita silmällä pitäen, eikä ota huomioon naisten erityisiä, esimerkiksi perheeseen liittyviä vaatimuksia, tai sitä , että samat opetusmenetelmät eivät sovi nuorille pojille ja aikuisille naisille. (Jolkkonen ym. 1991, 174.)

Toisaalta miehelle alalle koulutuksen saaneen naisen tulevaisuus ei näytä lupaavalta. Jolkkonen (1991) viittaakin lukuisten tutkimusten tuloksiin, joiden mukaan naisten on vaikea sijoittua miesammatteihin ja onnistuessaan siinä heillä on paremmat etenemisen mahdollisuudet kuin naisvaltaisilla aloilla, mutta miehet kuitenkin saavat parhaat paikat ja heidän ansiotasonsa on miehiä alhaisempi. Miesten ammatteihin sijoittuneilla naisilla on ongelmia esimerkiksi lasten hankkimisessa johtuen perinteisillä miestyöpaikoilla vallitsevista normeista tai säännöistä, ja perheen ja työn yhdistäminen voi olla vaikeampaa kuin perinteisillä naistyöpaikoilla.

Naisten ja miesten ammatinvalintojen on havaittu yhä edelleen jakaantuvan sukupuolen mukaan. Keskeisemmäksi ongelmaksi on nähty työelämän tuntemuksen rajoittuneisuus. Nuoret tekevät valintoja sen mukaan mitä tietävät ennestään. Sukupuolistereotyyppinen valinta merkitsee myös sitä, että monet nuoret tekevät vallinnan mitä katuivat myöhemmin, koska heillä ei ole ollut haaveita tai tukea valita perinteisestä poikkeavasti. (Jolkkonen ym. 1991, 174.) Tyttöjen ammattitoiveet liittyvät usein traditionaaliseen naisen rooliin ja esimerkiksi työskentely miesvaltaisella alalla tulkitaan epänaisselliseksi.

Mahdollisuuksia itsenäistymiselle on varmistettu ammatillistumalla alalle, joka olisi lähinnä oma. Nuoret ovat pyrkineet ammattiin, joka olisi sisällöllisesti mielekäs. Maskuliininen elämänsfääri ei ole

ollut tarjoamassa näille naisille luontevaa mahdollisuuttakaan valita toisin, toisaalta heidän henkilökohtaiset ominaisuutensa eivätkä ole olleet ohjaamassa toisaalle.

Anneli Pohjola (1996, 113) toteaa, että vaikka nuoret ovat kokeneet kouriintuntuvasti työmarkkinoille pyrkiessään siellä tapahtuvan muutoksen, heidän sosiaalistumisensa työhön on ajoittunut aikakauteen, jossa työelämän institutionaaliset ehdot toimivat toisin kuin aikaisempien sukupolvien kohdalla. Nuoret alle 30-vuotiaat naiset arvostavat työn sisällöstä merkitystä enemmän kuin miehet (naiset 88 % ja miehet 81%). Sukupolvien ja sukupuolten välinen ero korostuu nuorimman ikäluokan miesten voimakkaampana välineellisenä suhtautumisena työhön. Silti Pohjala (1996) toteaa, ettei edellämainittu ero vielä oikeuta puhumaan nuorten välineellisestä suhtautumisesta työhön. Nuorimmasta ikäluokasta 3/4 näkee työn tuottavan sisäistä tyydytystä ja ensisijaisesti rahan vuoksi työtä tekee neljännes.

Naisten suhde ammatin valintaan ja työhön on alun alkaenkin ollut suuntausta naistyömarkkinoille: sekä epäpätevänä tehdyt ammatillista koulutusta edeltäneet, että sitä seuranneet työsuhteet ovat pysyneet perinteisissä naisten työtehtävien ja ammattien piirissä. Suhde hoivaan on ollut näille nuorille naisille sisäänrakennettu siitä huolimatta, että heillä on molemmilla myös kokemuksia hoivatyön nurjista puolista: huono palkkaus, ei juuri urakehitystä, hierarkkinen ja ahdistava työilmapiiri. Silti valitulla tiellä pysytään myös silloin kun suunnitelma - sisäinen tarina - joutuu muutokseen työttömyyden ja pätkätyön puristuksessa. Ammatillista uudelleen suuntausta ei tapahdu feminiisestä maskuliiniseen.

6.6 Määräaikaisuus on pysyvää - pysyvyys tavoiteltavaa

Työelämän koettu koodi on Pohjolan (1996) mukaan perinteen ohjaama, jolloin sen avulla on vaikea tulkita aikakaudelle ominaista todellista muuttunutta työnkuvaa. Oleellista on myös se, missä määrin ihmisen suhde työhön rakentuu vielä - muutoksesta huolimatta - perinteen pohjalta. Perinteisessä suhtautumistavassa työelämän muutokset näyttäytyvät helposti riskeinä ja uhkina. Elämäntulon subjektiivinen ohjaus ja sitä säätelevät rakenteelliset ehdot kohtaavat ristiriitaisina. Tarvittaisiin tavallaan uusi elämisen mallin käsikirjoitus, kun entisille vaatimuksille perutuva orientaatio ei enää ole pätevä.

Mutta voisiko työelämän koettu koodi olla sitten jotakin muuta kuin perinteen ohjaama? Pohjala (1996, 120) viittaa tutkimukseensa, jossa tarkasteltiin ihmisten työsidosta tämän hetkessä työmarkkinatilanteessa todetessaan että työmarkkinoiden epävarmuus koskettaa vähiten nuoria, vaikka juuri he ovat kohdanneet työmarkkinoiden muutoksen voimakkaimmin. Alle 30-vuotiaista vähemmän kuin 10 % ilmoitti kokevansa työhön liittyvää uhkaa. Nuoret näyttävätkin Pohjolan mukaan sosiaalistuneen jo lähtökohdissaan työmarkkinoiden epävakautteen, jolloin se ei ole enää uhkaa tuottava tekijä vaan työelämän väistämätön piirre. Kuitenkin nuorten pelon aiheissa työttömyyden pelko nousee yhtä selvästi esille kuin vanhemmillakin ikäryhmillä.

Tosin kuin Pohjala (1996, 120) on Mika Happonen (1999) todennut suomalaisten palkansaajien kokemaan työn epävarmuutta tutkittuaan, että 15-29 -vuotiaat nuoret kokevat työttömyyden (28%) ja irtisanomisen uhkaa (17%) enemmän kuin vanhemmat ikäluokat, ja että erityisesti julkisella sektorilla on työn epävarmuuden kokeminen 1990-luvulla lisääntynyt. Epävarmuuden kokemista selittävät voimakkaimmin aiemmat työttömyyskokemukset ja määräaikainen työsuhde, jotka liittyvät

sukupuoleen niin, että miehillä epävarmuuden kokemusta selittävät aiemmat työttömyyskokemukset ja naisilla nykyisen työsuhteen määräaikaisuus. (Happonen 1999, 435-452.)

Oma tutkimukseni löytää ymmärrystä sekä Pohjolan (1996) että Mika Happonen (1999) tutkimuksille: nuori ei tarinoi itseään mielellään epävarmaksi tulevaisuutensa suhteen, vaan epävarmuus on jossain itsen ulkopuolella. Työmarkkinoiden pudotuspielissä epävarmuus sisäistyy kokemuksellista tietä, eikä epävakaita työmarkkinoita kohdata ilman törmätystä.

6.6.1 Epävarmuuden sisäistäminen veisi tulevaisuuden mennessään

Määräaikaisuus on pysyvää, totesivat myös haastattelemani nuoret naiset. Miksi he sitten niin palavasti hakivat pysyvää työpaikkaa, jos ovat niitä, jotka ikänsä puolesta kuuluvat "epävakaille työmarkkinoille kiinnittyneisiin"? Mikä perinteisessä työn koodissa on niin hyvää, että se on vieläkin elossa?

Elämänsuunnitelma työn osalta perustuu haastattelemillani nuorilla naisilla yhä perinteiseen työn koodiin, konventionaaliseen työelämän kulkuun, joka mahdollistaa itsenäistymisen, perheen perustamisen ja kodin perustamisen. Luulenkin, että yksi selitys epävarmuuden löytämättömyyteen nuorten kohdalla on juuri siinä, että itsenäistyminen ja ammatillistuminen ei ole psykologisesti katsoen mielekäästä, jos tulkitsee epävarmuuden sisäänsä elämäntilanteessa, jossa tulevaisuudenuskoa tarvitaan eniten. Tarinassa täytyy olla potkua, jotta se etenee. Elämänsuunnitelman täytyy nuorella olla muuta kuin epävarmuutta, sen tulee olla täynnä erilaisia mahdollisuuksia. Sisäistettynä epävarmuus merkitsisi nuorten kohdalla paikkalleen jäämistä ja pysähtymistä. Silloin olisi vaikea irrottautua ja itsenäistyä lapsuuden kodista ja luoda omaa tarinaa.

Lapsuudesta muoruusikään siirtyminen näyttää kirjallisten kertomusten valossa merkitsevän "tarinallisen viattomuuden" menetystä: konventionaalista tarinoista onnellisine loppuineen siirrytään 15-18-vuotiaina nuorina muodoiltaan vaikeampiin ja kokeilevimpiin kertomuksiin, joissa on useimmiten onneton tai epämääräinen päätös. Näin nuoret valmistautuvat kohtaamaan ambibalenssin ja epävarman maailman. (Hänninen 1999, 47; ks. Sun 1998)

Varsinaista toimintaa ohjaavan oman sisäisen tarinan kehitys ajoittuu tarinallisesti orientuneiden elämänkaaren tutkijoiden mukaan muoruusikään. Tämän voidaan nähdä liittyvän paitsi kognitiiviseen kehittymiseen myös elämäntilanteellisiin haasteisiin: juuri tähän ikään liittyvät koulutusvalintojen muodostama yksilöllisen identiteetin luomisen haaste, vaatimus pitkäjännitteisestä toiminnasta tulevaisuuden tavoitteiden saavuttamiseksi sekä valmistautuminen parisuhteeseen ja perheen perustamiseen. Nuori ihminen luo itselleen tarun, jonka päähenkilö hän itse on.

Toisaalta nuoret pelkäävät työttömyyttä, koska heillä on jo käsitys siitä, miten yhteiskunnan turvaverkko toimii: sosiaaliturva on käärittävä kasaan palkkatyön avulla. Ja palkkatyö, oli sen sisältö ja merkitys yksilölle mikä tahansa, niin se ainakin varmasti luo vähintäänkin sosiaaliturvaa - vaikkei se vielä kantaisi elämässä muilla tasoilla haluttuun päämäärään. Tässä erityisessä mielessä työelämän perinteinen koodi pysytteleekin hengissä, tapahtui itse työmarkkinoilla sitten minkälaista liikettä tahansa, palkkatyöhön on liimautunut kiinni perusturvan taso silloin, kun kansalaisen osaksi osuu työttömyys, sairastuminen tai vaikkapa äitiys.

Mielestäni työelämän perinteisellä koodilla on nuorten kohdalla sekä psykologiset että sosiaalipoliittiset lähteensä, joita ei mielestäni voi ohittaa vaadittaessa uutta entisen tilalle. Vanhassa on jotakin niin turvallista.

6.6.2 Epävakaita työmarkkinoita ei kohdata ilman törmäystä

Epävakautta ei siis ole mielestäni lähtökohtaisesti sisäistetty ennen työmarkkinoiden kohtaamista, eikä sitä kohdata ilman törmäystä. Vaikka nuoret ovat tienneetkin, että vakituista työpaikkaa on vaikea saada, on heidän vakaana pyrkimyksenään ollut kuitenkin pysyvän työsuhteen saaminen. Pysyvässä työsuhteessa on kuitenkin elämän jatkuvuudella suotuista pohja - turva, ja sitä se on silloinkin kun työ ei ole varsinaisesti sitä ominta työtä sisäsällöllisesti.

Työmarkkinoiden kohtaaminen tarkoittaa pudotuspeliä, jossa on kysymys uusien roolien jaosta ja entisten toimivuudesta: työllinen, työtön, kilpailukykyinen ammattilainen ja kilpailukyvytön ammattilainen... Nuorilla naisilla on kokemusta työttömyydestä, määräaikaisista työsuhteista ja sijaisten "pompottelusta": työllisen työelämän toiseudesta. Mutta myös muun elämän toiseudesta, taloudellisen niukkuuden elämästä. Pärjäämisen keskeinen vaikeus liittyy nuorilla naisilla, kuten Pohjolan (1994) tutkimuksen toimeentulotukea saavilla nuorilla, taloudelliseen toimeentuloon. Katkonaiset työsuhteet ja niiden kanssa vuorotteleva työttömyys pitävät huolta, että talous ei pääse missään vaiheessa kohentumaan.

Naisille pärjäämisen ideologia liittyy oman elämänprosessin osalta enemmän arkielämän organisoimiseen. Jos miehille pärjääminen on tuotos tai suoritus, niin naisilla se on arjen realismia. Naisille on tärkeää elämän sisäinen sujuvuus tasapainoisesti ja ilman suurempia hankaluuksia. Työttömän elämässä ei suju oikein mikään omalla painollaan, vaan elämänsä joutuu selittelemään ja perustelemaan viranomaisille ja itselleenkin aivan uudessa valossa: rahankäyttö saa moraalisia kytkentöjä.

6.7 Oma ura perheen sisäinen neuvottelukysymys - kysymys vastuun jakamisesta

Silloin kun työstä tulee pysyvästi epävarmaa, kun yritykset jatkuvuuteen epäonnistuvat, joutuu käsikirjoitus uudelleen muotoiltavaksi; ja sitä naiset, puoliso, eivät tee yksin. Perheen sisäisillä neuvotteluilla ja vallankäytöllä on ratkaiseva merkitys siihen, millaisia uravalintoja aviopuoliso voivat tehdä. Erillisten naistyömarkkinoiden muodostuminen onkin pitkälle kiinni siitä, millaiseksi muodostuvat ne arkiset käytännöt, joiden puitteissa naisen ja miehen urista päätetään perheen sisällä. Ulkoisen toimintaympäristön määrittämät ehdot (työmarkkinat ja yhdyskuntapalvelut) muovaavat naistyömarkkinoiden muodostumista. (Jolkkonen 1994.)

Perhe on keskeinen tarinallinen yhteisö, jossa tuotetaan lukuisten kertomusten kautta yhteistä merkitysmallmaa ihanteineen ja tabuineen. On miehen ja naisen tarina ja lapsen synnyttyä myös lapsen, äidin ja isän tarinat, joilla on jokaisella oma sosiaalinen tarinavarantonsa. Erilaiset

elämänprojektit - kuten vanhemmuus - merkitsevät naiselle ja miehelle eri asioita: isän ja äidin rooleja. (Hänninen 1999.)

Perheessä suunnitellaan yhteistä tarinaa, johon sisältyvät molempien omat henkilökohtaiset pyrkimykset ja päämäärät. Tarinat voivat soljua rinnakkain, lomitusten tai päällekkäin - toinen toisiaan rakentaen tai dominoiden. Omaa elämänsä draamaa ei eletä yksin, siihen vaikuttavat puolison ja mahdollisten lasten elämät omine polkuineen.

Kuten Hänninen (1999, 80) toteaa, "emansipoitunein sisäinen tarina on vain lähtökohta: viime kädessä hyvän elämän rajat ("kättä päälle" ilmaukseni) asettuvat niistä sosiaalis-materiaalisista mahdollisuuksista, joita tarjoutuu erilaisten elämänprojektien toteuttamiseen elävän elämän draamassa."

Haastattelemiini nuoret naiset ovat suunnitelleet tulevaisuuttaan pitkälti sen mukaan kumpi puolisoista pääasiassa kantaa vastuun perheen taloudellisesta tulevaisuudesta. Ja tässä vastuuttamisessa on palkkatyöllä keskeinen osa: se kumpi työmarkkinoilla pärjää tai oletetaan pärjäävän paremmin vastuutetaan perheestä ja se merkitsee myös koulutuksellista ja elämäntavallista panostusta pääelättäjän uraan.

Perheen sisäiset neuvottelut, vastuunjaot ja tulevaisuuden projektit ohjaavat myös kysymystä lapsista: tulevatko lapset työn tarinan jatkeeksi (lapset joustavat) vai onko perheen kasvulla oma tarinansa, joka vaikuttaa ratkaisevasti muihin perheen tekemiin valintoihin. Vai onko niin kuten Siinan tarinassa, ettei lapselle ole sijaa laisinkaan? Lapsi tulkittiin Siinan tarinassa sekä henkilökohtaiseksi että perhekohtaiseksi riskiksi.

Sanna, siitä huolimatta että hän on kokenut työttömyyden köyhdyttävän ja elämäntavallisen syrjäytymisen, uskoo että elämä kantaa koulutuksen varassa. Sanna perustelee uutta ammatinvalintaansa myös sillä, että luokanopettajilla on töitä: jonkunhan on otettava perheestä vastuu. Perheestään vastuutetulla naisella on oltava pysyvä ja säännöllinen työ. Sannan kohdalla muu elämä saa joustaa työlle vain siinä tapauksessa, että hän ei saisi lasta.

Valintana kuntasektori on työllistäjänä turvallinen ja tuttu. Siinä voi kuitenkin kilpailla yhä edelleen myös papereilla ja etenkin uudessa ammatissa, johon Sanna valmistunee lähivuosina. Sannan miehelleen luovuttama feminiininen sfääri antaa mahdollisuuden myös miehelle olla hoivaaja - kyllä mieskin osaa, jos nainen antaa siihen mahdollisuuden. Isän mahdollisuus on myös lapsen mahdollisuus: yhteiskunnan tarjoama ammatillinen hoiva on rakentunut laitospäivähoivaksi, josta ei pienelle lapselle paikkaa löydy. Isälle löytyy työttömänä arvostettu ja tärkeä ja tarpeellinen rooli lapsen hoivaajana, silloin kun Sanna kantaa virallisen työllisen roolia.

Työttömyys voidaan tulkita perheessä myös mahdollisuutena lapselle rauhalliseen ja intiimiin kasvuun siinä missä se antaa vanhemmille mahdollisuuden tehdä todellisia valintoja lapsen puolesta. Huonoa omaatuntoa ei tarvitse silloin kohdata siitä syystä, että työelämän joustot viimekädessä pakottaisivat myös lapsen joustamaan. Koti voi merkitä vastuunkantamista oikeaksi kokemallaan tavalla - lapsilähtöisesti.

6.8 Koti tuolla jossain - elämä antaa monessa suhteessa odottaa itseään

Jos elämänsuunnitelma työn osalta perustuu nuorilla naisilla yhä perinteiseen työn koodiin, niin koko elämän suunnitelma perustuu sekin perinteiseen: Jolkkosen (ym. 1991) mukaan nuoret naiset odottavat elämältään "täyttä naisuutta". Tyypillinen orientoituminen tulevan elämän kulkuun sisältää ammatin hankkimisen (yleensä naisvaltaiselta alalta ilman ura-ajattelua), sen jälkeen työelämässä olon, avioliiton, kodin perustamisen, lasten hankinnan, kotona olemisen kun lapset ovat pieniä, ja sitten työelämään palaamisen. Tämän mallin toteutumisen perustana on tietyt edellytykset kuten taloudellinen perusta eli pysyvä työpaikka sekä vakaa parisuhde. Perinteisen työn koodin pysyvyys selittyikin osittain mielestäni tällä nuorten naisten elämän kulun odotetulla tulkinnalla.

Jolkkosen (ym. 1991) mukaan nuoret naiset luottavat tulevaisuutensa "tässähän vielä ehtii" ja siihen että 30-vuoden ikä on jossain kaukana tulevaisuudessa. Epävakaa työmarkkinatilanne, työttömyys, väliaikaiset työpaikat, asunnon hankkiminen tai kouluttautumisen pidentyminen lykkäävät elämänsuunnitelmaa mutta eivät pysty murtamaan sitä.

Haastattelemiani nuoret naisetkaan, 26- ja 28-vuotiaat, eivät tuonneet ikäänsä millään lailla rajallisena esille. Heille ei kolmekymmentä vuotta ollut rajapyykkinä minkään suhteen, vaan todennäköistä on, että lapsetkin voi tehdä vielä ilman mainintaa kolmekymmentä vuotta täytettyäänkin. Nuoret naiset ovat suunnitelleet elämäänsä pitkälle antaen sen tulla osaksi puolisonsa elämän suunnittelua. Arkea voi elää opiskelussa ja työn rytmissä, lasta ja perhettä voidaan odottaa sitten joskus tulevaksi - kaikkea ei tarvitse saada heti, vaan elämään kuuluu sekä lyhyempiä että pitempiaikaisia projekteja. Moni asia antaa vieläkin odottaa itseään.

Naisten tyypilliseen tulkintamalliin liittyy myös joustavuus suhteessa toisiin ja heidän orientaatiotaan leimasi kahdenlainen aikarakenne: elämänaikainen sekä käytännöllinen, praktinen ja arkinen aikarakenne. Elämänikäiselle orientaatiolle on erilaisia versioita kuten odottelu, välinpitämättömyys ja asioiden siirtäminen; pitkä perspektiivi, kohtalot, asioiden käsittely koko elämän aikaisina eikä vain tässä ja nyt ratkaistavina asioina. (Jolkkonen, ym. 1991.)

Unelmia on oma koti, sitten joskus. Kodin perustaminen edellyttää kuitenkin ammatillista ja taloudellista turvaa, liikkumattomuutta. Naiset ovat valmiita irtiottoon nykyiseltä asuinpaikkakunnalta jos puolisoiden työt sitä vaatisivat - perheiden elämä joustaa paremmin palkatun puolison työsuhteiden mukaan. Valittu ammattikunta ei enää tunnu naisista onnistuneelta valinnalta, eikä alaa lähde enää opiskelemaan. Taloudelliset seikat rajaavat kuitenkin naisten valintojen päivitystä: itsensä kouluttaminen vaatii taloudellisia resursseja, jotka ovat määräaikaissa työsuhteissa työskentelevillä nuorilla naisilla niukat tai suunnattu parempipalkkaisen puolison uran kehittämiseen. Naisten on odotettava parempia taloudellisia aikoja tai otettava strategiaksi joustavat opinnot, joiden eteneminen on mahdollista rytmittää muun elämän mukaan. Tulevaisuudessa on tehtävä uusia valintoja, entisten kanssa on eletävä. Elämä on monessa suhteessa vielä koditon.

Aikuisikään siirryttäessä haasteeksi asettuu sitoutuminen tiettyihin elämänsuunnitelmiin tietoisena siitä, että myös muita vaihtoehtoja on jatkuvasti tarjolla. Tämä edellyttää irtautumista ulkoa annetuista tarinoista ja sellaisen henkilökohtaisen tarinan muodostamista, joka ankkuroituu omiin kokemuksiin, tunteisiin ja moraaliseen intuitioon. Omaksi koetun tarinan pohjalta on mahdollista kantaa vastuu

omista teoista ja valinnoista. (ks. Parry & Doan 1994, 46.) Elämänpiirien moninaistuuessa haasteeksi asettuu myös niihin liittyvien tarinoiden yhteensovittaminen ja priorisointi. Elämänmuutokset taas puolestaan haastavat luomaan elämäntarinaa uudelleen ja tuottamaan jatkuvuutta eri vaiheiden välille. Haasteeksi asettuu myös oman elämäntarinan sovittaminen muiden ihmisten tarinoihin siten, että tarinat tukevat eivätkä tukahduta toisiaan. (Hänninen 1999, 47-48.)

7. VIMMAISET KESKI-ikäiset naiset:

NYT TAI EI KOSKAAN! UUELLEENVALINTOJA, IRTIOTTOJA JA SYYLLISYYTTÄ

7.1 Tuula ja Hanna - "nuorten naisten sukupolvi, joihin vaikuttaa 60-luvun murros"

Muutos on haluttu nähdä nuorissa. Viittasin jo edellä, nuorempien naisten kohdalla, Strandellin (1984) tutkimukseen, jossa hän kuvasi tutkimuksensa nuorimman naissukupolven suhdetta työhön ja perheeseen. Strandellin nuorimman sukupolven naiset ovat samaa ikäluokkaa kuin haastattelemani keski-ikäiset naiset ja heidän tapansa astua työn ja koulutuksen piiriin ovat nekin olleet samanlaiset kuin oman tutkimukseni naisilla aikoinaan, silloin kun he olivat nuoria.

Harriet Strandell (1984) on tutkimuksessaan Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä rajannut naiset kolmeen suhtautumistapaan ja toimintastrategiaan, joilla perhettä ja työtä yhdistetään: "vanhempi sukupolvi", johon maatalousyhteiskunnan instituutiot ja kulttuuriset arvostukset ovat vaikuttaneet voimakkaasti; "keskipolven" strategiat ovat saaneet vaikutuksia perheen muutoksista palkkatyöläisperheen vakiintuessa toisen maailmansodan jälkeen; "nuorten naisten sukupolvi", joihin vaikuttaa 60-luvun murros.

Tuula ja Hanna kuuluvat Strandellin tutkimuksen "nuorten naisten sukupolveen", joka on kohdannut 60-luvun murroksen, ja jolla on ollut pyrkimyksiä uudelleensuuntautumisiin. Myös Tuulalla ja Hannalla on ollut nuoruudessaan epävarmuutta ja neuvottomuutta oman ammatillisen uran suhteen, jota sitten voitiin rauhassa mietiskellä astumalla suoraan työelämään. Tuula ja Hanna kuuluivat "nuorten naisten sukupolveen", joiden suhde työhön ja perheeseen on Strandellin (1984) mukaan muuttunut: työmoraali heikentynyt, työ välineellistynyt ja sen merkitys identiteetille vähentynyt.

Nyt tällä hetkellä, keski-ikäistytyään, sekä Tuula että Hanna vaikuttavat kuitenkin hyvin samanlaisilta kuin Strandellin (1984) "keskipolven naiset", jotka pohtivat kriittisesti omaa suhdettaan muiden perheenjäsenten tarpeisiin ja tarpeentydytykseen. Strandellin "keskipolven naiset" kamppailivat itseasiassa samanlaisten kysymysten kanssa kuin Tuula ja Hanna nykyisin. Kysymys kuuluukin yhä edelleen keski-ikäisten naisten kohdalla: käytänpö voimavarat itseäni vai muihin?

Elämä pohdituttaa 40-45 -vuotiaita naisia: he ovat odottaneet kauan omaa vuoroaan. Naisia mietityttää erityisesti oma koulutus. Koulutushaaveiden ja muiden omien haaveiden toteuttamisen esteenä ovat mm. taloudellinen tilanne ja se, että on vaikea pitää kiinni oikeudesta tehdä jotakin välillä itseään varten. Rajojen vetäminen itsen ja toisten välille on vaikeaa; kyse voi olla oman arvon perustumisesta muiden tarpeista huolehtimiseen. Ratkaisuna voi olla omaan elämään liittyvien ratkaisujen siirtäminen eteenpäin ja odottaminen, niin että muut ovat ensin saaneet vuoronsa. (Strandell 1984.)

Strandellin keski-ikäiset "keskipolven naiset" kohtasivat ambivalenttisuutta elämässään. Ongelmat ja niiden ratkaisut liittyvät naisen tapaan hahmottaa oma tilanteensa ja merkityksensä suhteessa toisiin.

Naiset tiedostavat omia henkilökohtaisia mahdollisuuksiaan ja pyrkivät niitä kohti: todellisuusihmistä on tullut mahdollisuusihmisiä.

Herääkin kysymys, ovatko Strandellin kuvaamat nuoren naissukupolven edustajat olleetkaan niin erilaisia kuin hänen tutkimuksensa vanhemmat sukupolvet, koska näyttää siltä, että 60-luvun murroksen "nuoret naiset" ovatkin ikääntyessään astuneet samaan sfääriin kuin vanhempansa. Se, mikä näytti nuorissa erilaisuudelta, ei kuitenkaan sitä ollut sisäistettynä erilaisuutena vapaitten valintojen kautta, vaan kysymys lienee ollut syntyneistä feminiineistä mahdollisuuden markkinoista, joita katsellessa täytyi kysyä itseltään, mikä minä olen ja mihin minusta on?

60-luvun murros on ollut vaikuttava ja tosi, mutta onko Strandell osin kuvannut muutoksena elämänsäkaareemme tyypillisesti liittyviä kysymyksenasetteluja selittäen ne yhteiskunnassa tapahtuvilla muutoksilla, jotka on nähty erityisesti nuorta sukupolvea koskeviksi, mutta joita on havaittavissa myös keski-ikäisten naisten kohdalla:

"Kuusikymmenluvun suuren murroksen vaikutus ei ole kuitenkaan vaikuttanut vain nuorten sukupolven. Sen vaikutuksia voi myös huomata keski-ikäisten sukupolvessa, joka suuntautuu nyt uudelleen, määrittelee uudelleen monia elämänarvoja sekä suhtautuu kriittisesti varhaisemmissa elämänvaiheissaan tekemiinsä valintoihin." (Strandell 1984, 298.)

Epävarmuus ja pähyily kuuluvat mielestäni nuoruuteen, uudelleenarvioinnit keski-ikään. Yhteiskunta antaa yksilölleen erilaisia mahdollisuuksia toteuttaa itseään erilaisissa historiallisissa konteksteissa. Siitä huolimatta yksilön on kohdattava itsensä ja yhteiskunta yhä uudelleen sukupolvesta toiseen omien valintojensa kautta.

7.2 Kun pysyvä työ jäi - mitä tilalle? Äitiysprojektia ja uutta ammattia.

Kirsti Ahlqvist (1996, 146) toteaa, että "keski-ikäisten naisten ja miesten työttömyydestä selviytyminen liittyy olennaisesti valinnanvapauksiin. Keski-ikässä niitä alkaa vain olla vähemmän ja erilaiset elämän pakot ja rajoitukset ovat valinnanvapauksia todellisempia. Keski-ikässä työttömäksi jääminen merkitsee usein pitkäaikaista tai lopullista työttömyyttä."

"Työttömyys on kuitenkin ilmeisen vaikeaa vähän koulutetulle keski-ikäiselle naiselle." (Ahlqvist 1966, 147)

Vaikka keski-ikäisten naisten ja miesten työttömyysaste on alhaisempi kuin nuorten ja ikääntyneiden, työttömyys elämäntilanteena saattaa olla heille kuitenkin vaikeampi. Tätä tukevia tutkimustuloksia on saatu tutkittaessa työttömiä miehiä (ks. Vuori & Tervahartiala 1995, 7.) Nuorten kohdalla voidaan puhua avoimesta tulevaisuudesta ja kouluttautuminen ammattiin tai ammatin vaihto ovat nuorille paljon helpompia asioita kuin keski-ikäisille. Iäkkäät työntekijät taas voivat suuntautua eläkkeelle ja siihen heille on myös järjestetty mahdollisuuksia. Keski-ikäisille nämä molemmat toimintamallit ovat rajoitettuja.

Keski-ikäiselle työttömän on vaikea päästä takaisin työelämään tilanteessa, jossa työttömyys on laajaa ja nuoruutta ihannoidaan työmarkkinoilla. Ahlqvist (1996) määrittelee keski-ikäiset työmarkkinoilla 30-49-vuotiaiksi, kaikista työttömistä noin puolet ovat tämänikäisiä (vuosi 1994). Keski-ikäisyydellä Ahlqvist tarkoittaa keski-ikäisyyttä nimenomaan työmarkkinoilla, ei koko elämänsäkaarella.

Ihmisen intentionaalinen toiminta voidaan nähdä tarinallisena toimintana, eli **sisäisessä tarinassa** muodostuvien tulevaisuusvisioiden ohjaamana ja motivoimana. Elämä muodostuu eri laajuisista **projekteista**: rakkaussuhde, perheen perustaminen, opiskelu, väistökirjan tekeminen jne. ovat esimerkkejä sitoutumisista tarinallisiin projekteihin, joilla on oma alkunsa, käänneensä ja päätöksensä.

Tuulalla ja Hannalla on yhteistä ikä ja perhe ja elämäntilanne, joka on vaatinut tarinallisten projektien luomista henkilökohtaisemmalla tasolla kuin nuorempien naisten tilanteessa. Siinä missä nuoremmat naiset sitoutuivat perheen yhteiseen tarinaan, keski-ikäiset irrottautuivat siitä etsien itseään.

Tuulan tarinan juonena on äitiyden ja työn tarinoiden yllättävät käänneet ja ristiriidat, Hannan tarinaa juonittaa koulutuksen ja työelämän tarinoiden jännitteiset kytkennät.

Tulevaisuuteen suuntautuvia tarinoita voidaan kuvata termillä "**tarinalliset projektit**" (Hänninen 1999, 22). Tämän hetkinen elämäntilanne on haastanut molemmat keski-ikäiset naiset elämän projektien uudelleen määrittelyihin.

7.3 TUULAN TARINA:

ÄITIYDEN TRAGEDIASTA MINÄN ILOISEEN RENESANSSIIN

Tuula on 40-vuotias lastenhoitaja, jolla on viiden vuoden aikana ollut kaksi alle vuoden pituista työsuhdetta. Haastatteluhetkellä on työttömyysjaksoa kestänyt viisi kuukautta. Tuulan perheeseen kuuluvat kahdeksan- ja yksitoistavuotiaat lapset ja aviomies.

"Meillä ei niinku ohjattu ammattiin ollenkaan...ei ollenkaan kannustettu mihinkään, oikeestaan ei mihinkään. Et meillä elettiin ja oltiin. Sisko sai hirveen nuorena lapsen ja joutui lähtemään heti työhön...sitä oli kehotettu lukioon menemään, mut äiti niin - tai ne - ei niinku päästäny, et työhön vaan, ei oo varaa!"

Tuulan työelämä alkoikin suoraan lukion jälkeen somistajana. Parin vuoden jälkeen hän kaipasi työhönsä muutosta: "Musta jotenkin tuntui, että se oli niin kovaa ja semmosta teknistä, että mä en niinku jaksanu pysyä siinä remmissä mukana. Et halusin jotain pehmeämpää. Ja aina mä oon ollu lasten kanssa tekemisissä, ihan lapsesta saakka hoitanut muitten lapsia." Lastenhoitajaksi Tuula valmistui 27-vuotiaana.

Kaksi vuotta lastenhoitajana työskenneltyään Tuula tuli raskaaksi ja perhe muutti miehen määräaikaisen työn perässä toiselle paikkakunnalle. Muuton yhteydessä Tuula jätti taakseen ystävät, synnyinkodin ja vanhemmat sekä työnsä, joka oli hänelle erityisen rakas. Menetyksiensä äärellä Tuula lohdutteli itseään miehen työn määräaikaisuudella ja sillä, että vielä he palaisivat takaisin. Virkansa hän päätti pitää hoitovapaan turvin itsellään.

Esikoisensa syntymän jälkeen Tuula palasi työelämään ja aloitti puolen vuoden määräaikaisen työsuhteen lastentarhassa uudella kotipaikkakunnalla vieden puolitoistavuotiaan esikoisensa hoitoon toisaalle - ristiriita kasvoi liian suureksi: hän vei oman pienen lapsensa hoitoon voidakseen hoitaa muiden lapsia, kun hän olisi voinut antaa saman hoivan ja rakkauden omalleen. Jatkossa Tuula päätti

hoitaa pienet lapsensa itse. Tuula päätti myös keskittyä äitiyteen, synnyttää lapsia ja pitää hoitovapaiden turvin virkaansa niin kauan kunnes miehen määräaikaisten työsuhteiden ketju katkeaisi.

Kolmas raskaus ja keskenmeno pakottivat tekemään valinnan. Tuula valitsi virkansa. Hän kävi töissä toisella paikkakunnalla niin että muu perhe eli omaa elämäänsä viikot toisaalla - syyllisyys huonona äitinä olosta kasvoi niin suureksi, että virka oli jätettävä: työn menetyksestä tuli suurempi mullistus kuin keskenmenosta, mikä sekkin opetti Tuulalle sen, ettei elämäänsä voikaan niin vain suunnitella itse.

Äitiydestä oli tullutkin itsensä hukkaamisen projekti, joka piti tiukasti syyllistävissä oteessaan: avioliiton ja lasten myötä koko oma minä - se ominaisin - katosi jonnekin, hiusten kiharoita myöten. Herääminen hiekkalaatikon reunalla onkin ollut sekä fyysistä että henkistä ja johtanut uuden tarinan löytämiseen - naiseuden, äityiden ja parisuhteen merkitykset ovat joutuneet uuteen valoon. Kodista on löytynyt oma huone hänellekin, hänenlaisensa. Itsestään hän ei enää irti päästäisi. Entinen "soturi" (joka hän oli ennen perhettä ollut) on palannut kehiin, saaden mukanaan naisellisuutta (uutta häntä), joka vähän pehmentää vanhaa "soturia."

Tuulan heräämistä hiekkalaatikon reunalla seurasi myös kodin ulkopuolelle suuntautuvat toiminnot, joilla hän tunnusteli itseään: mikä minulle on tärkeää ja miksi? Työstä voisi yhä edelleen löytyä kanava omien tarpeiden elämiseen, vaikka ensimmäinen pitempiaikainen sijaisuus ei lupaakaan hyvää. Tuula joutui työpaikkakiusatuksi, eikä hän halunnut antaa periksi vaan työskenteli määräaikaisuutensa loppuun vaikka työ imi hänet niin tyhjiin, ettei perheelle paljoo jäänyt - työpäivän jälkeen hän oli aivan "loppu". Sijaisuuden jälkeinen aika onkin ollut lepoa ja aikaa lapsille sekä uusien asioiden oivaltamista itsestään, parisuhteestaan ja ammatillisesta uudelleen suuntautumisestaan. Työtä ei Tuula ole aktiivisesti hakenut, sen sijaan "oma huone" on toiminut pohdintojen ja ajattelun tilana siinä missä harrastukset ovat vieneet kodin ulkopuolelle. Tuula tuntee itsensä vahvaksi ja tasapainoiseksi - hänessä on mitä kaupata työmarkkinoilla, monenlaista osaamista ja lahjakkuutta.

40 ikävuotta on "viimeinen mahdollisuus" tehdä kaikki ne asiat, jotka on aina siirtänyt. Nyt on "valtavasti energiaa ja tuntuu että kaikki ovet ovat avoinna" - periaatteessa. Suunnitelmien käytäntöä ohjaa kuitenkin pitkälti perheen talous, talokin kun tuli ostettua pari vuotta sitten.

7.3.1 Palkkatyön ja äityden taistelevat tarinat - äitiyskö projekti?

Tuulan elämänsuunnitelmassa työelämä, lapset ja perhe olivat kaikki ristiriidattomassa yhteydessä keskenään aina siihen saakka kunnes hän vei esikoisensa vauvaikäisenä hoitoon. Syyllisyys ei ollut ennakoitavissa vaan syntyi kokemuksellista tietä. Tuula työskenteli lastentarhassa vieden esikoisensa hoitoon voidakseen hoitaa muiden lapsia, kun hän olisi voinut antaa saman hoivan ja rakkauden omalleen. Tuula joutui tilanteeseen missä olivat rinnakkain ammatillinen hoivatyö ja kotiäitiys (paikka) sekä hoivan kohteet, oma lapsi ja toisten lapset.

Palkkatyön ja äityden monitasoiset ja -paikkaiset tarinat taistelivat Tuulan mielessä ja ristiriitauttivat tehtyjä valintoja. Ristiriitaisen elämäntilanteen Tuula ratkaisi "äitiysprojektilla".

Äitiys projektina sisälsi odotuksen kotiäityden ajallisesta rajallisuudesta ja työstä, joka Tuulaa odottaisi projektin päätyttyä, silloinhan miehenkin määräaikaisuudet olisivat todennäköisemmin ohi.

Kolmas raskaus ja keskenmeno katkasivat tylästi suunnitellun äitiysprojektin ja Tuula joutui tekemään valinnan äityden ja hänelle "rakkaan" virkatyönsä välillä. Tuula valitsi virkansa.

"Siellä oli tosi mahtava henki, mikä on erittäin harvinaista päiväkodeissa, naiset tuli niin hyvin toimeen keskenään. Siellä oltiin niinku yhtä perhettä ja hirveen rakastava systeemi, ja se näky ihan lapsissa ja joka paikassa...Meillä oli tosi mahtava temperamenttinen ja persoonallinen ja kuitenkin vahva johtaja siellä päiväkodissa, joka sai luotua sellaisen hengen, et minä en ymmärrä kun ihmiset oli kuitenkin niin erilaisia...et mistä se - et siellä ei ollu niinku tämmöstä kateutta ja eri ammattiryhmien...kyllä sielläkin käytiin ensin nää taistelut läpi, mut siellä oli eriluonteisia ne... Niin se johtaja kyllä luo sen hengen ja siellä kaikki ihmiset, vaikka ne on erilaisia, ni ne on niinku ystäviä keskenään. Ja siellä on fyysinen kontakti ja kosketus, on hirveen niinku...et siellä jatkuvasti kun ollaan ja mennään ohikin, ni halataan ja pikkusen kosketellaan."

Tuula valinta merkitsi sitä, että hän kävi töissä toisella paikkakunnalla osan perheestä eläessä omaa elämäänsä viikot toisaalla:"... tunsin huonoo omaatuntoo, se et mä olin tavallaan hylänny lapset ja siinä kohdalla...ja sit mä päätin, että nyt tämä sitten jää." Tuulan oli pakko irtisanoutua, päästää irti.

"...johtaja ja minä laitettiin pystyyn tää päiväkoti, niin se oli mulle niin rakas.. Kun mä kirjoitin sitä paperia, niin mä en nähny mitään, mä itkin niin hirveesti. Ja kun mä lähdin sit sieltä, mä en voinu - mulla oli avain niin mä muistan et mä sen johonkin, tosta vain noin (iskee kädellään pöytään) - en mä voinu sanoo, et tossa on avain. Mä vain tosta salavihkaa jätin sen avaimen ja painelin ulos, ja en nähny yhtään mitään. Se oli tosi kova juttu, se viran jättäminen."

Tämänkertainenkin palkkatyön ja äitiyden taistelu päättyi äitiyden voittoon, mutta tällä kertaa vain näennäisesti. Tuula tiesi mitä menetti ja mitä tulisi saamaan. Äitiysprojektinsa ja työnsä menetyksiä Tuula vertailee: "olihan se keskenmeno kova paikka, mut musta tuntu et tää viran antaminen pois oli vielä semmonen jotenkin niinku, että pohja putos alta." Tuula menetti "rakkaan" työnsä ja työyhteisön, paikan julkisessa. Enää ei äitiys ollut rajallinen projekti vaan jatkumo. Pian Tuula sai huomata ettei äitiys ollut alunperinkään jotakin, jota hän olisi pystynyt hallitsemaan. Äitiys hallitsi häntä. Yksilön tarina taipui kulttuurisen tulkinnan mukaiseksi.

Kulttuurisessa luokituksessa äiti, lapset ja koti assosioituvat paikalleen jäämiseen ellei peräti taantumiseen ja sijoittuvat Korhosen (1996) mukaan hierarkisesti alemmaksi kuin esimerkiksi työ, lähteminen ja itsenäisyys, jotka nähdään vastakohtina jäämiselle ja kotona olemiselle. Eeva Jokinen (1993) muistuttaakin, ettei yksikään hänen tutkimuksensa äitihahmo ole kokenut äitiyden olevan tie autonomiaan ja itsenäisyyteen. Naisten tasa-arvo pyrkimyksien tiellä onkin toistuvasti nähty perhe, jonka äitiyden portista kävellessään nainen menettää naiskansalaisuuteensa sidotut oikeudet. Se ihmisen kuva, joksi naisetkin ovat halunneet tulla on ollut mieskansalaisen kuva: riippumattomiksi lapsistaan ja kodista, uhrautuvuudesta toisten elämän vuoksi.

Äitiyttä ei ole osattu nähdä tasa-arvopyrkimyksissä osallisuutena vaan osattomuutena, mistä on ehkä seurausta se, että lapsen arvo työn kohteena (privaatissa) näkyy vallitsevissa tulkinnoissa selvästi negatiivisena: lapsi rajaa naisen kotiäitinä paikalleen ja taantumukseen. Julkisessa palkkatyönä tehty lasten hoivatyö koetaan kuitenkin naiselle itsenäiseksi, osallisuudeksi.

Vasta irrottautumisen ja itsenäistymisen kautta avautuu tie autonomiaan ja yksilöllisyyteen, joita länsimainen ihminen elämänsä edellyttää tullakseen joksikin, näkyväksi. Minää rakennetaan erillisyyden kautta. Tässä mielestäni onkin eräs suurimmista paradokseista: onnellisimmillaan ihminen on osana jotakin muuta: ihmistä, luontoa tai yhteisöä. Ongelmia syntyy ulkopuolisuudesta, onnea

osallisuudesta. Autonominen, ideaali sankari-ihminen, joka ei kiinnity eikä ripustaudu mihinkään, eikä ainakaan muihin ihmisiin, on oikeastaan inhimillisen elämän painajainen. Myös itselleen.

Yhteiskunnan murroksena 90-luvun lamavuodet ja vanhempien osallisuus palkkatyöstä on merkinnyt usein lasten osattomuutta. Kodin olisi pysyttävä korvamaan hoitopäivän, joka on usein kymmentuntinen, aikana aiheutuneet fyysiset ja emotionaaliset puutokset. Työelämä ei jousta lapsille, hoitojärjestelmät eivät jousta lapsille mutta lasten tulee joustaa, ja kodin tehtävä on paikata joustosta johtuvat vauriot, siinäkin tapauksessa, että lapset kärsivät yhteiskunnan rakentamien hoitojärjestelmien puutteista.

Aika suorastaan tarjoaa kehykset äitiyden tarinaan, joka olisi itsessään ilman palkkatyöyhteiskunnan arvotustakin arvokas valinta - itsenäinen ja autonominen. Ei ehkä taloudellisessa mielessä, mutta onko sitten palkkatyöäitiys jotenkin muuten kuin rahassa arvioituna arvokkaampaa, itsenäisempää ja autonomisempää? En näe naistyyön itsenäisyyttä ja autonomiaa enää nykyisessä työelämässä työhön liittyvänä, vaan lähinnä palkkaan liittyvänä mahdollisuutena vaikuttaa kulutukseen. Naisten hoivatyön sisällöt ja käytännöt ovat paljon vaikeammin yksilön muutettavissa (kuten nyt erityisesti 90-luvulla olemme nähneet) kuin oman kodin piirissä tapahtuvat. Kotona naisella on mahdollisuuksia lapsensa kohtaamiseen. Mutta kykeneekö hän siihen, menettämättä itseään?

Ristiriitaa aiheuttaa äitiyden instituutinalisoitunut myytti, äitimyytti, jonka Pirkko Niemelä (1991) toteaa elävän vielä vahvana tutkimiansa nuortenkin äitien keskuudessa, joista kolmannes hyväksyi äitimyytin vaatimukset ja arvioi myös olevansa vaatimustensa kaltainen. Äitimyytin vaatimuksia olivat: äidin pitää olla kärsivällinen, äiti ei saa tuskastua lapsen hoitoon, äidin pitää olla mielialaltaan pysyvä - eli äidin tulee kieltää omat tunteensa. Tunteiden kieltäminen tuo etäisyyttä omiin tunteisiin ja asettaa äidin tilanteeseen, missä hän menettää kosketuksen omaan tunneimäänsä ja samalla luo epäaidon tunteen vauvaansa.

Tunteiden kieltämisen lisäksi äitimyytin vaateisiin kuuluu "olla uhrautuva" ja kieltää omat tarpeensa ja elää vain lapsen ehdoilla. Jos äiti tietoisella tasolla kieltää kaikki omat tarpeensa, hän menettää kosketuksen itseensä.

Äitimyytin vaatimuksiin sisältyvät myös väitteet: "äidin pitää pyrkiä täydellisyyteen" ja "äidin tulee saada äitiydestä elämälleen koko sisältö". Nämä väitteet taasen Niemelän (1991) mukaan edellyttävät sitä, että äiti ei ole niinkään keskittynyt vauvaansa vaan siihen millainen hän itse on äitinä ja täyttääkö hän kaikki äitiyden asettamat vaatimukset. Tämäkin vaatimus luo etäisyyttä lapsen ja äidin välille.

Omien tunteiden kieltämisestä tulee näin hyve, joka samalla häivyttää äidiltä identiteetin ja suhde lapseen muodostuu etäiseksi.

Tuulan kohdalla äitiyden tarina merkitsi sosiaalista eristäytymistä: neljästä viiteen vuoteen oli kulunut hiekkalaatikolla "ilman kontaktia mihinkään suuntaan". Suunnitelma äitiyden sisällöstä "antavasta äidistä" toteutui: Tuula oli lastensa kanssa "sataprosenttisesti" kotonakin, mutta lapsille antaminen olikin erilaista kotiäitinä kuin mitä se oli ollut työssä lastenhoitajana. Huomaamattaan Tuula oli muuttunut vieraaksi itselleenkin.

Äitiyden tragediasta...

"Kun mä olin siellä hiekkalaatikolla, niin kyllä mä annoin lapsille niinku, mut kyllä mä vähän epäilen sitäkin, annoinko mä sit kuitenkaan niin paljon, kun mä olin niin tyhjä."

Äitiydestä oli tullutkin itsensä hukkaamisen projekti, joka piti tiukasti syyllistävässä otteessaan: avioliiton ja lasten myötä koko oma minä - se ominaisin - katosi jonnekin, hiusten kiharoita myöten.

"Mä en ollu siis yhtään mitään. Sit mä ensimmäisenä rupesin kattoon itteeni, että herranjestas, et mä oon lihonu hirveästi ja mä näytän...kamala mä olin. Mä en ymmärrä miten mulla oli tukkakin menny suoraks sinä aikana. Ja sit mä rupesin ostamaan vaatteita ja sit mä rupesin laihduttamaan ja tukkakin tuli kiharaks taas." Tuulan "vihjaileva" ruumis kertoi omaa tarinaansa kotiäitiyden suonsilmästä, jonne kokonainen nainen katosi. Äitiys ei ollut sen enempää ajallisesti kuin fyysestikään rajattu projekti - mitä Tuulalle oli oikein tapahtunut?

Kosonen (1993) toteaa Blochia (1987) lainaten ruumiin olevan lähtökohta uudelle aistimelliselle olemiselle. Ruumis ei ole vain oireileva mielen tyyssija vaan se on yksi kokemisen taso. Seuraava tarina on tiivistettyä Blochia.

Nainen, jonka julkinen on "pettänyt" eikä palkkatyö olekaan tuonut elämään siihen kulttuurisesti liitettyä itsenäisyyden onnea, kaipaa työssä ollessaan lapsiaan ja kotiin liittyvää läheisyyden ja rakkauden antamisen ja saamisen mahdollisuutta. Nainen päättää jäädä pois julkisesta ja valitsee kodin ja lapset.

Ruumiin kieli kertoo pian omaa tarinaansa, vihjailee ja syyllistää asettaessaan "välitilaan" joutuneen naisen elämän perinteisten kysymysten äärelle. Nainen saakin huomata, ettei hän ole enää kummassakaan julkisen tai yksityisen tilassa vaan "välitilassa". "Vihjaileva ruumis" yritetään taltuttaa ainakin kahdella tavalla: laihdutuskuurilla ja ulkomaailmaan suuntautumisella, joilla he pitävät yllä sosiaalisia suhteitaan ja yrittivät tehdä itsensä näkyviksi. Ulkonäön muokkaamisella kauniiksi ja houkuttelevaksi on keskeinen osuus näkyväksi tekemisessä. Toimintatavasta riippumatta nainen kuitenkin kohtaa vihjailevan ruumiinsa, joka kertoo henkisestä konfliktista ja menetyksestä: hänellä saattaa olla lihasjännitystä, migreeniä, pahoinvointia, psykosomaattisia vatsavaivoja, lisääntyntä pakkomiellepsyömistä ja ruokahalun menettämistä. Naisen usko omiin mahdollisuuksiin on koko ajan vaakalaudalla koska nainen tuntee vieraantuvansa paitsi mahdollisuuksistaan hankkia sosiaalista identiteettiä myös omasta itsestään. Näin kävi myös Tuulalle. Tuulan vihjaileva ruumis tuli kuitenkin nähdyksi ja kuulluksi, hän otti ruumistaan haltuunsa mutta ei peitonnut tai paennut sen sanomaa, "soturi" kun oli.

Jossain vaiheessa kadotetun identiteetin etsintä alkoi, siinä autoivat harrastukset ja ystävät - ja lapsien kasvaminen. "Syksyllä toi isompi lähti kouluun ja pienempi lähti leikkikouluun ni mä sain tavallaan ne molemmat aamupäiväksi pois. Mä en tarkalleen muista mitä mä tein silloin, ehkä mä kävin sienessä sen erään rouvan kanssa sen syksyn ja ehkä vain vedin henkee. Sitten keväällä mä menin työväenopistolle."

...minän renesanssiin ja vähän muuhunkin: "Tätä multa ei kyllä enää oteta pois!"

Herääminen hiekkalaatikon reunalla synnytti mahdollisuuden uudelleentulkintoihin ja oman menneisyyden ja nykyisyyden tarinoitumista uusista lähtökohdista käsin. Avioituminen, pesänrakennus

ja lapset vaikuttivatkin Tuulan omaan elämään tavalla, jonka hän on nyt vasta tiedostanut. Pesänrakennusvaihe merkitsi Tuulalle "hiljentymistä lapsiin ja perheeseen" ja hänestä tuli miehensä "kaltainen" rauhallinen, koti-ihminen joka katseli illat televisiota.

Pesänrakennusvaiheen Tuula oli "poissa itsestään". Nyt hän on palannut. Tuulan televisioillat ovat vaihtuneet uusiin ystäviin ja useisiin harrastuksiin. Hän on irrottanut miehensä elämäntavasta ja rytmistä, muuttunut. Puolisolle muutos on merkinnyt sopeutumista uuteen Tuulaan. Tuulalle se on merkinnyt kadotetun minän löytymistä, sen, joka hän on kokenut olevansa joskus lapsuudessa ja nuoruudessa: sosiaalinen ja itsenäinen.

Kaikki muutos ei ole merkinnyt Tuulallekaan vanhan minän renesanssia vaan myös puhdasta löytöretkeä: "Mun mielestäni mä löysin oman naiseuteni vasta ihan pari vuotta sitten. Mä nautin nyt kauheesti kaikista mekoista ja hörhelöistä ja nyt tuonkin sitä omaa naiseuttani tuon enempi...mut tietysti kun mä sanon, et mä oon semmonen soturi ollu, niin se on kuitenkin myöskin siellä, mut et se naisellinen puoli kyllä pehmentää sitä soturia, et se tulee ninku pehmeemmin se sodanjulistus ulos...Se just, kun on löytäny oman ittensä niin sitten on vahva ottaa vastaan mitä tulee. Tässä mä oon kuitenkin...Se on mahtava rauha, ja tätä multa ei kyllä enää oteta pois. Musta on kyllä niin ihana kun mä sen naiseuteni kans oon löytäny, ihan niinku tämänkin huoneen mä oon sisustanu niinku just niinku mä itte haluan. Ja mä niinku nautin olla tässä huoneessa yksinkin, ei mua haitta vaikka mä oisin yksinkin vaikka kuinka pitkän aikaa, mulla on aina tekemistä...Mä aattelin et tää vois olla semmonen mun tyttöhuone, ja niinku toi tupakin on tos vähän semmonen ja sitten tossa on toi miehen työhuone... Mä sanoin, et meillehän ei laitettu yhtään tavallista olohuonetta. Mä sanoin et tähän huoneeseen ei tuoda yhtään televisiota, tietokonetta, ei mitään...Mä sanoin, et mä en halua mitään sähkölaitteita tänne, toi toinen huone on sit täynnä niitä johtoja..."

Hiljalleen Tuula alkoi löytää itsestään vahvuuksia, hänen taideharrastukset saivat myönteistä huomiota ja Tuula huomasi löytäneensä uusia kanavia itsensä toteuttamiseen. Samalla intensiteetillä kuin hän aikoinaan työskenteli lasten kanssa päiväkodissa, hän paneutui harrastuksiinsa, sataprosenttisesti.

"Mä oon päiväkodissa saannu niinku tavallaan toteuttaa sitä villiä temperamenttia lasten kanssa kun lapset ovat vapaita ja villejä niin mä oon sitten niitten kans ollu, saannu olla myös se oma itseni. Halata, rutistaa ja haistella niitä, niinku olla elävä aikuinen siellä. Niin tää teatteriryhmä on kans sitä, se ajaa sitä samaa. Sen mä tosiaan tajusin vasta pari viikkoo sitten. Kun mulla on puute siitä, kun mä en saa olla siellä päiväkodissa, niin tää on yks keino."

Työttömyys on merkinnyt myös sitä, että on punnittava uudelleen omia mahdollisuuksia työllistyä, etenkin kun perhe ei enää tarvitse häntä siinä määrin kuin ennen. Tuulan itsensä on ollut kuitenkin varsin vaikea uskoa sitä, että puoliso ja lapset tulevat toimeen jo ilman häntäkin. Näin siitähän huolimatta, että Tuulan mies "on kuitenkin tosiaan erittäin luotettava ja osa hoitaa iltajutut...sehän osaa tehdä ruuat ja kaikki". Perheestä irrottautuminen on vieläkin vaikeaa: "Sen mä huomasin eilenkin, että kun mä olin koko viikonlopun kotona , perjantain ja lauantain, ja eilen illalla mä lähdin käymään mun ystävän luona, vein sinne kasvispihvejä, joita olin paistanu. Olin kolme tuntia poissa ja mulla oli taas huono omatunto...mä oikein säikähdin. Vaikka ne on noin isoja ja vaikka mä tiesin, että niillä on kaverit täällä, mut minä olin poissa, kyl mä sain rauhoitettua itseni, ja mä sanoin et taas. Ja sit mä olin, kun se sano se mun ystävä, et onko sulla aikataulu, kiire, niin mä sanoin et on, ja sit mä kuitenkin olin myöhempään mitä mä ajattelin."

"...mä oon lapsesta saakka ollu ihan erilainen kun mun sisarukset, et mä oon kauheen sellanen - en mä kotona oo ollu paljon yhtään koskaan, mulla on aina ollu projekteja jossakin muodossa...Mut 8-vuotiaana pistettiin kahden viikon leirille ja - näitä nykyajan lapsia ei varmaan, mä en tiiä, ainakaan näitä mun lapsia ei sais - ja mä muistan kun äiti oli vielä saattamassa bussille ja mä olin niinku nukkee puristanu siinä mut et en itke, en itke. Ja siitä lähtien mä oon menny ja nauttinu olla suuressa ryhmässä. Tosiaan kaks viikkoa. Ja olin leirin nuorin ja pienin siellä, ja olin vahva. Se oli irtaantuminen."

Vastaavanlaiseen irtaantumiseen Tuulan olisi pysyttävä jälleen.

"Kun neljäkymmentä tulee, niin täytyy tehdä...ni se on viimeiset mahdollisuudet toteuttaa ne haaveet, jos on ollu haaveita, et just ne haaveet, mitkä on aina työntäny pois."

7.3.2 Äitiyden työ syyllistää - ja hyvä niin, koska siinä on muutoksen mahdollisuus

Omat äidit muistetaankin työteliäisyydestä, joka on siirtynyt osaksi naisten omaa identiteettiä. Tässä Korhonen (1996) viittaa Tuula Gordonin (1990) havaintoon, jonka mukaan äitiys nähdään Suomessa ensisijaisesti vastuuna ja työnä siinä missä verailtavana olevat brittiäidit kokivat äitiyden luovana, henkilökohtaisen kehityksen mahdollistavana prosessina.

Kulttuurisesti naiset on äiditetty, riippumatta siitä, onko heillä siihen ollut henkilökohtaisia taipumuksia.

Käsistään kätevä ja lahjakas nainen kasvaa helposti äidin rooliin, työn teknisyydestä käsin.

Toisaalta äiti, joka ei osaa tai halua tehdä kaikkea sitä, mitä kodin talouden moitteeton hoitaminen edellyttää saattaakin löytää lapsensa luo, kuten Korhosen (1996) äititarinat antavat ymmärtää:

"äidit näyttävät jatkavan huolenpitoaan, olivatpa he sitten miten ylikuormittuneita, uupuneita, hermostuneita tai raivokkaita tahansa. Huolenpidon sisältö luonnollisesti vaihtelee. Se kiinnittyy sitä enemmän kodin siisteydestä, ruuasta ja vaatteista huolehtimiseen mitä viileämmäksi äidin ja lasten välinen emotionaalinen suhde kuvataan. Ehjiin ja puhtaisiin vaatteisiin puetut lapset todistavat äidin huolenpidosta, oli äidin ja lasten suhde mikä tahansa. Aikuisena äidin huolenpidolle annetaan kyllä suuri arvo, mutta samalla kuitenkin naiset kertovat lapsena koetuista huolenpidon puutteista. Äidillä ei ollut aikaa olla lasten kanssa, pitää sylissä tai muuten hyvänä. Myös murrosiän ongelmat jäivät yksin surtaviksi." Onneton talousihminen voi olla lasten onni.

Nenola (1986) kuvaa naiskulttuurin kotiin liittyvien normien raskauttavaa taakkaa, joka ovat perintönä vanhemmilta sukupolvilta ja ajalta, jona naisten oli kehitettävä kotiin liittyvän työn kriteerit, joilla naiset ovat todistaneet sekä itselleen että muille oman persoonallisen arvonsa. Ruuanlaitto, vaatetus ja lastenhoito kertaantuu kulttuurissamme äideiltä tyttärille välittyvänä perinteenä ja taitona sekä joukkotiedotusvälineiden kautta. Korhonen (1996) huomauttaa kuitenkin, ettei nykyisin puhtaat ja ehjät vaatteet enää riitä osoittamaan sitä, että lapsesta todella huolehditaan. Nyt äidin vastuulla on lasten psyykinen hyvinvointi ja heidän oikeutensa onnelliseen lapsuuteen. Äitiyden muutoksia voidaan kuvata liikkeenä määrällisestä laadulliseen äitiyteen.

Näin ollen äitiyden työnkuva on laajentunut lapseen saakka - sitä edellytetään jo, että lapsi saa syliä ja tulee nähdyksi ja kuulluksi. Äitien onkin tehtävä valintaa siinä, mitä jättävät pois äitiydestään sillä kaikkiin naiskulttuurin velvoittamiin äidin (kodin ja äitimyytin) vaateisiin ei ole mahdollista suostua. Ja tämän ovat myös keski-ikäiset naiset ymmärtäneet. Syyllisyyttä herättävätkin oman merkityksen ymmärrykset, äitiyden mahdollisuudet, joita ei kuitenkaan pysty ristiriidattomasti kohdentamaan lapseen. Äidit eivät välttämättä jaksaa lapsiaan, kun työ on vienyt henkiset resurssit, ja kotiin palattua alkaa päivän toinen työ.

Olettaisikin, että työttömyys voisi ratkaista perheellisten naisten jaksamiskysymyksen ja kodin ja työn ristiriidan, näin ei kuitenkaan Aholan (1996) mukaan ole, vaan naisten orientaatio toisiin tuottaa emotionaalisia kustannuksia, jotka rasittavat työtöntä naista. Aholan (1996) mukaan työttömät naiset, joilla on puoliso ja lapsia valikoituvat helpommiin tragediamallin mukaan toimiviin, kuin lapsettomat tai perheettömät naiset. Tulokset eivät tue käsitystä, jonka mukaan työttömyys olisi perheelliselle naiselle lievempi kriisi kuin perheelliselle miehelle. Tässä suhteessa naisille tyypillinen orientaatio toisiin, johon myös äitimyytti velvoittaa, raskauttaa naisen kotiäitiyttä ja sen työn kuvaa.

Elämä ironisoituu työn ja perheen taistelussa, nainen ei osaa tai yksinkertaisesti voi valita puoltaan ristiriidattomasti. Näin oli myös Tuulan kohdalla, joka jaksoi kotiprojektiaan aina siihen saakka, kunnes se menetti projektiluonteensa Tuulan pysyvän työsuhteen menettämisen myötä. Tuulalle "rakkaan" työn menetys oli menetys identiteetille, jota kotiäitiys, vaikka hoivaa olikin, ei voinut korvata.

Tuula kurkottaa lastaan kohden, muttei ristiriidattomasti ja luonnollisesti, vaan työelämän ja kotiäitiyden tarinat ironisoivat koko elämän: mistään ei yhtäkkiä saakaan mitään, ja saavatkos edes lapsetkaan - syyllisyysdentunto jatkaa matkaansa puhutellen ja asetellen kysymyksiä ja vaatien vastauksia.

Tarina pitää sisällään aina sekä kognitiivisen että emotionaalisen komponentin, jotka ovat toisistaan erottomattomat (Hänninen 1999, 68). Emootiot heijastavat ihmisen inhimillistä, kulttuurista olemisen tapaa, ja ne voidaan nähdä tilannetulkinnan päätelmänä, jotka "ottavat huomioon" tilanteen, tulevaisuuskuvan, tapahtumien selitykset ja niiden määrittämät vastuumäärittelyt, identiteetin, arvot ja halut.

Se, ettei ihminen koe syyllisyyttä sinänsä vaan syyllisyyttä jostakin, kertoo emootioiden intentionaalisuudesta. Emootiot ovat asioiden tulkittamista tietynlaisiksi suhteessa omiin pyrkimyksiin ja tarpeisiin. Emootioiden tulkinnallisuus tarkoittaa sitä, että ne eivät niinkään perustu puhtaisiin havaintoihin vaan tilannetta koskevaan tulkintaan. Näin ollen sisäisen tarinan määrittämä tulkinta elämäntilanteesta muovaa siten siihen liittyviä emootioita. (Hänninen 1999, 69.)

Syyllistämistä ei nyky-yhteiskunnassa haluta julkisessa asiantuntijadebateissa juuri tehdä, "emme halua syyllistää", syyllistäminen on "turhaa" tai "emme etsi syyllisiä" ovat usein kuultuja kommentteja silloin kun keskustellaan lasten ja nuorten pahoinvoinnista ja sen syistä ja seurauksista. Taustalla liene tulkinta siitä, ettei yksittäisten perheiden ole mahdollista kantaa vastuuta yhteiskunnallisista työelämän, koulun ja päivähoiton ongelmista, joihin vedotaan silloin kun lapsella menee huonosti: vanhemmilla ei ole ollut aikaa lapsilleen koska elämä on niin hetkistä (lue: työ), kouluissa ei ole riittävästi eristysopetusta ja opettajista on pulaa (lue: kunnan talousbudjetti ei näe eikä kuule lasta ja perhettä) tai päivähoiton mahdollisuudet puuttua lasten ongelmiin on rajalliset (lue: päivähoito ei voi korvata isää ja äitiä). Työelämän nähdään olevan syyn ja lasten pahoinvoinnin seurauksen. Vanhempia ei vastuuteta koska

katsotaan sen olevan jotenkin mahdotonta suhteettomuudessaan. Ja tässä nimenomaisessa kohdassa mielestäni ohitetaan kysymys vastuusta ja syyllisyydestä ja sen sovittamisesta.

Palaisinkin mielelläni syyllisyyskysymyksen yhteydessä yksilön kehitykseen. Inhimillisen kehityksen kulmakivenä yhteiskunta pitää kuitenkin kasvamista vastuuseen ja oikeudellisuuteen. Kehityspsykologisena tienä sen voi nähdä kasvukertomuksena pienestä lapsesta, jolle kasvaa syyllisyydentunto ja tietoisuus oikeasta ja väärästä. Syyllistyminen ja syyllistäminen vääristä teoista opettaa yhteiskunnan arvot ja normit. Syyllisyyden tuntemisen voi nähdä liittyvän keskeisesti terveeseen ihmisen kehitykseen, ns. omatuntoon.

Syyllisyyden tunne kertoo jostakin "paremman mahdollisuudesta". Mitäpä jos syyllisyyden ja syyllistämisen voisikin ottaa mahdollisuutena uudelleentulkintaan. Mitäpä jos perheet yksilöineen haluavatkin ottaa vastuun lapsistaan niin että työelämä, päivähoito ja koulu joutuvat joustamaan. Mitäpä jos perheet tulevatkin työpaikoille, vanhemmat päiväkoteihin ja kouluihin tarkastamaan opetussuunnitelmia ja sitä mitä ja miksi opetetaan ja ketä varten. Ammatilliset professiot kohtaisivat arjen tiedon ja maallikkomaisuuden, valta hajautuisi kaikelle kansalle ja keskiluokkainen itsetunto joutuisi katsomaan peiliin. Se ettei vanhempia reilusti syyllistetä, voi olla myös sitä, ettei muutosta todellisuudessa haluta.

Koti ja lapset saattavat saada hyvinkin erilaisen tulkinnan, jos palkkatyön merkitys on ollut toisenlainen kuin Tuulalla. Työelämä voi myös syödä naisen identiteetin, viedä terveyden ja mahdollisuuden lopulta myös työelämäään. Työttömyys, koti ja lapset tuovat tällöin mahdollisuuden syyllisyyden sovittukseen.

Työelämän raskaudesta saakin osuvan selityksen sille, miksi lapset eivät tule kuulluksi ja nähdyiksi. Äidit ovat kovilla koska naisilla ei mene kevyesti enää työelämässäkään. Ahola (1996) toteaa vertailtuaan työttömien ja työllisten oireiden esiintymistä vuoden 1994 haastattelussa vuoden 1986 vastaavaan tutkimukseen, että työllisten oireilun lisääntyminen ja se, että työlliset ilmoittavat lähes yhtä paljon psyykkisiä oireita kuin työttömät, viestii siitä, ettei ainakaan suurtyöttömyyden ajan suomalainen työelämä tarjoa psyykkiselle hyvinvoinnille oikeaa yhdistelmää. Työllisten oireilu painottui rasittuneisuutta kuvaaviin oireisiin ja työttömien masentuneisuuteen. Työttömien aloitekyvyttömyys ja päättämättömyys lisääntyi paljon, mikä kuvaa työttömien voimattomuutta ylivoimaisen työmarkkinatilanteen edessä.

Useimmat ihmiset tarvitsevat jonkin verran turvallisuutta pystyäkseen psyykkisesti mielekkääseen toimintaan. Parhaat työt voivat tarjota tätä turvallisuutta, mutta työmarkkinoiden murros on merkinnyt sellaisen väestöosan kasvua, joka elää enemmän tai vähemmän pysyvästi erilaisten tilapäisten järjestelyjen varassa. Näin työmarkkinoiden lisääntynyt epävarmuus supistaa työn ja työttömyyden kokemuksen välistä eroa. (Ahola 1996.)

Tämä ilmiö näkyy erityisen selvästi seuraavassa Hannan tarinassa.

7.4 HANNAN TARINA:

MÄÄRÄAIKAISUUDEN TRAGEDIASTA HOIVATYÖN "UNELMAAN"

Hanna on 43-vuotias lähihoitaja, joka on tehnyt sijaisuuksia runsaan kahden vuoden ajan. Haastatteluhetkellä hän on toiminut määräaikaisessa työsuhteessa vuoden ajan. Hannan perheeseen kuuluu aviomiehen lisäksi kolme lasta, joista yksi asuu kotona.

Hanna kävi nuorempana kansakoulun, vaikka oppikouluunkin olisivat lahjat riittäneet, mutta sinne ei kuitenkaan kannustettu, vaan hänen mahdollisuuksiaan vähäteltiin. Kauppakoulun käytyään Hanna työllistyi ja perusti perheen nuorena ja 25 vuotta täytettyään hänellä oli kolme lasta. Työssä ollessaan Hanna yritti käydä iltaoppikoulua, pärjäsi hyvin itse opinnoissa muttei jaksanut viedä koulua loppuun saakka: työ, opiskelu ja perhe olivat liian väsyttävä yhdistelmä.

90-luvulle tultaessa työn epävarmuus kasvoi saneeraushuhujen myötä niin suureksi, että Hanna lähti aikuiskoulutusrahan turvin opiskelemaan "aina haaveilemaansa alaa" lähihoitajaksi, "ystävän esimerkin" kannustamana. Hanna oli työskennellyt samalla työnantajalla 17 vuotta, ja vaikka työn merkitys olikin lähinnä taloudellinen, itse työhön Hanna suhtautui tunnollisesti. Hänhän oli perheessä se, joka vastasi siitä, että perheen budjetti piti.

Lähihoitajaopinnot olivat Hannalle kasvun aikaa - itsensä löytämistä ja kehittymistä ihmisenä. Opintojen loputtua Hanna joutui kuitenkin palaamaan entiseen työhönsä kahdeksan kuukauden ajaksi, koska koulutustuki edellytti sitä.

Hanna joutui saman yrityksen toiselle osastolle tilanteessa, jossa yritys oli saneerausuhanalainen. Perheen taloudellinen tilanne vastuutti Hannaa ja hän yritti vielä jäädä yritykseen töihin - mihin ja mitä tahansa hän olisi tehnyt, jos olisi vain saanut jäädä. Hannan ahkeruus tulkittiin osastolla uhkana ja hän joutui muiden irtisanomisuhan alaisten työntekijöiden silmätikuksi ja kiusatuksi. Yritys kuitenkin irtisanoi Hannan ja hänen oli lähdettävä uudelle työuralle henkisesti hyvin väsyneenä: opiskelu ja työpaikkakiusaaminen olivat väsyttäneet Hannan sekä henkisesti että fyysisesti.

Hoivatyön sijaisuudet toivat mukanaan uuden ammatin työrytmin sekä ongelmat työpaikalla: mm. uusi ammattinimike ärsytti työyhteisöä ja Hanna joutui kiusanteon kohteeksi ja "testatuksi" työssään, mihin esimiehellä ei ollut kykyä ja halua puuttua. Pitempiaikainen sijaisuus veikin Hannan voimavarat niin lopullisesti, että Hanna selvisi sijaisuutensa loppuun saakka ainoastaan perheensä, ystäviensä ja psykiatrin avulla. Hanna selvitti määräaikaisuutensa loppuun antamatta periksi kiusaajilleen, itselleen kylläkin: Hanna joutui jäämään kesälomalle, joutui lepäämään ja joutui pysähtymään.

Nyt syksyllä, kesän ja pakkopysähtymisen jälkeen, kaikki näyttääkin paremmalta. Työttömäksi joutuminen ei enää pelota Hannaa siinä määrin kuin ennen. Enää hän ei antaisi tilanteiden viedä niin, että palaisi itse loppuun. Toisaalta Hanna osaa mielestään ottaa rennommin myös taloudellisen paineen. Syksy toi tullessaan myös ihanan ja ymmärtävän esimiehen ja työn, josta hän on onnellinen.

Tulevaisuudelta Hanna odottaa, jos oikein onnistaa, "ketjuun pääsemistä". Ja jos saisi vielä tämän saman nykyisen työn pitää: "...ne on kyllä kauheen rakkaita nuo vanhukset mulle, mä en voi sille mitään, en mä lasten kans jaksa sillä lailla, mut ne on nuo vanhukset mulle - se lähtee, en tiä mistä, ihan lapsuusajoilta että mulla on semmonen tietynlainen kunnioitus niitä kohtaan, et ne mua sanotaankin, vanha kansa puhuu kato kotiaavustajasta, niin siitä vaan. Mutta mä oon hirveen ylpee, en mä tiä onko kaikki, mut mä oon ylpee tästä työstä."

7.4.1 Nyt on minun vuoroni: koulutus luo uutta - todellisuushemisistä mahdollisuushemisiksi

Perheen toimeentulo on ollut yhtäläillä Hannan kuin hänen puolisonsakin vastuulla, mutta siitä, että rahat on saatu riittämään, siitä Hanna on kantanut yksin vastuun. Niinpä 90-luvun laman myötä tullut epävarmuus työn jatkumisesta koettelikin erityisesti Hannaa. Yksityinen työnantajasektori joutui supistamaan toimintaansa ja Hannan 17 vuotta kestäneestä työsuhteesta tulikin epävarma: työpaikalla liikkui yleisesti huhuja supistuksista, ja siitä, kuka "meistä tytöistä" joutuisi lähtemään.

Hanna päätti reagoida ensin: hän lähti aikuiskoulutusrahan turvin opiskelemaan uuteen ammattiin lähihoitajaksi. Kimmokkeena uuden ammatin hankintaan oli lisääntyneen työn epävarmuuden lisäksi myös läheisen ystävän esimerkki ammatinvaihdosta.

"Lopullisen kimmokkeen mä sain mun ystävältä, joka lähti ensiks kodinhoitajaks, mut sit hän päättikin jatkaa sosiaalihoitajaks. Mulle jäi vähän semmonen kaihomieli, että muakin rupes kiinnostamaan, mutta mä muistan kun mä kerroin siinä, että en minä varmaan enää uskalla tässä iässä kokeilla...että nuorena on ollu semmonen hoitoala tai tämmönen ihanne, mut kumminkin on ajautunut tämmöseen toimistotyöhön. Niin mä aloitin sen opiskelun. Siinä takana oli taustat et mä haistoin tän tulevan lamankin ja sitten tää kimmoke (ystävän esimerkki), ne oli yhdessä. Elikä epävarmuus ja tää, ne oli yhdessä taustalla. Mä ajattelin, et nyt mä sen aloitan. Ja siinä vaiheessa kun se karsiminen alkoi meijänkin osastolla, niin mun esimies sanoi, kun pidettiin vielä semmoset kouluun läksiäiset, että nythän sinä Hanna varmaan saatkin sitten sieltä toiselta alueelta töitä, tälleen nätisti. Niin mä sanoin, että tottakai mä yritän, mut enhän mä voi vanhoa, että saanko mä tosta noin vaan."

Opiskelu uuteen ammattiin: mahdollisuuksien maksimointia ja identiteetin muutosta...

Seuraavat kaksi ja puoli vuotta merkitsivät Hannalle muutosta, ennenaikakea muutosta itsessä. Opinnot, jotka olivat olleet hänen salaisena haaveenaan nuoresta työstä lähtien, merkitsivät hänelle henkisen kasvun käynnistymistä: Hanna joutui menemään omaan itseensä, tiedostamaan sen minkälainen hän on ihmisenä ja miksi hän on sellaisen kuin on. Opiskelun käynnistämänä tiedostetun elämän prosessi jatkuu edelleen, ja Hanna on tyytyväinen siitä, että hänet "potkastiin" uudelle alueelle.

Koulutus luo vähintäänkin yhtä paljon naista ihmisenä kuin mahdollisuuksia työllistymiseen. Pysähtyminen ja istahtaminen koulunpenkille on merkinnyt myös tilaa itselle ja omille ajatuksille: opiskeleminen on itseasiassa edellyttänytkin itsetutkiskelua. Tässä mielessä opinnot ovatkin merkinneet myös eletyn elämän kertausta toisenlaisista lähtökohdista käsin kuin aiemmin.

Suuntausta uudelleenvalintoihin määrittää enemmän haaveet, joita on joskus siirretty tai joista on luovuttu kuin alan työnäkymät. Koulutus päätöksiä tehdään siis menneisyydestä käsin, eikä vain niin, että nykyisyys ohjaisi valintoja. Identiteettiä luodaan työmarkkinoista riippumatta, riskillä.

Keski-ikäiset haastateltavani suhtautuivat tulevaisuuteensa periaatteellisesti "kaikki ovet ovat avoinna" - asenteella, toisin kuin ennen, jolloin he olivat joko oman lapsuuden kotinsa ohjailtavissa tai myöhemmin oman perheensä tarinassa ilman omaa polkua. Korhonen (1996) toteaaakin keski-ikä

merkitsevän useille naisille vaihetta jossa he palaavat nuoruuden unelmiinsa ja tekevät niistä totta. Elämän varrella syntyneitä ajatuksia ryhdytään toteuttamaan. Todellisuusihmisistä tuleekin keski-ikä myötä mahdollisuusihmisiä.

Todellisuusihmiset, joita naiset ovat aiemmin olleet, ovat vältäneet lamaannuttavan ahdistuksen siksi, että heillä on ollut kyky tajuta todelliset mahdollisuutensa ja suhteuttaa tavoitteensa käytettävissä olevien resurssien mukaan. Naiset ovat ristiriitaisissa tilanteissa söpeutuneet ja tehneet kompromisseja, he ovat luopuneet omista unelmista ja pyrkimyksistä tai siirtäneet niitä toistaiseksi. (Korhonen 1996.)

Keski-ikään tultaessa moni asia odotetusti muuttuu ja tuleekin aika ottaa esille oma henkilökohtaisempi käsikirjoitus: nyt olisi mahdollisuus, mutta jaksanko ja jos, niin mitä? Korhonen (1996) tuo esille naisiin liittyvän huolenpidon ansan, jossa keski-ikään tultaessa nainen arvioi katkerasti menneisyyttään ja sitä, että elämä onkin antanut vähemmän kuin mitä siltä odotti. Uhrautumiselle ja toisten tahtoon alistumiselle ei saanutkaan vastinetta vaan oma elämä on jäänyt elämättä ja keski-ikässä voimavarat uuden aloittamiseen ovat ehtyneet. Elämä koetaan suppeana ja masentavan pysähtyneenä tilana. Tämä edellä kuvattu huolenpidon ansa liittyy Korhosen (1996) mukaan naisiin, jotka ovat olleet jo lapsena arkoja ja kilttejä. Arkuus ja epävarmuus ovat leimanneet paitsi kotipiiriä myös työelämää, jossa rohkeuden puute on rajannut mahdollisuuksia.

Korhonen (1996) viittaakin Thomas Ziehen (ks. 1991, 34 - 41), joka toteaa mahdollisuuksien lamaannuttavan ihmistä silloin, kun hänellä ei ole resursseja toteuttaa niitä. Mahdollisuudentaju ei tuota tällöin uutta energiaa vaan pikemminkin ahdistusta. Mahdollisuudentaju saattaa yksilötasolla merkitä kärjistynyttä tietoisuutta omista puutteista ja menetetyistä mahdollisuuksista. Seurauksena voi olla lamaantuminen ja masennus.

...ja paluuta entiseen työhön

Hanna joutui palaamaan entiseen työhönsä kahdeksan kuukauden ajaksi. Aikuisopintorahan saaminen edellytti kuitenkin vielä entisen työsuhteen jatkumista. Palaaminen entiseen yritykseen opintojen jälkeen käynnisti puolestaan prosessin, jota Hanna ei ennakoanut ja josta hän on vasta nyt hiljalleen palautumassa: syntyi ketju työsuhteita, joissa piti osoittaa olevansa erinomainen työntekijä - piti ansaita paikkansa, usein mahdottomilta tuntuissa olosuhteissa.

Hanna yritti saada työpaikkansa "takaisin" opintojensa jälkeenkin olemalla mahdollisimman ahkera, iloinen ja lojaali työkaveri, mistä seurasi kitkaa työyhteisössä. Lopullinen irtaantuminen työpaikasta, jonne Hanna asteli 20 vuotta aikaisemmin nuorena merkanttina, tapahtui ristiriitaisin tuntein: työsuhteen viimeiset kuukaudet hän joutui työskentelemään uudella osastolla, jota oli jo saneerattu, ja jossa hän koki olevansa uhka muille työntekijöille.

"Mähän palasin, munhan pitää palata sen mukaan (aikuiskoulutusrahan säännökset) siihen vanhaan työmaahan ja epävarma tilanne rupes oleen kunnallakin, kun mä valmistuin. Ja siten yritin tietysti kovasti olla ahkera, ja mä sanoin, että mä yritän koko ajan tätä uutta alaa, mutta jos mä en saa - tuli niin sanottu taloudellinen hätä - ja jos vain suinkin sieltä löytyy työtä, niin mä yritin antaa kaikkeni. Ja se oli vaikeeta välillä, mua välillä hirveesti itketti ja mä yritin esimiehen kanssa...mä joskus purkaannuin ihan

ja mä aattelin, et te ette välttämättä tiedä sitä tuskaa, kun on kauan ollu ja sitten huomaa että...ehkä niin kun ne työntekijät ketä siellä oli, kun niilläkin oli vielä epävarmaa kato aikaa. Ne varmaan pelkäs, että mitähän toi ihminen tulee vieralle osastolle, kun mä markkinointiosastolta lähin opiskelee ja menin opintojen jälkeen uudelle osastolle...Mä kävin läpi monta vaihetta ja se oli aika kiree se henkilöstöpäällikkö, et se oli aika tiukka täti, et me käytiin semmosia tulikivenkatkusia keskusteluja välillä. Sitten hän kyllä hän lopussa, kun mä lähin sieltä pois, hän melkein itki mun kanssa ja otti kaulasta. Mä ajattelin et kun mulla on sanottavaa, niin mun täytyy kertakaikkiaan purkautua siis lopullisesti, sattui se tai ei, ja kannettava vastuu kävi miten kävi."

Lamasta huolimatta usko kuntasektoriin työllistäjänä säilyi: "...tää tyttö tsemppaa ja mä lähin kiertää..."

Parin opiskeluvuoden kuluessa kunnasta oli tullut epävarma työllistäjä, minkä Hannakin tiedosti, mutta mikä ei kuitenkaan horjuttanut Hannan tulevaisuudenuskoa. Kuntasektori tuntui turvalliselta yksityiseen verrattuna.

"...kyllä mä uskoin aika voimakkaasti, että mä tältä alalta (kunta) saan jonkunlaista työtä, mä valehtelin senkin, jos mä en sanois että se oli yks tämmönen kimmoke - mä uskon, että se on niin paljosta minusta omasta itsestäni kiinni löijäännynkö mä johonkin vai olenko mä valmis ottaa haasteita vastaan."

Uusi ammatti on opinnoista käsin sopiva ja motivoiva. Käytäntö osoittaa kuitenkin ettei itse työ ole kynnyskysymys, vaan työyhteisö ja työn tekemisen kulttuuri.

7.4.2 Määräaikaiset työsuhteet: taistelua ihmisarvosta ja itsekunnioituksesta

Naisilla oli takanaan kokemukset ns. normaalista työsuhteesta. Toisella naisista se oli sitä lähinnä taloudellisen turvan tuoja, toisella siitä löytyi ihannetyö ja nimenomaan sisällöllisesti.

Menetykset näkyivät nekin erilaisina em. merkityksistä käsin. Mahdollisuusihmisten on kohdattava työmarkkinoiden kenttä, luotava sinne omat mahdollisuuksien kenttensä. Sijaisuudet ovat niitä, joita toivotaan ja joita myös lopulta pelätään.

Koska Hanna oli ollut koko opiskeluaikansa kaikki kesälomat töissä, ei hän ollut pitänyt kesälomaa kolmeen vuoteen. Irtisanomisen jälkeen lomaton kausi jatkui ja Hanna sai peräkkäisiä sijaisuuksia niin, että lomaan ei ollut mahdollisuuksia. Uusi työuran alku ei ollut ainostaan raskas fyysisesti vaan myös - ja erityisesti, henkisesti. Heti irtisanomisen jälkeen Hannalla oli edessä tilanne, missä hän joutui tarjoutumaan työmarkkinoille - siinä tarvittiin sisua.

"Mä oon hirveen sisukas, ja mä ajattelin, että tää tyttö tsemppaa ja mä lähin kiertää kotipalvelusta ovelta ovelle." Kolmannella ovelta tärppäsi: Hanna sai tietää paikan, josta kannattaisi kysellä, eräältä tuttavaltaan. Sitä työtä kesti pari kuukautta, jonka jälkeen Hanna kiersi eri toimipisteissä taas muutaman kuukauden, kunnes häntä pyydettiin tekemään sijaisuutta, josta voisi tulla pitkäaikainenkin.

Uuden ammatin arki: halutusta sijaisesta haukutuksi "lähihoitajaksi"

"Kun mä oon tehny 20 vuotta toimistotyötä ja päivätyötä ja säännöllinen työaika, ja sitten yhtäkkiä tulee kolmivuorotyö. Ja siellä hoitolaitoksessa oli monta eri tahoja. Siellä oli sairaanhoitajaa, kodinhoitajaa ja päivähoitajaa, kehitysvammastenhoitajaa ja siis vaikka mistä taholta haalittu ihmisiä siellä yhteisössä. Siellä oli ollu jo ennen minua voimakas vaihtuvuus, mä menin sinne uutena kokelaana - no heti napsahti. Siellä oli yksi sellanen hoitaja, joka rupes niinku vähättelemään, et mikäs se tuo lähihoitaja...ja tälleen. Noh, en mä, mä olin ilonen vaan ja tein töitä, et ei tässä mitään, että tää koulutus kelpaa, että kyl mä yritän tän mukaan tehdä työt. Naureskelin ja menin ja tein hirveesti. Sitten rupes pikkuhiljaa tulemaan mulla näitä unihäiriöitä. Siellä oli hirveesti takanapäin puhumista...oli tämmönen pieni porukka saatto olla, joka oli sitten semmosta kalakatusta. Mun piti uutena ihmisenä, ja tavallaan uutena koko alalla, kuunnella näitä ja tehdä omat johtopäätökset. Hui kauhee, mä olin kohta ihan pyörryksissä."

Hanna ei lähtenyt pienen kuppikunnan juoruiluun mukaan, vaan yritti tulla toimeen kaikkien kanssa. Pian hän huomasi joutuvan sa itse kiusanteon kohteeksi. Hänet järjestettiin ilman ohjausta työtilanteisiin, jollaisia osastolla ei normaalisti ole. Häntä ei niihin opastettu, ja kun hän yritti ottaa selvää siitä, miten vastaavassa tilanteessa osastolla oli aikaisemmin toimittu, hän sai kuulla tulleen "testatuksi". Testausta, valehtelua ja piikittelyä kesti koko sijaisuuden ajan. Ikävintä tilanteessa oli se, että esimies, joka tiesi tilanteesta, ei tukenut Hannaa tai muutoinkaan puuttunut tulehtuneeseen tilanteeseen. Näin siitä huolimatta, että esimies toivoi nimenomaan Hannan tulevan sijaiseksi osastolle, koska "optimistista luonnetta tarvitaan tänne, koska täällä on paljon ristiriitoja."

Hannan yritti ratkaista tilanteen ottamalla työpaikkakiusaamisen esille kahdenkeskisessä palaverissa esimiehen kanssa, mikä osoittautui virheeksi. Esimies muistutti Hannaa sijaisuuden määräaikaaisuudesta ja siitä, että sitä ei hänen kohdallaan enää jatketaisi. Hanna oli astunut esimiehensä varpaille. Tarvittiin julkinen murtuminen työyhteisön edessä, ennen kuin "esimiehestä löytyi ihmistä". "...oli sit semmonen isompi aamuryhmä, koolla kaikki. Ja yhtäkkiä mä purskahdin itkuun, ihan hirveeseen ja mä lähdin veskiin ja sitten tää osastonhoitaja tuli mun perään...hän otti ihan kaulasta kiinni ja sano, että itke vaan, niin hänkin itki, että kyllä hänkin on välillä väsyny, että hänen pitää olla välillä väsymislomalla. Et käy vaikka lääkärissä ja sä saat sairaslomaakin millon vaan ja kyllä tää tästä selviää - ja jos se Hanna sulla se työpaikka on niin tärkeä, niin kyllä sitä jatketaan. Sit hän sano että tuun erittäin hyvin asukkaitten kans toimeen ja että oon erittäin ahkera ihminen. Elikä hän pompotteli mua henkisesti aika paljon eestaas."

Iän ja ammatillistumisen tuoma yhdistelmäkö on sitten syynä siihen, että molemmat keski-ikäiset naiset, Tuula sekä Hanna, ovat joutuneet työpaikkakiusauksen kohteeksi. Tuula on tiivistänyt kokemansa henkisen väkivallan syyt seuraavasti:

"Hän oli lastentarhan opettaja ja minä lastenhoitaja, mä tulin lasten kanssa toimeen, ja minä kun oon semmonen, että kyllä mä niinku luotan omiin kykyihini, ni tälläsistahan tulee ristiriitoja." Tuulan mielestä myös hänen yksityiselämänsä ja elämänsänsä vaikuttivat esimiehestä sietämättömiltä.

"... sitten tämmönen kateus, hän oli eronnut ja asu vuokralla, mä olin kuitenkin avioliitossa ja mulla on ihan talo, kaikki harrastukset, ja sit siellä oli hyvä kun hän oli niinku ylempänä...mä yleensä oon

tyytyväinen kaikkeen, et jos mä jään työttömäksi niin mä on tyytyväinen, ja jos mä san työtä niin mä oon sittenkin tyytyväinen, ja häntä ärsyttää tää tämmönen näin, et jos ihminen on tyytyväinen."

(Tuula, lastenhoitaja)

Itsevarma, iloinen ja yrittelijäs nainen on tulokkaana kestäväntä lajia. Uutena ja tuoreena hän jaksaa, ja voi olla että hän on löytänytkin oman alansa siinä missä kaikki vakituiset eivät vielä ole: työpaikkakiusaamisen yksi selitys voikin olla siinä, että sijainen on jaksava ja eriyisen motivoitunut työhönsä silloin, kun se merkitsee sekä "siltaa" työelämän jatkuvuudessa että henkilökohtaista identiteettityötä. Keski-ikäistyvät ja saneeratut kunnalliset naisammattilaiset ovat väsynteitä ja ylirasittuneita. Keski-ikäisen naisen julkinen kauhukuva - väsynyt, itsensä unohtanut, katkera ja iloton - realisoituu ja saa kontrastinsa uudesta keski-ikäisestä sijaisesta, joka olemassaolollaan todistaa menetyksen suuruutta.

Työn epävarmuus synnyttää kilpailua ominaisuuksista ja osaamisesta. Työyhteisössä saattaa syntyä erityisesti epävarmuuden aikana kauhun tasapaino - tila, jossa mennään sen tyytymättömimmän ja dominoivimman henkilön mielen ailahteluiden mukaan. Henkilö, joka ei viihdy työssään ja kokee sen epämielekkääksi, aistii myös sen, että joku toinen voisi tehdä tämän työn paremmin. Joku, joka voisi korvata hänet, tulla tilalle. Silloin kun itse työstä ei saa, niin jostakin on saatava, tämä lienee pätee myös näin: vastuurationalisuudesta vallankäyttöön kiusaamisen avulla. Työstä tulee välineellinen vallankäytön väline - jota se tietenkin jossain merkityksessä aina on - niin, että se keskiössä on työyhteisön tietyt yksilöt. Ja ne vakituiset työntekijät, jotka kärsivät ahdistavasta ilmapiiristä, eivät uskalla lähteä korjaamaan asiaa, etenkin silloin, kun on riskinä joutua avoimeen keskusteluun ongelmista - tilanteen pelätään vain pahenevan, siirtyvän. Mykästä taustasta voi tullakin kohde.

Hanna Sutela (1999) korostaakin työpaikkakiusaamisen yhteydessä sen ulottovuuksia: yhteisötasolla se merkitsee koko työyhteisön psyykkistä ja somaattista oirehtemista, mutta yksilötasolla henkisen väkivallan jäljet ovat pitkät. Henkisen väkivallan kohteena olevat sekä ne jotka olivat joutuneet tutkimushetken työpaikassaan aiemmin kiusatuiksi kokivat työkykynsä muita alhaisemmaksi ja tunsivat itsensä harvemmin työyhteisönsä arvostamiksi. Henkisen väkivallan haava paranee hitaasti "etenkin, jos työ jatkuu samassa ympäristössä, entisten kiusaajien ja kiusaamista sivusta seuranneiden työtoverien parissa."(Sutela 1999, 98 -98.)

Sutela (1999, 98) toteaaakin työpaikkakiusaamisen liittyvän työpaineiden kasvuun, tehokkuusvaatimusten kiristymiseen ja epävarmuuteen, jotka purkautuvat henkisenä väkivaltana. Otollisimpia henkisille työilmapiiriongelmiille ovatkin hierarkkiset organisaatiot, esimerkiksi terveydenhuollon työpaikat. Opetusalan, terveydenhoitoalan ja teollisen työn ammattiteissa työskentelevät ovat muita useimmin havainneet työpaikallaan henkistä väkivaltaa.

Määräaikaisuudet myös vaikuttavat Lehdon (1999, 138) mukaan naisten kokemuksiin työyhteisössä: naisista lähes kaksi viidestä (38%) määräaikaisesta koki asemansa työyhteisössä heikoksi. Heikommilla tuntuivat olevan Lehdon (1999, 138) mukaan yli 40-vuotiaat. Ketjutukset vaikuttavat naisten aseman kokemiseen työyhteisössä heikentävästi: kaikkein heikommaksi asemansa tunsivat ne naiset, joilla oli takanaan yli viisi työsuhdetta nykyisessä työpaikassaan. Näistä naisista yli puolet piti asemaansa heikkona.

Määräaikaisten työsuhteiden "silta" pysyviin työsuhteisiin on tulkinnanallinen malli, joka auttaa kestämaan määräaikaisen työsuhteen vaikeudet: henkisen väkivallan sietäminen ja siitä selviäminen ovat kuin testinä tulevalle, josta on selvittävä, muuten juuri hankittu ammatillinen identiteetti olisi vaarassa murentua.

Loppuunpalaminen ja uusi alku - jättäytyminen kesälomalle

Silti Hannaa vaivaa vieläkin se, että ehkä tätä kaikkea ei olisi tapahtunut, jos hän olisi ollut toisissa voimissa; hänen heikkouttaan oli avoimuuden ja herkkyyden lisäksi se, että hän oli uusi kokelas ja väsynyt. Muutoin hän olisi "pärsjännyt ja kahtonut niitä läpi sormien, antanut mennä vaan ja osannut ottaa virkeemmin."

Mutta Hanna ei ollut voimissa, hän oli väsynyt ja ymmärsi lopulta sen itsekin: liian väsynyt jatkamaan. "Mä sanoin, , että ei jatketa, et mä haluan nyt kotia, kun tää työsuhde päättyy. Mä en halua enää tässä vaiheessa jatkaa. Mä olin se, joka sano näin. Mä sanoin, että mä en mene oma-aloitteisesti kesäaikaan hakemaan töitä, mut jos mua kysytään niin sairaslomalle mä en jää. Mut sitten ennen sitä, mähän kävin ton psykiatrin vastaanotolla."

Hanna pelkäsi oman mielenterveytensä puolesta, unta öisin ei tullut ja hän joutui turvautumaan unilääkkeisiin. Psykiatrin avulla Hanna sai kuitenkin tukea itselleen niin, että pystyi suoriutumaan määräaikaaisuudestaan. Kolme käyntikertaa riitti pahimman yli, antoi uskoa tulevaisuuteen ja ennenkaikkea vahvistuksen siitä, ettei hän ollut "henkisesti sairas". Tärkein tuki oli kuitenkin tullut perheeltä.

"Ilman mun miehen katoa tukea - se on kyllä tukenut mua viimeisen päälle, et silloin kun mä olin kotona, silloin pahimpaan aikaan, niin en jaksanut aina tehdä kotitöitä, et mä rupesin silleen menee...et mä vaan niinku olin, ja sitten kato itku tuli kotona. Ja sitten oma suku, omat sisarukset ja kaikki on ollu ja mä oon saanu niistä paljon tukea niistä lähimmäisistä, kato kun mä pystyn puhumaan."

Hanna jättäytyi 'kesälomalle', ei hakenut töitä vaan lepäsi. Kesän jälkeenkin hän lähti varovaisesti liikkeelle, tunnustellen omia voimavarojaan. Syksyn taittuessa talveksi hän oli valmis lähtemään uuteen määräaikaiseen työsuhteeseen, kodinhoitajaksi. Siinä missä menneet neljä vuotta olivat olleet opiskeluineen, irtisanomisineen ja työn määräaikaaisuuksineen jatkuvaa riskinottoa, epävarmuutta, taloudellista huolta ja lopulta täydellistä uupumista, oli uusi työsuhde se, joka eheytti. Hanna kertoi avoimesti uudelle esimiehelleen kokemuksistaan ja väsymisestään, sai ymmärrystä ja tukea - ja työn, jossa hän pääsi toteuttamaan itseään.

Jos opiskeluaika oli itsensä kohtaamista ja kasvamista lähimmäisen kuuntelemiseen ja huomioimiseen, on uuden ammatillisuuden arki epävarmuuksineen opettanut uuden arvojärjestyksen: enää Hanna ei tuntisi aivan niin suurta huolta taloudellisesta selviämisestään työttömyyden osuessa omalle kohdalle - enää se ei saisi hänestä otetta. Niin paljon hän on muuttunut.

7.5 Elämä on ollut selvitymistä valinnoista - missä on minä?

Valinnoista puhuttaessa tuodaan esille käsitys, että nykyisyys ohjaisi valintojamme. Keski-ikäisten naisten kohdalla näyttääkin olevan toisin: valinnoissa naiset eivät niinkään katso nykyistä ammatillista kenttää tai edes työllistymistään, vaan tavoittelevat niitä asioita, joilla oli heille henkilökohtaista merkitystä nuorena, ja joista he jostain syystä jäivät osattomiksi.

Nuorempana sekä Tuula että Hanna tekivät valintoja pitkälti ympäristön ohjaamina: vanhemmat ovat olleet avainasemassa yhteiskunnan tarjoamien väyliä valinnassa. Joko naisia nuorina tyttöinä tuettiin erityisesti tiettyyn suuntaan tai jätettiin kokonaan ilman tukea. Niinpä ei ole harvinaista sekään, että nuorena on ohjautunut alalle, jossa pystyy toimimaan, mutta joka ei sisällöllisesti palkitse ja jossa ei synny henkilökohtaista kunnianhimoa tai mahdollisuutta ja tarvetta edetä - naiset on tarinoitu nuorena ulos työstä, jossa he olisivat voineet kehittää itseään henkilökohtaisista lähtökohdistaan käsin.

Toinen keski-ikäisistä naisista, Hanna, kävi kauppakoulun ja valmistui merkantiksi. Ammatinvalinnan motiivejaan hän ei oikein hahmota vieläkään. Kotoaan Hanna ei kannustusta opintoihin saanut, pikemminkin päinvastoin.

"...oisinko mä muka liian heikko neljännellä oppikouluun hakemaan, mä viidennellä hain, kun haettiin keväällä ja syksyllä, niin meitä oli kolme tyttöä, jotka haki syksyllä ja silloin aikanaan kotipaikkakunnalla vaadittiin enemmän pisteitä kuin moneen muuhun kouluun, kato se oli ainoa koulu sillä kylällä, ja sitten mä olisin päässyt kyllä niihin kaupungin - niin sanottuihin ei arvoitettuun - kouluun niillä pisteillä heti, mut sanottiin, et ei se Hanna jaksa siellä käyvä, no se jäi sit se oppikoulu...Ja tota mä sitten - sit se meni vaan sille kaupalliselle alalle, en tiää mitä kautta se meni sitten."

Isän sana perheessä painoi eniten ja määräsi pitkälti äidin ja neljän lapsen elämää. Lasten suhteen perheen päällä oli selkeä kastijako, joka määräsi lasten asemaa.

"Äiti oli vaan sit niin lepsu, et jos jotain riitaa tuli ni tuota isä niinku pisti äitin matalaks, kun äiti itkun avulla sano, et ollaan hiljoo, et ei ruveta taistelee isää vastaan. Se hyssytteli, ja jälkeempäin on sanonu, että hänen ois pitäny osata puolustaa meitä lapsia enemmän, ja varsinkin kun mä oon puhunu omasta tilanteesta, ni ois pitäny osata tehdä se ja se, mut hänestä ei ollu siihen. Hän halus vaan, että kaikki olis ollu rauhallista ja menny tolleen tasasesti." Hanna ei tyytynyt olemaan "tasainen" vaan toteaa:

"...vaikka minnuun sattu, ni minä siten sanoin isälle joskus vastaan, et minä sanon, tuli turpiin tai ei, että sanon."

Elämässä tehdyt valinnat, ne omatkin, ironisoituvat naisen astuessa äitiyteen. Lapsen syntyminen ja lapsen tarpeet vievät naisen lapsilähtöisen ajattelun piiriin, mieslähtöisen ajattelun lisäksi. Äitiys vie naisen mennessään erityisesti silloin, kun hän on lastenhoidon ammattilainen: ammatillisen lapsinäkökulman ja orientaation lisäksi hänellä on kokemuksellinen tieto siitä, minkälaista on lapsen arki päiväkodissa. Lasten päivähoidossa onkin elävä ongelma, jonka ratkaisemiseen eivät voimattomat ja "alistuneet" naiset pysty (lainaus nuorilta naisilta), ristiriita lapsen tarpeiden ja vallitsevien rakenteiden ja hoitokäytäntöjen välillä on valtava. Julkisessa äiti ei yksin kykene tilannetta muuttamaan, mutta omien lasten kohdalla privaatisissa tilanne on toinen - on olemassa mahdollisuus taata lapsilleen toisenlainen lapsuus.

Äitiys myös syyllistää: miten voi olla hyvä äiti viedessään pienet lapset hoitoon mennäkseen hoitamaan työkseen muiden lapsia, kun voisi antaa kaiken hoivan omilleenkin - vai voisiko? Hoivan ja rakkauden kohdentamisen ongelma ristiriitauttaa ja syyllistää pienten lasten äidin arjen. Kahden tarinan taistelua voi sovittaa kotiäitiysprojektilla, jonka käytäntöön astuessaan voikin yllättäen huomata kadottaneen itsensä. Koti äidille ja lapselle privatisoi ja rajaa muun yhteiskunnan ulkopuolelle - äitiysprojekti vie naisen kokonaan. Äitiys ei voikaan olla projekti, jota voi rajata naisesta pois lopullisesti, se on ja pysyy läpi elämän: äiti on aina äiti. Äitiyteen palataan ja sitä pohditaan läpi elämän. Mutta lapset kasvavat, itsenäistyvät ja heistä on osattava päästää irti. Yhtäkkiä onkin tilaa itselle.

Naiset kysyvät nyt itseltään kuka minä olen ja palaavat lapsuuteen ja nuoruuteen etsien ymmärrystä elämäntilanteeseensa. Naiset kurkottavat mahdollisia tulevaisuuden miniään kohden menneisyyteensä palaten, muistellen sitä minkälaisia he silloin nuorina olivat ja mistä haaveilivat. Naiset palaavat nuoruuden "taruun", joka ei elämän tulevia valintoja kestänyt. Tarinaansa muodostessaan he samalla voivat tietoisesti muovata itseään, asettaa tavoitteita ja vaatimuksia. Mennyt tarina sisältää nuoruuden identiteetin ja vanhempien valinnat, ja perhe-elämävaiheen ja elämänsä "laina-ajan", jossa oli mukana enemmänkin muiden tarinassa, perheen tarinassa, joutaen ja odotellen "omaa aikaa". Naisten elämässä voikin olla keski-ikässä ensimmäinen tilaisuus tehdä aidommin valintoja kuin koskaan aikaisemmin. Vaikka olenkin tuonut sisäisen tarinan toimintaa ohjaavana ja tulkitsevan tietoisena prosessina esille, niin sisäisen tarina voi olla myös osin itseltä piilossa. Keski-ikäisillä naisilla sisäinen tarina on ollut vain 'osin oma', ja Hänninen (1999, 130) toteaaakin, ettei sisäinen tarina aina ole ihmisen itsensäkään täysin tiedostama ja viittaa "rutiinimaiseen" (ks. Williams 1984) tarinaan. Rutiinimainen tarina kuvaa tilannetta, jossa ihmisellä on elämässään ei-reflektoitunut orientaatioperusta, jonka pohjalta hän hahmottaa elämäänsä ja sen projekteja silloin kun elämä elää suuremmitta muutoksitta eteenpäin. Äkillisen elämäntilanteen muutoksen myötä voikin sisäinen tarina tulla entistä tietoisemmän pohdinnan kohteeksi. Sisäinen tarina raivaa tilaa minälle, joka etsii paikkaansa koulutuksen ja työelämän kentillä.

Naiset kertoivat itsestään tarinan, **reflektoitu identiteetti** syntyy (tulkittu minä) jolla he vastaavat kysymykseen kuka minä olen. Identiteetti on syntynyt tarinasta ja tarinoituu muutoksessa uudelleen. Hännistä (1999, 61) mukailen **tietoista** identiteetin rakentamista tapahtuu erityisesti silloin, kun rutiininomainen elämäntilanne syystä tai toisesta katkeaa (äitiyden projekti loppui Tuulan kohdalla, Hannalla irtisanominen), kun elämänprojekteja on arvioitava uudelleen (työttömyyden aika, opiskeleminen) tai kun ne joutuvat ristiriitaan keskenään (äitiyden ja työn tarinat Tuulalla, Hannalla määräaikaisten työsuhteiden aikaansaama identiteettikriisi).

Reflektoitu minätarina välittää **toimijaminien** (jotka suuntautuvat ulkomaailmaan, erilaisissa toimissa ja elämänprojekteissa - minuuksia on erilaisia eri elämäntilanteisiin ja projekteihin liittyen) ja **moraalisen identiteetin** suhdetta. Moraalinen identiteetti on kuin kohde, ideaalinen henkilöahmo, jota kohden ja myötäillen yksilö pyrkii toimintaansa ohjaamaan. Kyse voi olla esimerkiksi moraalisista periaatteista, erilaisista tavoitetasoista asioiden suhteen tai yhtäläillä yleisemmästä olemisen tyylistä. Moraalinen identiteetti kehittyy ulkoisten normien sisäistyessä henkilökohtaiseksi ja sisäisesti sanktioituksi normijärjestelmäksi.

Tilanteiden tulkinta reflektoidun minätarinan muodossa antaa tilaa itsekunnioituksen säilyttämiselle satunnaisista henkilökohtaisten normien rikkomisista huolimatta, kun ei pysty, kykene tai haluakaan toimia (toimijaminänä) moraalisen identiteettinsä mukaisesti. Moraalisen identiteetti on muodostunut sekä henkilön omien sosialisatiokokemusten että myös sosiaalisen tarinavarannon kautta. Näin se on

kiinnittynyt julkisiin mallitarinoihin, joista se voi ammentaa uutta sovittelevaa tulkintaa kokemukselleen.

Tuula kulki äitiyteen liittyneen tragedian kautta elämäntilanteen uudelleentulkintaan, jossa hän osin irtisanoutuu toimijaministään ja moraallisesta identiteetistään.

Hannalla uuden, jo nuoruudessaan haaveillun, hoivatyön käytäntö määräaikaistuuksien ja henkisen väkivallan muodossa merkitsi unelman pirstoutumista ja sen muuttumista painajaiseksi, josta hän ei selvinnyt ilman täydellistä uupumista. Moraalinen identiteetti muuttui toimijaminien joutuessa uusiin asemiin ja minätarinan oli muututtava.

Sekä Tuula että Hanna löivät kättä elämänsä kanssa irtiotoilla äitiyden ja perheen tarinasta tai uudelleevalinnoilla irtisanomisen yhteydessä. Elämän kriisipaikat, tarinan katkokset, edellyttivät sisäisen tarinan uudelleen luomista: menneisyydestä käsin he rakensivat tarinansa uudelleen niin, että voivat ymmärtää ja hyväksyä menneisyyden tapahtumineen ja niihin liittyvät katemukset ja syyllisyydet sekä tämänhetkisen elämäntilanteensa, ja samalla perustella tulevia valintojaan. Näin tehdessään on elämän katkokseen tullut silta, jota pitkin voi astella kohti tulevia valintoja ja projekteja. Tarinasta tulee oma, ja omaksi koetun tarinan pohjalta on mahdollista kantaa vastuu omista teoista ja valinnoista.

Tuulan ja Hannan tarinat eivät siten pääty tähän, vaan selvittyään äitiydestään ja määräaikaistuuksista työsuhteistaan he suuntaavat selkeämmin omaan identiteettiinsä ja sen tulevaisuusulottuvuuteen. "Mahdolliset minät" käsittävät Tuulan ja Hannan käsitykset siitä, mitä he voisivat olla, mitä he toivovat olevansa ja mitä he pelkäävät olevansa tulevaisuudessa. Tutkimukset osoittavat (ks. Markus & Nurius, 1987) että käsitys mahdollisista ministä ohjaa voimakkaasti nykyhetken motivaatiota ja arvioita.

Nuorempien keski-ikäisten naisten tarinoissa onkin yhteistä identiteetti, identiteetin kadottaminen, löytyminen ja kehittyminen. Työ on parhaimmillaan itsensä, identiteettinsä toteuttamista (unelma). Määräaikaistuuksien ovat olleet kuitenkin käytännössä lähinnä kantona elämän kaskessa: ne on vain raivattava pois (käytäntö). Määräaikaistuneet ja keski-ikäistyneet hoiva-ammattit eivät välttämättä ole nykyisellään helpoin väylä rakentaa uutta työtä omista, yksilöllisimmistä, lähtökohdista käsin. Ammatin vaihtaminen terveydenhoitoalalle merkitsee todennäköisemmin määräaikaistuuksien siirtymistä, joka merkitsee tutkimusten valossa jo lähtötilanteena sitoutumista kielteisesti koettuun työsuhteeseen. Valtaosa määräaikaistuuksista, kaksi kolmasosaa suhtautuu työsuhteensa laatuun enemmän kielteisenä kuin sopivana asiana - ja tilanteesta rasittuneita löytyy eniten terveydenhoitoalalta. (Sutela, 1999, 136.) Työ voi repiä rikki, etenkin jos työskentelee hierarkkisessa työkuultuurissa ja sijaisena. Unelmaansa kohti (ammattillinen identiteetti) naiset kurkottavatkin koulutuksen avulla. Opiskelemalla voi työstää identiteettiään, olla oma itsensä ja kokonainen, mihin työelämä ei itseasiassa anna mitään takeita.

Mutta on työssä vielä mahdollisuuksiakin: hyvän esimiehen ja sijaisputken turvin elämä on ihanaa.

40-vuotiaana tuntuu olevan se viimeinen mahdollisuus toteuttaa unelmiaan, joita on aina siihen saakka siirtänyt tuonemmaksi tulevaisuuteen: uskallanko heittäytyä ja päästää irti? Ikä tulee nyt esille muutostarvetta selittävänä ja motivoivana tekijänä: nyt tai ei koskaan! Vanhempana ei valintoja enää kyettäisi jostakin syystä tekemään.

8. VIISAAT VARTTUNEEMMAT NAISET:

TIEDÄN MIHIN MINUSTA ON, MUTTA TIEDÄTTEKÖ TE? IÄN KAKSOISSIDOKSET JA OSALLISUUDEN TARVE

8.1 Iän kaksoissidos: ikä ohjaa valintoja

Iän voimavaroja ei länsimaaisessa kulttuurissa juurikaan arvosteta, etenkin naisten kohdalla. Ikääntyminen on jotakin, joka vähentää ihmisen arvoa tuotannossa ja myös privaatisissa, henkilökohtaisten suhteiden alueella: ikä rajaa pois toimintoja tulkitussa mielessä ja iällä selitetään, perustellaan ja siihen viitataan yleisesti ilman tarkempia perusteluja. Ikä on peruste itsessään. Ja vanhat ovat jotakin, joiksi naiset tulkitsevat itsensä työmarkkinoilla kronologisestikin ajatellen varsin varhain.

55 vuotta täyttäneiden työttömien tai epävarmassa työsuhteessa työskentelevien kohdalla tuodaan usein esiin heidän henkilökohtainen tarve siirtyä eläkkeelle tai ainakin se nähdään mahdollisuutena elämäntilanteen selkeyttämiseen. Yleisellä tasolla ikä jotenkin itsessään selittää työmarkkinoilta pois siirtämisen tai hakeutumisen. Haastattelemani naiset eivät pitäneet ensisijaisena vaihtoehtona eläkkeelle hakeutumista tai sen odottelua - se ei tuntunut mielekkäältä vaihtoehdolta kun terveyttäkin vielä riitti työelämään. Terveen naisen paikka on työmarkkinoilla viidenkymmenen ikävuoden jälkeenkin, vaikka haastateltavani ovatkin jossain määrin tulkinneet ikääntyessään itsenä pois tietyiltä työmarkkinoilta ja luottaneet sosiaali- ja terveyssektorin tarjoamiin mahdollisuuksiin työllistyä.

Vaikuttaakin siltä, että jos työmarkkinoita Pohjolan(1996) mukaan yhä edelleen murroksesta huolimatta tulkitaan perinteisen koodin mukaan, niin myös tulkitaan ihmisiä työntekijöinä, eikä vain perinteisen vaan peräti argraarin koodin kautta. Elämänkaaren nähdään taipuvan kehityksestä taantumukseen epäinhimillisen aikaisin, aikana jolloin tiede ja teknologia on mahdollistanut elämänkaaren pitenemisen ja sen sisällön rikastumisen. Tämä elämänkaaren varhainen taipuminen yhteiskunnallisella tasolla on erityisesti naisten ikääntymiseen liittyvä ongelma. Ikääntyviä 45-64-vuotiaita naisia on Suomessa yli 600 000, ja joka neljäs suomalainen nainen on keski-ikäinen (Kangas & Nikander 1999, 9). Työn määräaikaaisuuskin on keski-ikäistymässä: Lehto (1999) toteaa kuntasektorin naismääräaikaaisista vuonna 1997 olleen yli 40 prosenttia yli 40-vuotiaita.

Ikääntyminen on kuitenkin Kankaan ja Nikanderin (1999) mukaan henkilökohtaista ja kokemus itsestä myös muuttuu ikääntymisen myötä ja tässä muutoksessa ovat mukana ympäröivän kulttuurin asettamat ja tarjoamat tulkintavaihtoehdot yksilön oman kokemuksen jäsentämiseksi ja selittämiseksi. Yksilöllinen kokemus poikkeaa usein kulttuurisesta ja kronologisesta iästä niin, että yksilö tuntee itsensä nuoremaksi. Naisten subjektiivinen kokemus yleensä poikkeaa kulttuurisesta käsityksestä: keski-ikäiset naiset eivät tunnista itseään vanhoiksi tai keski-ikäisiksi, vaikka muut heitä sellasina pitäisivätkin.

Tarinallisen kiertokulun mukaan tulkiten: vanhenevan naisen sisäinen tarina joutuu konfliktiin sukupuolittuneen sosiaalisen tarinavarannon kanssa silloin, kun nainen kokee olevansa kykenevä,

energinen ja motivoitunut työntekijä mutta joka samanaikaisesti tulkitaan työmarkkinoista käsin ikääntyneeksi. Ikääntyvä työtön tai epävarmassa työsuhteessa työskentelevä nainen tulee kohtaamaan konfliktin, mutta miten hän sen sovittaa osaksi omaa elämäänsä? Sitoutuuko nainen ikääntymisen tragediaan vai vanhuuden komediaan? Naisten on sopeuduttava siihen, että elämä tarinoituu ikälähtöisesti.

Ikääntymispelkoiset ja -myönteiset asenteet törmäävät toisiinsa niin naisten omissa ajatuksissa kuin erilaisilla sosiaalisilla ja kulttuurisilla näyttämöillä kuin poliittisessa päätöksenteossakin (Kangas & Nikander 1999).

Julkisuudessa on Kankaan ja Nikanderin (1999) mielestä nähtävissä kaksi erilaista vanhenevan naisen julkista kuvaa tai tarinaa. On olemassa kauhukuva, jossa vanheneminen tarkoittaa eristettyä ja passiivista kroonikon elämää vanhinkodin yllirasittuneiden hoitajien armoilla. Vaihtoehtoisena kuvana on olemassa kertomus keski-ikästä ja vanhenemisestä, jossa korostetaan vapautumista, itsensä löytämistä ja voimavaroja. Tämä positiivisempi julkinen ikääntymisen kuvaus korostaa elämän jatkuvan riippumattomana, hyväkuntoisena ja aktiivisena yhä pidemmälle vanhuuteen. Taistelu kielteistä vanhenemiskäsitystä vastaan perustuu "aikuisen kasvu" ideaan, käsitykseen ihmisen kehityksestä elämän mittaisena prosessina. Ikääntyminen tulkitaan tällöin ajaksi, johon sisältyy erityisiä luovia mahdollisuuksia.

Sosiaalinen tarinavarantomme (käsite Hänniseltä 1999) siis sisältää vaihtoehtoisia tulkintamalleja ikääntymisen merkityksen kokemiselle ja elämän projektien suunnittelulle, mutta siitä huolimatta naisten ikääntyminen on yhä edelleen ongelma. Jos se ei olisikaan ongelma naisille itselleen, niin yhteiskunnallisella systeemillä tasolla se on sitä yhä edelleen. Stereotyyppisesti ikääntymiseen liitetään taantumus, heikkous ja sairaus. Lisäksi naisten oletetaan vaihdevuosien jälkeen olevan epäseksuaalisia ja sukupuoleettomia. Työkyvyn menetys, yksinkertaisuus, lapsekkuuden ja yksinkertaisuuden lisääntyminen liitetään myös vanhenemiseen. (Kangas & Nikander 1999.)

Kouvonen (1999, 6) toteaaakin "että ikäsyrrintäkokemukset ovat ehkä osaltaan johtaneet siihen, etteivät monet ikääntyneet ikänsä vuoksi enää edes ajattele työtä, koska eivät usko sitä kuitenkaan saavansa." Esimerkkinä Kouvonen esittää vuoden 1995 työolobarometrin: 55 - 64 -vuotiaista naisista kukaan ei uskonut työnsaantimahdollisuuksiinsa ja saman ikäryhmän miehistä vain 15 % arvioi edes mahdollisesti löytävänsä ammattitaitoaan vastaavaa työtä, jos jäisi työttömäksi.

Odottomattomat tapahtumat luovat haasteen sisäiselle tarinalle. Päähenkilön tahdosta riippumattomat elämänmuutokset, esim. työttömyys ja sairastuminen, ovat tilanteita joissa uusi tilanne vaatii muotoilemaan sisäistä tarinaa uudelleen. Muotoilutilannetta voidaan kuvata elämäntarinan katkokseksi, joka on kurottava umpeen. Myös elämän joutuminen umpikujaan vaatii tarinallista uudelleen orientoitumista, joka mahdollistaa tietoisien elämän suunnan muuttumisen. (Hänninen 1999, 54.)

Ikääntymisestä tuleekin yksilötasolla "odottamaton tapahtuma", joka haastaa uudelleentulkintoihin.

Tutkimukseni vanhimmat naiset ovat kohdanneet ikääntymisen "odottamattoman tapahtuman", mutta eivät ole jakaneet sen merkityksiä ja kokemuksellisuutta. Sen sijaan 55-vuotiaalla Tellervolla ja 53-vuotiaalla Irmalla on taustallaan neljä yhteistä tekijää: kuuluminen suuriin ikäluokkiin, maaseututausta, äitiys ja pitkä työura yksityisellä sektorilla ennen 90-luvun työttömyyttä. Suomen historia on heille

yhteistä sukupolven historiaa, mutta se ei kuitenkaan yksilötason tarinoissa tule jaetuksi kuin osittaisena samankaltaisuutena. Elämä vie omia latujaan; yksilön ja perheen elämäntarino nivoituu toisiinsa ja ympäristöönsä lukemattomin eri tavoin. Tämänhetkinen elämän epävarmuus tarinoituu osaksi elämän kokonaisuutta eikä aina edes näy erityisen dramaattisena käänteenä - elämä on saattanut olla selviytymistä tarinan alusta alkaen.

8.2 IRMAN TARINA:

"MÄ HULLU OTIN SEN RISKIN!"

Irma on 53-vuotias perushoitaja, joka jäi työttömäksi yrittäjän uralta 6 vuotta sitten. Viimeisestä sijaisuudesta on haastatteluhetkellä kulunut kahdeksan kuukautta. Irma on eronnut ja aikuinen lapsi on muuttanut kotoa. Irma asuu yksin.

"Elämässä - kyllä siinä on ollu tietysti semmosta haihattelua ja semmosta. Mä oon semmonen luova ihminen, et mun pitää aina tehdä kaikki mahdollinen. Hirveen kiinnostunu ollu kaikesta uudesta, että se kai se on. Ja sit mä oon niinku silleen, et mä lähen ja mä ajattelen, et mä selviän. Ja jos en selviä, niin mä en putoa mitään muuta kuin jaloilleni sitten, tai pylllylleni tai maahan tai jotain, mutta mä niinku oon uskaltanut. Usein niinku silleen, et mulla ei oo ollu rahasta tietoa, eikä itseasiassa mulla oo ollu käteistäkään eikä mitään, mut kyl mä oon kaikki asiani yrittänyt hoitaa."

Näin kuvaa Irma suhdettaan elämään, joka alkoi maaseudulla viisilapsisessa perheessä vuonna 1943. Lapsuusvuodet muistuvat aikakautena, jona hänestä kasvatettiin itsenäinen ja työhöntarttuva. Vaikka isä oli lukenut mies ja äidilläkin sivistystä, lapset ohjattiin varhain käytännön työhön. Työ kasvatti, uskottiin. Lapsille annettiin myös vastuuta omien asioiden hoitamisesta. Kun Irma esimerkiksi halusi pienenä koululaisena vaihtaa koulua, niin "Siinä on puhelin, soita", häntä kehoitettiin. Irman tuli itse hoitaa kouluun liittyvät asiat. Myöhemminkään opiskeluun tai uranvalintaan Irma ei saanut ohjausta tai tukea. Irman piti pärjätä yksin.

Lukion jälkeen Irma haki taidekouluun ja kun ei kerran pyrkineenä päässyt, niin unelma itsenäisestä taiteilijan ammatista jäi toteutumatta. Parin vuoden mainoskoulun jälkeen seurasi 20 vuotta työelämää, 30-vuotiaana äitiyttä ja perheen elättäjäyyttä miehen opiskellessa. Lopulta lapsen ollessa leikki-ikäinen perhe hajosi ja Irmasta tuli lapsensa yksinhuoltaja. Yksinhuoltajuus ja siitä selviäminen ovatkin olleet Irmalle elämän haastavin ja samalla arvokkain asia - lapsestaan hän on onnellinen ja ylpeä, ja siitä, että hän on selvinnyt yksinhuoltajuudesta.

Kaksikymmentä vuotta toisen palveluksessa ja työssä, jossa oli osana suurempaa kokonaisuutta, ilman että itse työhönsä pystyi juuri vaikuttamaan, johti tilanteeseen, jossa Irma lopultakin uskaltautui uusille urille. Hän hakeutui käsityöalan kurssille, minkä jälkeen 40-vuotiaana 80-luvulla Irma otti tietoisesti riskin. Hän halusi toteuttaa nuoruuden haaveensa itsenäisestä taiteilijan työstä, otti lainaa ja perusti yrityksen, jossa työskenteli yksin. Irma teki töitä yrityksessään päivisin ja jakoi postia öisin - elämä oli yhtä työtä, eikä sekään riittänyt. Taloudellinen ahdinko vei sosiaalitoimistoon saakka, jossa Irmaa kehoitettiin myymään asuntonsa. Asuntoaan Irma ei kuitenkaan myynyt vaan yritti palata entiseen

ammattiinsa, tällä kertaa määräaikaiseen työsuhteeseen äitiys- ja hoitovapaan sijaiseksi. Sijaisuuden loputtua Irma jäi työttömäksi ensimmäistä kertaa elämässään 47-vuotiaana.

Irman kolmas ura alkoi sairaala-apulaisena vanhainkodissa ja viihtyi työssään hyvin. Myös taloudellinen tilanne koheni ja kahden vuoden aikana hän sai "lainoja jotenkin suoritettua ja maksettua". Toimeentulo tuntui kuitenkin yhä liian epävarmalta, häneltähän puuttui alan koulutus.

Pätevöityäkseen Irma pyrki opiskelemaan sairaanhoitajaksi, muttei päässyt. Irma pettyi, mutta työtoveri totesi valinnan osuneen oikeaan: mahdollisuus opiskeluun tulisi antaa nuoremmille. Lähestyessään 50-vuotispäiväänsä Irma haki ja pääsi opiskelemaan perushoitajaksi varmistaakseen työmarkkina-asemiaan. Kouluttaja todisti irmanikäisten olevan "helvetin hyviä hoitajia".

Hoivatyön unelma ei totetunutkaan käytännössä. Valmistumisensa jälkeen Irma on tehnyt yhden sijaisuuden verran ammattiaan vastaavaa työtä, mikä on merkinnyt uutta tulkintaa sekä työelämään että omaan työllistymiseen: työyhteisössä ilmennyt henkinen väkivalta ja työn tekemisen tapa veivät Irmalta uskon hoivatyön käytäntöön ja omiin mahdollisuuksiin toimia hierarkkisessa työyhteisössä.

Irman elämä on ollut viimeiset kuusi vuotta opintorahalla ja -lainalla sekä ansiosidonnaisella päivärahalta elämisen ja sijaisuuksien vuorottelua. Työttömyyteen kääntyneen arjen edessä on pakko taipua, jopa toimeentulotukeenkin. Paraikaa Irma elää vaihetta, jossa hän suunnittelee suurta elämänmuutosta: muuttoa ulkomaille työnhakuun. Hän on kuullut että lahden takaa saa töitä "tämänkin ikäinen" ja hän olisi valmis tekemään mitä tahansa työtä, vaikkapa siivousta. Pääasia olisi itse työ ja työyhteisö, osallisuus jostakin. Irma on opiskellut kieliä ja huomannut oppivansa niitä yllättävän helposti.

Irmaa ei pidätele enää mikään. Ei edes kissa, jonka hän ottaisi mukaansa.

8.2.1 Koulutus varmistaa aseman työmarkkinoilla vain tulkinnallisesti - ei käytännössä

Irman tarina kuvaa työmarkkinoiden työllistävää vaikutusta ennen ja jälkeen ammatillisen tutkinnon, ja antaa ymmärtää, että jos ajatellaan pelkistään taloudellista toimeentuloa ammattitutkinto voi sulkea pois työllistymismahdollisuuksia, koska sekä oma identiteetti että työmarkkinat saavat ammatillistumisen jälkeen muuttuneet merkitykset:

"Mä ajattelin, et mä menen vaikka vanhainkotiin suoraan töihin, että mä pääsen sinne varmaan siivoojaks. Mä oon joskus 60-luvulla ollu sairaala-apulaisena, et mä tiedän minkälaista se homma on. Se on hyvinkin raskasta, mutta kyllä se multa käy. Ja menin tonne vanhainkotiin ja samantien ne siellä sano, että voinko mä heti aloittaa ne työt."

Irma sai töitä vanhainkodista, jossa hän kokeili myös yövuoroja ja huomasi sopeutuvansa niihin hyvin. Lisäksi yövuorojen tekeminen varmisti työpaikan pysyvyyttä: yövuorot koettiin yleisesti työyhteisössä raskaina, ja niistä mielellään luovuttiin, kun Irma ehdotti haluavansa tehdä pysyvää yövuoroa.

"...mut tavallaan se oli niinku semmosta perushoitajan hommaa ja sit mä jotenkin niinku rupesin hätäntyy, et jos tota noin mul ei tätä työtä kuitenkaan jatku, kun mulla ei oo mitään koulutusta, ja enkö mä höntti lähteny sitten opiskelee. Kaikki lomat ja vapaa-ajat mä olin sitten töissä. Tein keikkaa ja otin kauheesti velkaa, jota vieläkin maksan."

Koulutus ja pätevytyminen toivat kuitenkin mukanaan määräaikaisen päivätyön ja osaston hierarkkinen työpaikkakulttuuri tuli sekin päivänvaloon. Koulutuksen voi nähdä sulkevan myös mahdollisuuksia työllistymiseen: tutkinto saattaa myös sitoa työnhakijaa tiettyihin ammatillisiin väyliin, joilta arastellaan hypätä pois, etenkin hierarkisten ammattialojen alimmille tasoille.

Kortteinen ja Tuomiokoski (1998, 115) toteavatkin työttömyyden merkityksen liittyvän työn asemaan elämässä, joka ei välttämättä liity mitenkään työn korkeaan arvostukseen vaan siihen, ettei elämässä ole oikein muuta kuin työ. Työ onkin silloin elämisen "tärkeä ankkuri ja jäsentäjä siitä riippumatta, missä määrin sitä pitää itsearvoisesti tärkeänä".

Työttömäksi jäämisen kriisiin liittyy kaksi puolta: toinen on työnhakuaktiivisuus ja toinen tavoitetaso. Silloin kun omanarvontunto on voimakkaasti kiinni työssä ja siinä millaista työtä tekee, on vaikea laskea tavoitetasoaan: ammattisuoja latautuu kunniakysymykseski. Siivoamaan on vaikea suostua jos takana on pitkä koulutus, on totuttunut arvostetumpiin töihin ja jos elämäntilanteen keskeinen ongelma on kuinka säilyttää kulttuurinen omanarvontunto. Tästä syntyikin tutkijoiden mukaan eräänlainen paradoksi: oman työn suuri merkitys tai korkea arvostus johtaakin työttömyyden pitkittymiseen. Jos työn nimenomainen sisältö ja tähän liittyvä ammattitaito on tekijän omanarvontunnolle korvaamaton, on vaikea selvittää työmarkkinoilla. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 116 - 118.)

Lehto (1999) toteaa, ettei koulutus naisen asemaa paranna: määräaikaiset naispalkansaajat ovat entistä iäkkäämpiä ja koulutetumpia sekä entistä pidemmän työkokemuksen omaavia ja aiempaa useammin toimihenkilöasemassa. Vuoden 1997 työolotutkimuksen mukaan määräaikaisista naisista jo joka neljäs oli suorittanut korkeakoulututkinnon, korkeasti koulutetuista määräaikaisista miehistä 13 prosenttia. Vuonna 1997 määräaikaisuuksia olikin vähäiten korkeasti koulutetuilla miehillä siinä missä niitä oli eniten korkeasti koulutetuilla naisilla, joista joka neljännen työsuhte oli määräaikainen. (Lehto 1999, 132-133.)

8.2.2 Hoivan kärsimyskulttuuri, joka on onnelle allerginen

Kurssi antoi Irmalle ammatillisen pätevyyden, mutta työelämässä pärjäämiseen tarvitaan muutakin kuin ammatillinen tutkinto.

"...määhän oon tykänny siitä hoitoalasta ja mitä mää oon niinku tuolla ollu ni...Joskus joku meidän kouluttaja sano - semmonen joka tälläsiä ihmissuhdetaitoja meille opetti siellä perushoitajakurssilla - että te ootte ton ikäsinä helvetin hyviä hoitajia. Mut eihän se oookkaan siellä tollasessa sairaalayhteisössä se hoitaminen, se ei vaik on kuinka hyvä hoitaja niin siellä pitää tulla sen porukan kanssa toimeen, eli et se on sosiaalinen ympäristö ne työkaverit ja työilmapiiri ja kaikki, niin siihen pitää sopeutua, et semmost se on."

Irman mukaan tyytyväisyyttä ja iloisuutta työyhteisö ei kestä. Valittaminen on yleisesti hyväksyttyä, tyytyväisyyden osoittaminen ei. Vallalla on kärsimyskulttuuri, joka rajaa keskustelun sisällön, aiheet ja käyttäytymisen pukeutumiseen saakka. Lisäksi työyhteisön hierarkkisuus on Irmasta ongelmallista.

"No ehkä mä oon niinku sillai kauheen kriittisesti aina suhtautunut autoritaariseen työympäristöön ja mä en oo pitäny semmosesta. Mä oon hirveen semmonen lojaali työkavereita kohtaan mut jos siellä

ruvetaan sillai tota...et se pitää niinku niata ja piipottaa niinku, ja näytellä semmosta työn tekemistä ja ahkeruutta aina, kun joku esimies lähestyy. Mua ottaa päähän semmonen ja mulla alkaa heti tökkiä. Ja sit et jos esimies ottaa aiheekseen lobbaustyylin, että hän saa sanoa mitä vaan alaisilleen. Kyllä mä oon itseasiassa joutunut aika paljonkin silleen joustamaan ja antamaan periksi, ihan silläkin, että mul on pitänyt olla työpaikka...Se on ollut ehdoton pakko."

Hoivatyössä Irma näkee kuitenkin myös mahdollisuuksia, vaikka käytännön työelämä ei olekaan niitä hänen mielestään osannut hyödyntää.

"No sehän on tavallaan kans kauheen luovaa, jos oikein käyttää sellasta niinku kaikkia voimiaan, ni sehän itseasiassa semmosta luovaa pitäs olla. Et se ei sais olla semmosta tuota et...Ihminen on tosiaan semmonen holistinen olento, jota pitäis käsitelläkin semmosena kokonaisuutena."

Irman tarina kuvaa hyvin tilannetta, jossa määräaikainen työntekijä joutuu tekemään valinnan: sopeudunko vai enkö. Irman sopeutumattomuus ei ole ollut määräaikaisuuden kesken jättämistä vaan hän on pinnistellyt työpaikassaan määräaikaisuutensa loppuun "joustamalla" ja antamalla "periksi" koska taloudellisesti työ on ollut "ehdoton pakko". Pidemmässä määräaikaisuuksissa ei toteudu Lehdon (1999, 136) kuvaama määräaikaisuuden etu, jossa "määräaikaisen työntekijän ei tarvitse ottaa kantaa työyhteisön sisäisiin ristiriitoihin ja kaunoihin, jotka ovat kenties peräisin vuosikausien takaa." Määräaikainen tekee työnsä ja lähtee - asenne ei käytännössä ole Irman kohdalla toteutunut kuin vain näennäisesti .

Haastateltavani otti osaa työyhteisön kulttuuriin sitoutumatta siihen. Sitoutuminen työkuulttuuriin olisi merkinnyt omien arvojen alennusmyyntiä, ja siihen ei Irma suostunut. Irman kohdalla ei ole kysymys siitä, että häntä olisi työpaikalla suoranaisesti kiusattu. Enemmänkin on kysymys siitä, että Irma ei halua olla osana työyhteisöä, missä kiusaamista esiintyy. Henkisen väkivallan esiintymisen työpaikalla ei olekaan ainoastaan varsinaisten uhrien ongelma, vaan myös koko muu työyhteisö kärsii erilaisista psyykkisistä ja somaattisista oireista huomattavasti yleisemmin kuin työntekijät, joiden työyhteisössä ei työpaikkakiusaamista esiinny (Sutela 1999).

Omien arvojen ja visoiden esille tuominen ja työstäminen ei ole sijaisen tehtävä, vaikka määräaikainen vierailija saakin vastaanoton työsuhteen pituuden ja laadun mukaan. Eikä ketjusta unelmoivalle määräaikaiselle tule ensimmäisenä mieleen lähteä muuttamaan työpaikan käytöntöjä koska " Koko ajan täytyy lunastaa sitä työsopimusta." (Lehto 1999, 138.) Irman elämänasenne (positiivinen, tasa-arvoinen ja luova) poikkesi työyhteisön vallitsevasta elämän tulkinnasta. Työyhteisöön syntyneessä hierarkkisessa kärsimyskulttuurissa ei Irma viihdy eikä koe työn tekemistä mielekkäänä, koska työssä ei voi käyttää koko osaamistaan. Hoivatyön käytäntö näyttäytyy hänelle hukattuna mahdollisuutena, vaikka "senhän itseasiassa semmosta luovaa pitäs olla" ja juuri siinä tulisi ihmistä käsitellä kokonaisuutena koska "ihminen on tosiaan semmonen holistinen olento".

Irma kritiikki on tuttua Strandellin (1984, 270) esittämästä "naistiedon" matkasta eri ammattiryhmien kapeiksi "erikoisaloiksi", jota voisi myös kutsua hoivatyön kehitystarinaksi. "Naistieto" on arkipäivän tietoa, joka on syntynyt kodin piirissä tapahtuneesta ihmisen luonnollisia rytmejä kuuntelevasta hoivasta, mutta joka on matkalla hyvinvointivaltion palkkatyöksi muokattu kapeiksi erityisaloiksi, joihin sisältyy kapealaisen tiedon lisäksi myös ammatillisuus. Ammatissa on kyse siitä, ettei sitä kuka tahansa osaa ja tiedot saavat yhä enemmän ansion luonteen. Ammattityö on irrallaan välittömistä tarpeista. Tässä välittömien tarpeiden irrallisuudessa ihminen on paloitetu - ei kokonaisuus. Hoiva,

ammattillistuksessaan, ei tarvitse luovuutta, jota ihmisen holistinen perusolemus kaipaa, ja tässä erityisessä mielessä hoivatyön kulttuuri on Irman mielestä menetetty mahdollisuus. Ihminen hoivan kohteena on byrokratisoitunut.

Naiset painottavatkin monin eri tavoin inhimillisten suhteiden merkitystä sille, että työ tuntuu merkitykselliseltä ja että se tulee tehdyksi. Naiset korostavat ettei työyhteisön pitäisi olla liian suuri, sen pitää olla hallittavissa. Eräs turvattomuutta aiheuttava tekijä on niiden ihmisten vaihdettavuus joiden kanssa on tekemisessä työtilanteessa. Naisten yksilöön suuntautuvassa maailmassa (ks. Dahlgren Anita, 1977, 90-92) on piilevänä taipumus muuttua yksilönä ja muuttaa yksilöitä rakenteiden muuttamisen sijaan.

Tämä yksilösuuntautuneisuus voi olla myös osaltaan vaikuttamassa siihen, ettei hoivan byrokratiaa ole saatu tehokkaammin puretuksi, vaikka ilmeistä on, että sekä työntekijät että työn kohteet, hoivattavat, siitä kärsivät.

8.2.3 Taloudellinen tilanne pakottaa "taipumaan" - roolit ovat jälleen jaossa

"...tietysti voi sanoa, että ylpeyttäkin on, mutta joskushan on pakkokin tälläses tilanteessa...pakkohan mun on siis taipua ja ottaa vastaan tommoset ansiosidonnaiset päivärahat. Ja nyt mä oon tossa ajatellut, et kun lisäverot tulee, että en mä niitä pysty itte maksaa."

Irmalla pätevytyminen ei merkinnytkään varmempaa työuraa vaan määräaikaisuuksia ja pitenevää työttömyyttä ja taloutta, joka on opintolainojen rasittama. Elämä ei ole taloudellisesti turvattua vaan työttömyyden edessä on "pakko" taipua. Taloudellinen huoli on jokapäiväistä huolta yhä edelleen siitä huolimatta, että Irma on elämänsä aikana tehnyt paljon ja ahkerasti työtä, yksinhuoltajana kantanut taloudellisen vastuun yksin ja siinä onnistunutkin. Vieläkään 53-vuotiaana hänellä ei ole mahdollisuutta siihen, että hän voisi nauttia elämästään turvatulla toimeentulolla.

Vähätalo (1996, 200 -201) on pitkäaikaistyöttömiä koskevassa tutkimuksessaan todennut, että mitä enemmän ikävuosia on henkilölle kertynyt, sitä suurempi todennäköisyys on joutua pysyvään työttömyyteen ja että naisilla tämä ikääntymisen ja työttömyyden kytkös on ollut jopa hieman rajumpi kuin miesten kohdalla.

Työttömyys luo Kouvosen (1999, 91) mukaan monenlaista huolta nykyisestä ja tulevasta toimeentulosta sekä eläkkeen pienemisestä ja aiheuttaa muita taloudellisia ongelmia. Esimerkiksi työllistämistukityön vastaanottaminen sotkee asumistuet ja toimeentulotuen maksatuksen ja voi mennä kuukausia ennen kuin talous on kunnossa. Lyhytaikaisemmat ptkätyöt uhkaavat työttömyyspäivärahan saamisen, jolla kuitenkin ei pysytyä hankkimaan ammattitaidon ylläpitämiseen tarvittavia välineitä kuten uusia tietokoneita.

Kouvonen (1999) toteaa että kymmeniä vuosia työelämässä olleille työn olevan kenties vieläkin tärkeämpi osa elämänsisältöä kuin nuoremmille; kun on totuttu tekemään paljon työtä, työttömyyteen ja jatkuvaan tuloksettomaan työnhakuun on vaikea tottua. Lisäksi Kouvonen olettaa keski-ikäisen elämänvaiheessa työllä ja palkkatyön kautta hankituilla tuloilla olevan hyvin keskeisen aseman; työttömyys merkitsee keski-ikäisen identiteetille kriisiä tai loukatuksi tulemisen kokemista selkeämmin kuin nuorten tai iäkkäämpien kodalla. Osa iäkkäämmistä sen sijaan saattaa kokea työttömyyden luontevana siirtymävaiheena kohti eläkeläisen roolia. (ks. Vähätalo 1998, 52.)

8.3 Uudelleenvalinnoilla vähemmän tilaa kuin nuoremmilla naisilla: koulutus ja työmahdollisuudet rajallisemmat

Myöhäisempää keski-ikää elävien työttömäksi jääneiden on todettu olevan nuorempia keski-ikäisiä paremmassa tilanteessa koska he voivat suuntautua eläkkeelle ja siihen heille on myös järjestetty mahdollisuus (Ahlqvist 1996, 132). Eläkkeelle siirtymisen nähdään olevan yhteiskunnallisesti hyväksytty ratkaisu lopettaa työttömyys silloin, kun ikä antaa siihen mahdollisuuden "kun on sen ikäinenkin".

Irman tarinassa ei näy myöhäisemmän keski-ikäen "paremmuus" eläkemahdollisuuksineen. Irma on saanut kokea tulevansa tulkituksi "liian vanhaksi" opiskelemaan sairaanhoitajaksi. Myöhemmin jäädessään tutkintonsa suorittamisen jälkeen työttömäksi tulkitsee hän itse itsensä iäkkääksi työnhakijaksi, jolle ei Suomesta töitä löydy. Ikä syrjii kokemuksellista tietä ja tulee tulkinnalliseksi elämänsäkulun määrittäjäksi, jonka perusteella Irma opiskelee kieliä ja suunnittelee 53-vuotiaana Ruotsiin muuttamista työn perään. Eläkeläisen rooli ei sovi etenkään terveelle naiselle.

Kouvonen (1999, 6, viitaten Drury 1993, 9 - 10,28, 44.) toteaaakin ikäsyrjinnällä olevan useita dimensioita. Laajin ikäsyrjinnän muoto liittyy aikaiseen poistumiseen työelämästä, johon voi liittyä esimerkiksi sosiaalista painostusta vaikka se näyttäisikin työntekijän vapaaehtoiselta ratkaisulta. Syrjintää esiintyy työhönotossa, jolloin työttömäksi jääneiden ikääntyvien paluu työelämään estyy. Kolmanneksi ikääntyviin työttömiin ei kohdisteta neuvonta- ja koulutustoimenpiteitä, vaan heidät usein "unohdetaan". Neljäntenä ikäsyrjinnän muotona esiintyy ikääntyvien työntekijöiden sulkemisen ulos työpaikan koulutus- ja ylenemismahdollisuuksista. Kouvonen (1999, 6) esittää lisäksi omassa tutkimuksessaan esille tulleen työtoverien taholta esille nousseen ikäsyrjinnän.

Työmarkkinat työntävät Suomessa yli 50-vuotiaita työttömiä kansalaisia pois työmarkkinoilta työnantajien tehdessä ikäpriorisointia nuorempien hyväksi. On syntynyt tilanne, jossa valtio vetää ja markkinat työntävät samaan suuntaan. Suomessa tapahtunut kehitys on myös muualla Euroopassa tuttua tarinaa siitä, kuinka ikä toimii kansalaisen työmarkkinakytköksienvä vahvana määrittäjänä. Ikäsyrjintää on mm. EU- maissa tutkittaessa havaittu jo noin 40 vuoden iästä lähtien ikään perustuvana työhönottosyrjintänä ja varhaisena poistumana työelämästä laajemmassa mitassa 55. ikävuoden jälkeen. (Kouvonen 1999, 7.)

Arja Jolkkonen (1998) on tutkiessaan naisten työmarkkinastrategioita Postipankin maksupalvelutoiminnon saneerauksen irtisanomistilanteessa huomannut, että hoiva- ammatit nähtiin irtisanomisen jälkeisenä keskeisenä uutena mahdollisuutena, ja että yritysten ja työvoimahallinnon tarjoamat joukkoratkaisut koulutuksessa tukivat uudelleensijoittumista naisvaltaisille aloille. Ikäsyrjintä ja sukupuolvien väliset erot tulivat esille strategioiden muotoutumisessa. Maksupalvelukeskuksen vanhimmat työntekijät joutuivat pidättäytymään entisessä työssään ja odottamaan työttömäksi jäämistä. Koulutuksen keskeinen rooli syrjäytti entisestään vanhimmat työntekijät.

8.4 TELLERVON TARINA:

TALONPOIKAISELLA PERINNÖLLÄ ELÄMÄ SOLJUU

Tellervo on 55-vuotias laitosapulainen, joka jäi työttömäksi 5 vuotta sitten kaupanalalta, minkä jälkeen hän on tehnyt määräaikaista työsuhteita. Viimeisen sijaisuuden päättymisestä on kaksi kuukautta. Tellervon aikuiset lapset ovat muuttaneet kotoa ja Tellervo asustaa kaksin miehensä kanssa.

"Mulla on isä kuollut sodassa kun mä oon ollu toisella vuodella, et äiti on ollu sitten yksin ja hän ei, sitten ko jouduttiin kotoa vuonna -44 lähteen, ni ei ollu sitten enää tuolla työelämässä kiinni kuitenkaan, et sen verran jo rupes sairastelemaan sitten sillon. Ja me oltiin pieniä, niin ei tietysti päässytäkään - kun meit oli viis lasta, neljä veljeä mulla on, jotka on mua vanhempia - ni ei sit päässytäkään työelämään. Et ei mulla siinä mielessä oo, mut tietysti ei sillä paikkakunnallakaan ollu mitään ammattikouluja tai muuta, et sitten olis pitäny lähtee muualle, ja se jäi mun vastuulle sitte tää äidin hoito."

Tellervo aloitti itsenäisen elämän 23-vuotiaana kaupan alalla, mikä edellytti kotipaikkakunnalta muuttoa ja hänen sairaan äidin hoidon uudelleen järjestelyjä. Tellervo oli vastannut äitinsä hoidosta siihen saakka, perheen nuorimmaisena ja tyttönä. Tellervon itsenäinen elämä alkoi ilman ammattikoulutusta uudella paikkakunnalla kaukana sukulaisista. Hyvin Tellervo kuitenkin pärjäsi, työhön tarttuva kun oli.

Työelämä on ollut aluetta, jossa Tellervolla on ollut vahva luottamus itseensä ja omiin kyihinsä oppia uutta työtehtävien sitä vaatiessa, edes atk:n tuleminen ei pelottanut häntä vaan hän koki oppineensa sen helposti. Myös työtehtävät osoittautuivat haasteellisimmiksi silloin kun niissä oli enemmän vastuuta.

Perheellisyys merkitsi sekä ammatillistunutta hoivatyötä että kotiäitiyttä 70-luvulla, jolloin Tellervo 30-vuotiaana toimi perhepäivähoitajana omien lasten ollessa pieniä. Lasten kotihoito oli sekä taloudellinen että lapsilähtöinen ratkaisu: pienestä palkasta ei juuri mitään olisi jäänyt käteen kahden lapsen hoitomaksujen jälkeen ja toisaalta liikealan työpäivät olivat niin pitkiä, että hoitopäivät olisivat käynneet lapsille raskaaksi.

Vuosien kotiäitiyden jälkeen Tellervo palasi entiselle työnantajalleen töihin, mutta joutui pian luopumaan työpaikastaan koska yritys saneerasi. Tellervo joutui pois koska hän oli naimisissa ja yrityksessä työskenteli myös yksinhuoltajia, jotka saivat ensisijaisesti pitää työnsä. Tämän Tellervo hyvin ymmärsi, eikä hän muutenkaan kokenut työttömäksi jäämistään kriisinä - ja parin työttömyysviikon jälkeen Tellervo työllistyikin, seuraaviksi 20 vuodeksi.

90-luvulle tultaessa 50-vuotias Tellervo koki toisen kerran elämässään työttömyyttä. 27 työvuotta kaupan alalla riittivät Tellervolle: kaupan ala ei enää houkutellut "tämän ikäistä". Ja kun työn sisältökin oli vuosien varrella muuttunut (enää se ei ole palveluala) ja työsuhteetkin olivat menneet osa-aikaisiksi, niin Tellervo päätti hakeutua parin kuukauden työttömyyden jälkeen laitosapulaisen kurssille.

Laitosapulaisen kolmen kuukauden kurssin jälkeen Tellervo työllistyi heti. Sijaisuuksia hän on tehnyt viimeisten viiden vuoden aikana yhteensä neljä vuotta, joista kolme vuotta yhteen menoon.

Työ on fyysisesti raskasta kolmivuorotyötä, mutta "siinä tuntee itensä nuoreks" ja ilmeisen tarpeelliseksi koska varmoja sijaisija on vaikea saada. Sijaisuudet eivät itseasiassa ole taloudellisesti

kannattavia ja työ rajoittaa sosiaalista elämää, mutta työ onkin velvollisuus - kun "tietää minkälaista siellä on" jos he eivät saa sijaista.

Hoivatyötä Tellervo tekee omalla tavallaan, vanhusta kunnioittaen - muunkinlaista hoivaamista näkee, mutta Tellervo haluaa pitää omista periaatteistaan kiinni: niin kiire ei saa olla ettei ihmisen kohdalla pysähdy. Tellervo tuntee onnistuvansa työssään ja hän on pidetty ja tarvittu työntekijä. Ja kun on tarpeellinen, pääsee osalliseksi. Osalliseksi työyhteisöä, vanhuksia ja kaikkea sitä elämää. Velvollisuuden lisäksi on kysymys myös osallisuudesta.

Tellervo ei ole kokenut epävarmuutta tai pelkoja työn suhteen, hän on aina luottanut itseensä ja siihen että työtä saa ja että sen tekemällä oppii. Työttömyys ei olisi hänelle mikään kriisi: hänellä on niin paljon tekemistä kotona ja paljon ystäviä ja lapsetkin käyvät - elämää riittäisi muutoinkin, uskoo Tellervo.

Tulevaisuudesta ei koskaan tiedä, kuinka nyt terveys kestää. Onneksi talo on viimein maksettu.

8.4.1 Määräaikaiset työsuhteet: tarpeellisuuden ja osallisuuden tunnetta - velvollisuuttakin

Joskus käy niinkin, että Tellervo kieltäytyy tarjotusta työstä.

"...kyllä mä yleensä otan vastaan kun ne soittaa, mut tää nyt oli (viime viikolla) kun mulla oli tää reissu, ni mä en sen takia voinu tätä työtä ottaa, mut kyllähän mä silloin kun mä jäin pois sen äitiysloman sijaisuuden jälkeen, nin mä sanoin sitten että mä oon nyt syksyn kotona. Teinhän mä sitä kuitenkin yli kolme vuotta yhteen kyytiin ja siinä ei kesälomiakaan ollu ko sitten viimesenä kesänä vasta, et se oli niin yhteen pötköön."

Tellervo on kahdesti kieltäytynyt sijaisuudesta, perustellusti, mutta yleensä hän tuntee velvollisuudekseen mennä kun puhelin soi.

"...ko ne soittaa, ni ei niinkö voi kieltäytyä oikeestaan, et se on melkein sitten kyllä - ko ymmärtää niitten tilanteen ja muuta - nin ja kyllähän siellä nyt aina on, kun tulee vuosilomia ja tämmösiä niin tietysti, vaikka se ei niin kauheen paljon hyödytä se työnteko noin niinku rahallisesti."

Tellervon mielestä hoitoalalla ei kuitenkaan ole paljon niitä ns. varmoja sijaisia, jotka tulisivat automaattisesti paikkaamaan työntekijävajetta tarvittaessa. Syyt sijaispulaan ovat hänen mukaansa hyvin ymmärrettäviä: työnteko ei ole taloudellisesti kannattavaa.

"...kyllä mä oon itsekin ajatellu sitä, että siis loppujen lopuks mua ei niin hyödytä tää, et mä teen näitä viikkoja tässä välissä, että mä en yhtään enempää saa palkkaa mitä mää loppujen lopuks sitten - toi päiväraha pienenee sen verran...ehkä moni ajattelee sitä että ei kannata tehdä työtä. Mutta mä oon ajatellu, että kyllähän se ihan kiva on kuitenkin, vaikka siitä ei nyt jää sen enempää - kyllä tietysti riippu minkälaisia töitä tekee, ja jos sunnuntaityöt on ja muuta niin saahan niistä ne ylityökorvaukset ja lisät ja tämmöset, ehkä nyt vähän enempi. Mutta loppujen lopuks näin kun kotona on, nin sitä säästää aika paljon enempi."

Jos sijaisuuksien tekeminen ei taloudellisesti ole kannattavaa, niin se ei ole myöskään taloudenpidollisesti mielekästä: ansiosidonnainen päiväraha on säännöllistä tuloa neljän viikon välein, viikonkin sijaisuus rikkoo normaalin neljän viikon rytmin.

"...siinä tulee tällöisiä pitkiä jaksoja, niin nyt ko mä täs ens viikolla meen töihin, niin mä saan kuukauden sitte odottaa ennen kun mä lähetän sisälle päivärahahakemuksen...sillon -91 se oli erilaista. Et sillen ko oli töissä, ni ne päivät oli niinkö sitten mistä ei korvattu ja sitten taas ihan seuraavista päivästä, mitä oli työttömänä, nin korvattiin, että se tuli se normaali päiväraha mikä oli, ja se oli ihan mielekästä kyllä tehä sitten töitäkin."

Sijaisuudet eivät itseasiassa ole taloudellisesti kannattavia, elleivät ne ketjuunnu, ja työ rajoittaa sosiaalista elämää, mutta työ onkin velvollisuus - kun "tietää minkälaista siellä on" jos he eivät saa sijaista.

Tellervon kolmen vuoden pituinen "ketju" on merkinnyt myös sitä, ettei Tellervo ole osastollaan määräaikainen vierailija, vaan rinnastetaan pysyvään työntekijään. Tellervo tuntee onnistuvansa työssään ja hän on pidetty ja tarvittu työntekijä. Ja kun on tarpeellinen, pääsee osalliseksi. Osalliseksi työyhteisöä, vanhuksia ja kaikkea sitä, mitä työllisen elämään kuuluu. Velvollisuuden lisäksi on kysymys myös osallisuudesta.

Vanhusta kunnioittavan hoivan sovittelua kiireiseen työhön

Tellervo on onnistunut myös sovittamaan hoivatyön käytännön omien arvojen mukaisiin raameihin: hoivatyötä Tellervo tekee omalla tavallaan, vanhusta kunnioittaen.

Hoivatyössä ei Tellervo koe onnistuneensa ilman tietynlaista vuorovaikutusta: kiireetöntä ihmisen kohtaamista. Tellervo ei haluaisikaan antaa tiukentuneen työtahdin vaikuttaa omaan työn tekemisen tapaan, vaikka hoivaamisen kiireisyys onkin vaikuttanut työn sisältöön.

"...siellä tietysti pitäs kannustaa siihen oma-aloitteisuuteen tuolla, mut aamukiire - ko tehdään ja käydään joka huone läpi ja puetaan vanhuksille päälle, niin sitä pitäs sille vanhukselle antaa sitä aikaa, että se ite pukis päälleen, mutta ko ne ei oikein saa. Ja jos ne jättää sinne, niin ne on samassa tilanteessa ko mennee uuvestaan...Kakskytviis huonetta käyvään läpi ja meitä ei kovin montaa oo ja sitten tulee aamupalan vuoro, ja siihen on kiire jo saada asukkaat pöytiin.

No mun täytyy sanoa, et mä ite kyllä niinkö otan sen vanhuksen sillä tavalla, että jos se kävelee kaikessa rauhassa - monihan ottaa sen pyörätuolin ja heittää sen sinne ruokasaliin - mut yritän kuitenkin kävelyttää sitä ja ottaa sen verran aikaa siihen. Mut täytyy kyllä sanoo, et on sielläkin monenlaista, että joskus tuntuu ihan pahalta kun sitä kauheella kiireellä laitetaan - kyl mä oon ajatellu, et mulla on sen verran aikaa kuitenkin, että mä ehdin siinä hyvin laittaa sen vanhuksen sänkyynkin illalla."

8.4.2 Hoivatyö on varma valinta "tämän ikäiselle"

Työttömäksi jäätyään 50-vuotias Tellervo ei hakeutunut enää liikealalle, jolla hän oli työskennellyt 27 vuoden ajan. Vaikka nykyisessä työssä (vanhusten hoitotyössä) onkin tapahtunut selkeä muutos huonompaan, ei Tellervo enää lähtisi liikealan töihin.

"...siinä ajattelee justiin enempi tätä ikää sitten liikealalla, ko esimerkiksi täällä vanhainkodilla nin siellä tuntee ittensä nuoreks."

Siinä missä Tellervo tuntee olevansa liikealalle liian vanha, on hän mielestään hoitotyöhön juuri sopivan ikäinen: on elämäkokemusta ja hoitotyö luontuu luonnostaan. Sen, minkä hän on koulutuksessa menettänyt - kun ei enää "tämän ikäisenä" lähtenyt sairaanhoitajaksi lukemaan - hän oppii kantapään kautta, niinhän sitä työ parhaiten opitaan. Hoitotyössä ikä ja elämäkokemus ovat etuja ja ansioita joita ei koulunpenkillä hankita. Toisin on kaupan alalla. Se on niin erilaista nykyisin: asiakasta ei palvella - vuorovaikutusta ei synny. Työsuhteetkin ovat muuttuneet lyhyiksi ja määräaikaisiksi.

"Mä en enää halunnu liikealalle kun ikää oli kuitenkin sillä tavalla että - ja liikealakin on mennä siihen, että ne ottaa osa-aikaisiakin vaan, et semmöstä puolipäivä ja kaksikymmentä viikkoo tekee...ni mä kävin semmosen kotiaivustajakurssin sitten sillon syksyllä ja sitten mä tein jo tuolla kaupungilla sijaisuutta kolme vuotta yhteen kyytiin, äitiyslomaa ja kaikkea, mitä siinä nyt oli. Tavallaan mä oon ollu neljä vuotta kohta kaupungilla tään viiden vuoden aikana."

Hoitoalalle hakeutumista Tellervon oli ajatellut jo aikaisemminkin, mutta "tarpeeks ajoissa ei tullu sitten vaan lähetty". Pari vuotta aikaisemmin pysyvän työpaikan saaminen olisi ollut vielä mahdollista, nyt sai tyytyä sijaisuuksiin. Toisaalta parin vuoden ammatillinen koulutus olisi ollut taloudellisesti rasittavaa, kun "taloa on maksettu ihan tähän saakka."

Vanhemmat naiset ovat tulkinneet hoivan varmaksi valinnaksi ja itsensä sopivan ikäisiksi hoivatyön opiskelijoiksi ja koulunpenkille 50-vuotiainakin. Koulutuksesta käsin ikä ja eletty elämä tulkitaan positiivisesti ja siitä tehdään vahvuus suhteessa työn kohteeseen, muihin ihmisiin. Hoivatyössä tuleekin elämän koko kirjo esille, ja eletyn elämän katsotaan antavan mahdollisuuksia ymmärtää hoivan kohdetta paremmin - ihmisten kohtaaminen on näin ollen helpompaa.

Hoivatyö on työtä, jota nämä varttuneemmat naiset osaisivat ainakin tehdä, jos muuta työtä ei olisi. Hoiva ei olekaan irrallinen kapea-alainen ammatti vaan holistinen, koko ihmisen ja elämänpiirin sisältävä sfääri. Hoivaan on kasvettu. Niinpä se, ettei Tellervo "tämän ikäisenä" lähtenyt sairaanhoitajaksi opiskelemaan vaan hakeutui muutaman kuukauden kurssin kautta työelämään, pitää sisällään käsityksen siitä, että ikä ja elämäkokemus ovat saavutettuja etuja, joilla voidaan hyvinkin korvata pitempiaikaiset opinnot. Lopultahan työ kuitenkin opitaan kantapään kautta.

Tellervo on omalla tulkinnallaan ja toiminnallaan kuronut "naistiedon" ja ammattialojen kuilua umpeen: palannut osin entiseen, tosin parin kuukauden kurssilla periksi antaen näille vallitseville ammatillisille urille, joissa ei Strandellin (1984, 270) mukaan "arkipäivän tieto enää päde", ja joissa naisten on vaikea ottaa perinteestä esimerkkiä omalle suuntautumiselleen työelämässä.

Tellervolla on selkeä käsitys siitä, mikä työmarkkinoilla ratkaisee työtä haettaessa: se on ennenkaikkea persoonakysymys, ei niinkään papereista kiinni. Esimerkkinä Tellervo kertoo sen, miten hänen ketjuuntunut työsuhde alkoi kurssin jälkeen.

"...kun mä tosissaan työharjoittelun olin tällä osastolla kaks viikkoo ja sit soitteilin ja kyselin paikkaa, niin siellä olikin tällänen osastolla sitten, ja mä menin käymään - kun ne ei nimestä päässy selville - ja mulle tuli tosi vaivautunut tunne, kun osastonhoitaja sano, että voi ihana kun sinähän se olit kun sieltä tulit. Et sehän oli sitten heti, et ilman muuta."

Vaikka työ on aina Tellervolle merkinnyt sekä perheen talouden että oman itsen kannalta paljon, ei hän ole kokenut työttömyyttä kriisinä. Hänellä on niin paljon harrastuksia, käsitöitä kädet täynnä. Ja sitten on ystävyys- ja etenkin sukulaisuussuhteet, joiden ylläpitäminen edellyttää matkustamista ympäri

Suomea, silloin kun he eivät ole tulossa Tellervon vieraiksi. Sijaisuudet merkitsevätkin sosiaalisen elämän supistumista.

"...nyt sitten kun työelämässä on, niin ei sillä tavalla kyllä jaksakaan vuorotyössä enää ketään kutsua, soitellaan paljon. Kyllä lapset käy tässä jatkuvasti."

Tellervon elämää määrittää talonpoikainen perintö (Strandell 1984), jonka tunnusomaisia piirteitä ovat varhainen työelämään siirtyminen ja työteliäisyyden painottaminen. Nainen on talonpoikaisen perinnön mukaan selviytyjä, joka ei tukeudu mieheensä. Ansiotyö on itsestäänselvyys ja omilla jaloilla seisominen ja riippumattomuus muista ihmisistä on ensiarvoisen tärkeää.

8.5 Eletty elämä valintoineen ja sattumineen heijastuu nykyisyyteen voimakkaasti - lyönkö kättä elämäni kanssa ja missä suhteessa?

Ikääntyviin naisiin liittyvää tutkimusta on kritisoitu siitä, että yleisesti naisen ikääntyminen nähdään ongelmana, jolle tulisi tehdä jotakin: keski-ikä ja ikääntyminen ovat kriisiytyviä elämänvaiheita erityisesti naisille, joita tarkastellaan ja jotka saavat merkityksensä ikääntyessäänkin suhteessa perheeseen, lapsiin ja puolisoon. Kangas (1997) toteaaakin lähisuhteiden uusiintamisen olevan naisen yksilopsykologinen ja yhteiskunnallinen tehtävä. Naisten ikääntymistä tulkitaan siten perheen muutosten kautta luopumisena, tyhjyytenä ja depressiona.

Haastattelemiä naisia ovat sitoutuneet eri tavoin perheeseensä eri elämänvaiheissa. Vastuuta lapsesta on mahdollista kantaa taloudellisen toimeentulon tasolta henkilökohtaisempaan hoidolliseen tasoon. Se, millä tasolla ja missä määrin naiset ovat olleet kykeneviä ja halukkaita vastuuta kantamaan on ollut pitkälti kiinni perheen taloudesta: yksinhuoltajalle lasten kotihoito ei ole mahdollista siinä määrin kuin se on ollut kahden elättäjän perheessä. Lapset on pitänyt ottaa joka tapauksessa huomioon, he ovat olleet elämässä tärkeintä aluetta näin jälkikäteen arvoiden. Lapsen menetys, vaikka symbolisesti, olisi heille suurempi menetys kuin työuran epäonnistumiset. Erityisesti nousee esille eletty huoli siitä, että lapsista kasvaisi kunnollisia, omilla jaloillaan seisovia ihmisiä. Haastattelemiä naisten tyhjenevä koti on merkinä siitä, että lasten kanssa on onnistuttu. Tyhjenevästä pesästä ollaan onnellisia masennuksen ja depression sijaan. Elämä jatkuu ja velvollisuudet perheen piirissä vähenevät ja mahdollistavat osallistumisen. Tulvaisuuteen katsotaankin avoimemmin kuin mitä yhteiskunta systeemitasolla kykenee mahdollistamaan tarjotessaan mahdollisuuksia valintoihin.

Aina hoivan ammatillistumisen historian alkutaipaleelta lähtien iäkkäämmät naiset on kelpuutettu hoivaan lyhyiden ammatillisten opintojen jälkeen. Naisen on voinut nähdä työllistyvän koko aikuisen ja työkykyisen elämänsä ajan varmasti hoiva-alan työssä, feminiininen sfääri on suopeampi vanhenevalle naisen ruumiille. Iäkkäämmät keski-ikäiset naiset ovat myös tulkinneet samoin: pois yksityisen sektorin palveluammateista julkiseen hoivaan. Sieltä he ainakin töitä saavat, ilman tutkintoakin "vaikka siivoojaks".

Ikä ei hoivassa Kouvozen (1999, 42) tutkimustulostenkaan mukaan paina siinä määrin kuin muissa ammateissa. Vähiten koulutusalat huomioiden ovat ikäsyryjä havainneet humanistisen ja esteettisen koulutuksen saaneet (6 %) sekä ne, joilla on hoitoalan koulutus (7%). Yksityisen puolen työmarkkinat tulkitsevat ja niitä tulkitaan siten, että naiset, jotka kokevat itse olevansa useimmiten parhaassa työiässä ja -vireessä, ovat vanhoja kronologisestikin ajatellen ennen kuin ovat edes ohittaneet keskimääräisen

elinikänsä puoliväliä. Seuraava esimerkki on lainaus Kouvosen (1999, 42) tutkimuksesta ja kuvaa hoivan lyövän kiilaa työmarkkinoiden ikäsyryjinnän käytäntöön:

H: Missä iässä syrjintää alkaa nykyään alallasi esiintyä, minkä ikäistä aletaan pitää "liian vanhana" töihin?

V: 40-vuotias. Minulla on sellainen tuntuma, että hoitoalalla ikä ei ehkä ole este samalla tavalla.

(47-vuotias nainen, vientisihteeri)

Tellervolle hoiva on ollutkin läpi elämän luonteva osa elämää: lapsuuden oman äidin hoivasta omien lasten ja lopulta laitosapulaisena suoritettuun vanhusten hoitoon saakka on nähtävissä tiettyä joustavaa siirtymistä työstä ja kohteesta toiseen. Hoiva on ollut mukana koko elämän, tavalla tai toisella. Hoiva on ollut varma valinta, sillä siinä Tellervo on kokenut olleensa hyvä. Ja yhä edelleen hän kokee niin: 55-vuotiaana yksityisen yritysmaailman työntekijäksi itsensä liian vanhaksi tulkinnut Tellervo tuntee itsensä vanhainkodilla "nuoreksi" työssä, jota tehdään kolmessa vuorossa ja joka on muuttunut 90-luvulla todella fyysisesti raskaaksi. Kolmen kuukauden laitospulaisen kurssin kautta neljäksi vuodeksi sijaisuuksiin, joista kolme vuotta ketjussa - ilman lomiam. Tellervo on työllistynyt ja hän viihtyy työssään, jossa kokee yhä voivansa, lamasta huolimatta, tehdä työtään tellervomaisella tavalla, ihmisen kohdalla pysähtyen. Tellervon kohdalla feminiininen sfääri on tuonut onnea siihen astuessa, käytäntö ei ole ollut ristiriitauttamassa sisäistä tarinaa. Talonpoikaisen perinnön tarina on onnistunut elämään tarinan jossa yksilö ei kärsi, vajoa tai syrjäydy vaan ottaa luontevalla tavalla paikkansa itseensä uskoen ja markkinoiden työtilanteeseen reagoiden. Menestystarina? Kyllä, jos sellaisena pidetään sisäisen tarinan toimivuutta tilanteissaan, niin Tellervon tarina on sitä.

Irman tarina riskinottoineen toimii kuin muistutuksena siitä, ettei kaikkien naisten kohdalla feminiininen sfääri ole voinut tuottaa tavoitteita ja motiiveja riittävästi jokaisen "oman" elämän käsikirjoitukseen. Irman "oman" uran rakentaminen: paluu nuoruuden haaveisiin ja niiden todentaminen 40-vuotiaana yrityksen perustamisen muodossa, merkitsi riskinottoa, jonka hän nyt katsoo olleen elämänsä käännepisteenä - sitä seurannut taloudellinen ahdinko ja uudelleenvallinnat eivät ole mahdollistaneet sitä, mitä Irma elämälleen nyt eniten toivoo: osallisuutta.

Se, miten yhteiskuntamme murros vaikuttaa työpaikan ihmissuhteisiin ja työn tekemisen tapaan, voi käytännössä merkitä sitä, että hoivatyö valintana vie uskoa itseen ja mahdollisuuksiin työllistyä. Silloin kun työstä etsiä arvoja ja käytäntöjä joita sieltä ei löydy on työn merkityksen muututtava pois itsensä ilmaisemisesta taloudellisen toimeentulon turvaamiseen. Työni on yhtä kuin minä - asenne vie kriisiin, jos työn moraalit on ristiriidassa oman moraalisen identiteetin kanssa. Jos ristiritaa ei voi työssään millään tavoin sovittaa näyttäytyä työ ja ammatillistuminen kokonaisuutenaan menetyksenä enemmän kuin saavutuksena. Lähestyessä virallista eläkeikää tämänkaltainen tarina vie uskoa tulevaisuuteen ja luo pelkoja tulevaisuuden mahdollisesta minästä. Roolit ovat jälleen jaossa: työtön vai työllinen, toimeentuloasiakas vai omillaan toimeentuleva, pitkäaikaistyötön vai ptkätyöläinen, työttömyydestä eläkkeelle ja osattomaksi työelämästä lopullisesti...

Työelämä ei ehkä koskaan anna mahdollisuutta oman itsensä toteuttamiseen, identiteettinsä kokonaisvaltaiseen hyödyntämiseen, ja jos sen varaan laskee, voi pettyä pahasti. Elämää on työelämän ulkopuolellakin, ja se on se mahdollisuus, jota Irma sanoikin painottaneensa lapselleen: unelma-

ammattiin päästäkseen on onnistuttava niin monessa - koulussa, kilpailussa jatko-opiskelupaikoista ja lopulta työpaikoista. Sen sijaan, että pelaisi yhden kortin varassa, kannattaisikin ajatella palkkatyöstä väljemmin, vaikkapa vain rahan ansaitsemisena ja harrastaa työajan ulkopuolella niitä asioita, joihin minä herkimmin kiinnitty.

Työ ei siis voi tarjota kaikkea, ja koska se on edes kaikkea luvannut?

9. Missä komedia luuraa?

Tämän gradun tarina alkaa lähestyä loppuaan, lopultakin, vuonna 2001. Viisi elämän vuotta ovat takana, jotka tämä työ on kulkenut mukanani milloin muuttolaatikossa, työpöydälläni tai kirjahyllyn vaikeimmin avattavassa laatikossa...Se on tullut mukanani vanhempani kuoleman, riskiraskauden ja lapseni syntymän ja kolme pitkää valvomisen rajaamatonta vuotta vuorokausineen, joita siivitti kolmesta neljään tuntia unta - yhteensä. Tragedian aineksia? Jo vain - ja komedian: tähän on valmis!

Pian toisen graduseminarin jälkeen vuonna 1997 elävän elämän draama heitti minut mukaan ironisoivaan tarinaansa, joka piti pilkkanaan sekä omiani että järjestäytyneen Suomen aikatauluja, ja niiden asettamien ehtoja. Huomasin jääväni graduni kanssa yksin, ja hyvin pian ymmärsin, etten voisi olettaa arkeni orientaatioon sisältyvän mitään muuta kuin päivittäistä selviytymistä sen rutiineista. Elämäni ensimmäisen tutkimuksen tekeminen ilman ohjausta oli riski, mutta sen riskin ottaessani välttyin vielä suuremmilta: konventionaalinen tulkintani gradun ohjauksesta ja sen välttämättömyydestä asetti työn etenemiselle sekä periaatteelliset että ennen kaikkea käytännölliset ehdot, joita minulla ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia totetuttaa. Ohjaukseen ei ollut fyysisiä eikä henkisiä edellytyksiä, eikä etenäkään aikaa. Vapautuminen tutkimuksen tekoon on merkinnyt joskus 15 minuuttia, joskus kahta tuntia. Välillä on ollut jopa vuoden pituisia jaksoja, jolloin en ole edes kyennyt ajattelemaan työtäni tutkimuksena - se kuitenkin odotti, odotti aina vaan. Mutta se ei odottanut hiljaa, vaan muistutti omasta ihanuudestaan, houkutteli aina uudelleen luokseen, antoi narratiivisen maailmansa samalla kun ajoi epätoivoon kyseenalaistaessaan koko tutkimuksen tekemisen järkevyyden elämäntilanteessani. Niin, järkevä minä en todellakaan ollut. Annoinhan sen nöyryyttää olemassa olollaan - ja pahinta oli, että se loi odotuksia tulevaisuuden suhteen. Luopumalla ohjauksesta säästin myös itseni vielä suuremmalta todennäköiseltä katkeroitumiselta: en halunnut luoda oletusta työn jatkuvuudesta ja sen valmistumisesta, mistä ei todellisuudessa ole ollut takeita missään vaiheessa. Itseohjautuva gradu on kuitenkin edelleen mielestäni riski, joka oli kuitenkin pakko ottaa, jotta tämä tutkimus sai mahdollisuutensa. Osin edellä mainituista syistä on seurannut se, että olen kirjoittanut tätä työtä lähinnä itselleni. Opintojeni aikana olen tehnyt suunnattoman määrän erilaisia kompromisseja, mutta gradun päätin lopulta viedä läpi omalla tavallani niin, että se on yksi ymmärrykseni väylä - yksi isompi kertomus, jonka avulla astuin oman elämäni käytäntöjen ja tulkintojen ulkopuolelle eläen toisen ihmisen todellisuutta tarinan verran kerrallaan. Hieno kokemus, joka on nyt myös jaettavissa.

Jos tämä työ puhuu muillekin, kertoo ja kuvaa naisten elämänkokonaisuutta ymmärrettävästi, niin se on sitten siinä! Tarinat ovat tarkoitettu kiertoon, luettaviksi. Samalla niiden tärkein tehtävä toteutuu: ne luovat mahdollisesti jossain määrin uudenlaisia tulkinnallisia malleja sosiaaliseen tarinavarantoomme. Mutta ennen kuin päästän lopullisesti tarinat irti ja kiertoon, palaan vielä kerran niiden syntymiseen.

Tutkijaminästä ei ole mihin tahansa

Graduohjaajani Jouko Nätin kehoitus "itsereflektion" käyttämisestä tämän loppuyhteenvedon yhteydessä vei ajatukseni siihen, mistä itsereflektiossa oikein on kyse, ja missä vaiheessa sitä olisi käytettävä ja osoitettava käyttäneensä. Tekemällä näkyväksi itsekritiikin, osoittaa tutkijamieltä ja kyvykkyyttä jonkin asteiseen 'objektiivisuuteen' subjektiivisuuden ohessa. Objektiivisuudessa - tässä yhteydessä - lienee

kysymys siitä, että tiedostaa tutkimuksen tulkinnallisuuden olevan keskeisen osan mitä tahansa tutkimusta. Ohjaisin ajattelua tässä suhteessa laajemmalle kuin itse tutkimustyöhön, koska mielestäni itsereflektiota on käytettävä jo hyvissä ajoin ennen gradun aloittamista, ja varminta on lähteä liikkeelle oman elämän ja sen käytäntöjen tarkastelusta unohtamatta sitä, että oma minä saattaa olla hyvinkin näennäisesti pätevä tietynlaisen tutkimuksen läpiviemiseen. Tutkimuksen epäonnistumiset ja onnistumiset edellyttävät tietynlaista tilaa: on kysymys tutkijasta, haastateltavista ja menetelmästä kaikista erikseen ja yhdessä; kuinka ne muodostavat yhdessä kokonaisuuden nimeltä tutkimus. Seuraavat kappaleet osoittavat jotakin siitä, mitä olen käynyt läpi ennen tutkimusta, sen kuluessa ja sen jälkeen.

Haastattelujen onnistuminen edellytti **intiimiä ja luottamuksellista ilmapiiriä**. Kuulostaako vaikeasti saavutettavalta tavoitteelta? Sitä se olikin. Toisaalta, enhän ollut valinnut itse tutkimusaihetta ja tutkimusmenetelmää mitenkään sattumalta: tiesin olevani tietynlaisissa tilanteissa vahvoilla ja tietynlaisissa taas - en todellakaan! Tuskin olisin esimerkiksi voinut tehdä empiiristä tutkimusta tanssilavakulttuurin nykytilasta, niin maalta kuin olenkin. Perusujona agraarina se olisi ollut mahdotonta - en nimittäin olisi voinut kuin kauhuissani katsella ja varmistaa selustan ja molemmat sivustat mahdollista pakoa varten. Tutkija ei voi kuitenkaan paeta paikalta... Niinpä on hyvä ymmärtää, missä ja miten tutkijan perustemperamentista on hyötyä ja haittaa. Eli graduntekijän on tunnettava itsensä.

Tämänkaltaista tutkimusta, jonka onnistuminen edellyttää intiimejä haastatteluja, ei voi totetuttaa, jos ei ole varma siitä, että pystyy kohtaamaan erilaisuutta siitä ahdistumatta. Erilaisuuden ymmärrykseni on kehittynyt ja testattu juuri lapsuudessa ja nuoruudessa: pohjois-karjalainen pieni kylä piti sisällään yllättävän paljon. Sain turvallisen heterogeenisen kyläyhteisön kasvuympäristökseni, jossa oli mahdollisuus tunnistaa tunteensa ja pelkäämättä niitä. Nykyinen kaupunkimiljöö sisältää urbaanit kertomuksensa ja tarinansa, muttei juuri anna mahdollisuuksia kohdata turvallisessa ympäristössä ihmisten kehityksellistä poikkeavuutta tai muuta inhimillistä erilaisuutta. Tässä edellä mainitussa suhteessa olenkin ollut tätä työtä tehdessä vahvoilla. Mainitsemani ujouskaan ei haittaa silloin, kun saan sen kuriin roolin avulla. Haastattelijan rooli mahdollisti sen, että pystyin luontevasti kohtaamaan haastateltavani.

Tärkein osa tutkimuksen onnistumisen ja epäonnistumisen edellytyksistä on tutkijan koko persoonallisuudessa - minkälaiseen tutkimukseen sen osat parhaiten osuvat. Itsetuntemus voi olla erittäin ratkaiseva asemassa myös siitä syystä, että tulevaisuudesta ei koskaan tiedä: elämä voi heittää tutkijan mukaan tarinaan, joka on pakko elää halusi tai ei. Gradu voi jäädä kesken kerran tai lukemattomia kertoja, niin kuin omalleni kävi niiden viiden vuoden aikana, jotka se oli osa elämäni - osa, josta en olisi halunnut luopua mistään hinnasta. Mielestäni gradun olisi oltava opiskelijalle itselle tärkeä, mielenkiintoinen ja koskettava juuri omista lähtökohdista käsin - on uskallettava antaa omille kokemuksille tilaisuus tulla osaksi tutkimusta, silloin se saa todella parhaat mahdollisuudet totetuakseen.

Toisaalta tutkijan itsetuntemuksen on osattava myös erottaa omat kokemukset haastateltavien kokemuksista ja tulkinnoista, niin ettei tutkimusta käytetä "oman tarinan kertomisen välikappaleena", kuten Vilma Hänninen (1996, 116) muistuttaa, samalla painottaen sitä, ettei tämänkaltaisen tutkimus, jossa tutkija muodostaa oman tulkintansa aineistosta nousevan kokonaiskuvan pohjalta, anna lukijalle mahdollisuutta tarkistaa, tekisikö hän aineistoista samanlaisia tulkintoja. Oman tutkijan vastuuni olen yrittänyt kantaa siten, että olen ollut erityisen tarkka tarinallisuuden teorian suhteen: olen hyvin tarkasti

pyrkinyt tuomaan teorian lukijan käyttöön, ilman että olen tulkinnut sitä tiivistetympään ilmaisuun. Samoin olen käyttänyt hyvin paljon suoria lainauksia haastateltavien kertomuksista ja tarinoista, minkä jälkeen olen yhdistänyt nämä kaksi - teorian ja haastattelut - analyysseissani, joissa toivon mukaan teoria kohtaa käytännön ymmärrettävästi.

Tutkimusongelman synty

Aivan alusta alkaen mukana ovat olleet kaksi teoreettista taustatukea: ensin löysin Harriet Strandellin (1984) tutkimuksen Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä, joka jäseni naisen elämän **elämäkokonaisuudeksi**, johon liittyivät kaksi elämän keskeisintä käsikirjoitusta - **työn ja perheen käsikirjoitus**. Elämäkokonaisuuden jäsentämisen avuksi tein toisen ratkaisevan löydön, mainion Vilma Hännisen (1996) **tarinallisuuden teorian** eli narratiivisuuden, joka antoi avaimet aineiston monipuoliseen tulkintaan ja tutkimuskehikseen, joka oli etukäteen, ennen haastattelujakin, hahmotettavissa seuraavanlaisesti:

"Nainen, perhe ja työ määräaikaisen työelämän kontekstissa - kuinka naiset lyövät kättä elämänsä kanssa?" kysyin itseltäni ennen kuin olin suorittanut haastatteluja syksyllä 1996. Tiesin, että he voivat "lyödä kättä elämänsä kanssa" työelämän epävarmuudessa monin eri tavoin (toiminta), mutta kaikki sovituksen tiedot vaativat tulkintaa, **sisäistä tarinaa**, yksilöstä, perheestä ja työstä.

Määräaikaisten työsuhteiden ja työttömyyden kokemisen konteksti tulisi olemaan keskeisesti mukana naisten elämäkokonaisuudessa, eli tilanteissa, josta tarina lähtee liikkeelle ja kiertoon. Harriet Strandellin elämäkokonaisuus (työn ja perheen käsikirjoitus) sisältyy Vilma Hännisen **tilanteeseen, joka on tarinan kiertokulun lähtökohta**. Tilanne on yhtä kuin niiden seikkojen kokonaisuus, joihin ihminen on **suhteessa**, kuten työpaikka, perhesuhteet, asuinpaikka ja esimerkiksi terveydentila. Tilanteeseen liittyvät myös elämää säätelevät seikat kuten esimerkiksi normit ja lait. Tiedossani oli, että **naisten elämän tilanteessa** suhde työhön olisi erilainen kuin ihmisillä, joilla oli pysyvä ja turvallinen työsuhte. Tiesin myös, että työelämän muutokset vaikuttavat tilanteen tulkintaan, elämäntilanteen kokonaisuuden tulkintaan, ja että tilanteen muutokset onnistuvat vain **toiminnan** voimalla. Tällöin tulevat kyseeseen naisten valinnat ja rakentaminen - muutokset, jotka kohdataan tai joihin pyritään. Kyseeseen voisi tulla myös yksilön **tarinoitu identiteetti**, joka tulee uudelleen tulkituksi, mutta missä määrin ja miten identiteetti tai muut edellä mainitut seikat tulevat naisten tilanteen tulkinnoissa esille, sen he tulisivat määrittelemään itse.

Lopullisesti tutkimuksen koko struktuuri kehittyi siinä vaiheessa, kun testasin tutkimustehtävääni käytännössä, haastatteleamalla yhdeksää kunnan sosiaali- ja terveyssektorin työntekijää.

Haastattelut toivat mukanaan tulkinnallisen tutkimuskehikkoni jäsenyyden avuksi **ikästruktuurin**, joka oli sekä haaste että oivallus: voisin käsitellä aineistoa niin, että siinä näkyisivät elämäntilanteen mukanaan tuomat yleiset vaiheet, jotka ovat hyvin läheisessä yhteydessä yksilön tarinoitumiseen perheen ja työn tarinaan. Kun ikä struktuuri haastattelujen sisällä, se antoi mahdollisuuden jäsentää **määräaikaisen työelämän merkityksiä eri-ikäisten naisten elämässä** samalla kun naisten kertomuksien ja tulkintojen yhteydet identiteettiin, koulutukseen ja perheeseen erilaistuvat. Ikä määritteli naisten elämän käytäntöjä ja tulkintoja niin vahvasti, ettei sitä olisi voinut jättää huomiotta.

Oliko kysymys sattumasta? Se, että määräaikaiset työsuhteet koskettavat kaikenikäisiä naisia, eivät vain nuoria, osui myös otantaan.

Siinä missä ikä erotti niin työn määräaikaisuus ja ammatillinen valinta, hoivatyö, yhdisti. Tuulaa lukuunottamatta kaikki naiset olivat valmistuneet ammattiinsa 90-luvulla (haastattelut suoritin syksyllä 1996), ja Tuulakin suunnitteli jatko-opintoja hoivatyön parissa. **Hoiva** on ollut kaikille naisille yhteinen **valinta**, jonka he ovat tehneet erilaisista lähtökohdista käsin. Hoivatyön merkitys erilaistuu siirryttäessä nuorten itsenäistyvien naisten kertomuksista menetettyä identiteettiään kohti kurkoittelevien keski-ikäisten tai osallisuutta tavoittelevien varttuneempien naisten kertomuksia.

Haastattelujen suorittamisen ja niiden litteroinnin jälkeen lopullinen tutkimusongelmani jäsenyi muotoon: **Nainen, perhe ja työ määräaikaisen työelämän kontekstissa - miten hoivatyön määräaikaisuus tarinoituu eri-ikäisten naisten elämäkokonaisuudessa ja sen käytännöissä?**

Yhteisestä kertomuksesta erityiseen tarinaan

Suomalaisen naisen palkkatyön tai työttömyyden kokemukset, perheellisyys, äitiys ja vanhemmuus ja työn ja perheen yhteensovittamisen ristiriidat ovat tuttuja ja osin jaettujakin kokemuksia sekä minulle että haastattelemilleni naisille. En astunut suinkaan tyhjään tilaan, sen tiesin. Mutta en halunnut, enkä olisi kyennytkään, saamaani otantaa muutoin tutkimaan, kuin riittävän väljän **tulkinnallisen sisällön** avulla. Naiset asettuivat jokaisessa **kertomuksessa** tulkitsijan asemaan, josta syntyvä **sisäinen tarina (tulkinta)** auttoi minua ymmärtämään, **mikä merkitys työn määräaikaisuudella on naisille.**

Merkitysten etsiminen ja todentaminen on mielestäni helposti aineistoa rajaava ja poissulkeva tutkimusongelma, joka vaatii 'puolen' valintaa, usein elämälle vieraasti: "Nyt sinun pitäisi päättää mitä tutkit, naisten valintoja - vai mitä?", minuakin ohjattiin toisen graduseminaarin yhteydessä. Valintoja? Kyllä, niitäkin, mutta kun niitä valintojakaan ei tehdä tyhjässä tilassa: elämä on yhä edelleen kokonaisuus, joka häipyä valheellisesti silloin, kun sitä väkivalloin rajataan. Mikä tutkimus se sellainen olisi, loogisten faktojen synnyttämää fiktiota? Harriet Strandellin (1984) tutkimuksen todentama elämäkokonaisuus oli lähtökohtani, josta päätin pitää kiinni ja narratiivisuuden teorian avulla saatoin sitten keskittyä vapaasti aineistoista nouseviin erilaisiin elämäkokonaisuuden merkityspainotuksiin ja käytäntöihin, koska tutkimusongelmani oli turvallisesti narratiivisessa kehyksessä. Työ oli yhteinen nimittäjä kaikille haastateltavilleni ja se oli sitä yllättävän tiukasti: **naisen, työn ja perheen käsikirjoituksen tarkastelu suhteessa hoivatyön määräaikaistuneeseen käytäntöön.** Vaikka haastattelun litteroinnin jälkeen käsissäni oli kaksisataa sivua, ei materiaalista juuri muuta löytynyt kuin naista, työtä ja perhettä. Jos olisin epäonnistunut jollakin lailla tutkimukseni kanssa ja aineistosta olisi pitänyt saada materiaalia uuden tutkimusongelman asetteluun, niin graduni tuskin olisi koskaan valmistunut. Tämä olikin eräs havainto, joka jossain vaiheessa myös pelotti - en saa tästä materiaalista muuta kuin sitä, mitä läksin hakemaan. Tosin sanoen: kaikki kaatuisi tai rakentuisi naisten haastatteluihin, jotka olin jo tämän huomion tehdessäni suorittanut, litteroinut ja jakanut perheen, työn ja koulutuksen alueisiin. Sain kuitenkin pian tarinoita kootessani huokausta helpotuksesta: sain sen, mitä lähdin hakemaan - enemmänkin.

Jälkeen päin etsin edellä mainitulle haastattelujen kehyksen rajautuneisuudelle selitystä niinkin kaukaa kuin ensikontaktistani haastateltavien kanssa: haastattelupyynnössäni korostin sitä, että tutkimuksen keskiössä on haastateltavien oma kokemus ja tarina, työn tarina. Naiset olivat siten

valmistautuneet kertomaan oman tarinansa työelämästään, jo hyvissä ajoin ennen haastattelua. He olivat etukäteen jo orientoituneet siihen, mitä he kertoisivat ja tiesivät, että heidän kokemuksistaan oltaisiin kiinnostuneita. Ja myöhemmin, haastattelun kuluessa, puhutut kertomukset sisäisestä tarinasta elävän elämän draamaan olivat yhteisessä tarkastelussa, jonka aikana niihin tuli ymmärrettävyyden lisäämiseksi aineksia niinkin kaukaa kuin lapsuudesta ja vanhemmista, mutta vain, jos naiset tulkitisivat heidän paikkansa kertomuksensa välttämättömiksi osiksi.

Haastattelut antoivatkin paljon erilaista tulkinnallista materiaalia, mutta samalla yllättävän kohdennetusti. Vaikka tutkittava alue sisältää elämäntilanteen kokonaisuuden, ei se ole rajaamaton tai ennalta arvaamaton. Kuinka voisikaan? Naisen, työn ja perheen käsikirjoituksen rakentaminen määräaikaaisessa elämisen kontekstissa ei ole ennalta arvaamatonta. Narratiivinen tulkintamalli ja teoria on hyvin **käytännöllinen**: siinä voi rajata tutkimuksensa hyvinkin tarkasti, mutta se antaa myös mahdollisuuden ulokkeelliseen ja monitasoiseen aineiston käsittelyyn ja tulkintaan. Hieno teoria, joka antaa jo lähtökohdiltaan turvallisen perustan: **sekä tutkija että haastateltavat jakavat yhteistä tarinaperimää**: suomalainen kulttuuri on meillä jaettuna yhteisenä sosiaalisena tarinavarantona. Ja yhteinen sosiaalinen tarinavarantomme sisältää kaiken sen tarinallisuuden, mikä ympärillämme elää, vaikkakin on muistettava sen sisältävän sekä **sukupuolitetun** että **sukupolitetun** yleisemmän tulkinnan. Toisaalta, jos meille kaikille onkin tyypilliset tarinalähteemme, narratiivisuus myöntää lähteiden **tasa-arvoisuuden** niin, että elämän tulkintamme koostuu inhimillisesti hyvin erilaisista lähteistä, jotka vaikuttavat meihin: tieteelliset erilaiset oppisuunnat ja ihmiskuvat, kirjallisuuden myyttiset hahmot, elokuvat, tv-sarjat ja julkkistarinat muodostavat kaikki yhdessä ja erikseen sosiaalista tarinavarantoa - pahimmillaan vahvistaen stereotyyppisiä ja ahdistavan tiukkoja malleja, parhaimmillaan niitä rikkoen ja kyseenalaistaen.

Tarinallisuuden teoria antaa mahdollisuuden tarkastella muutoksia ja niiden tulkintoja yksilöstä käsin niin, että ne ovat sekä yksilön että yhteisön tulkintaa ja tarinaa. **Tarinat ovat yleistettävissä, koska ne eivät voi olla täydellisen uniikkeja.** Jaamme yhteisön sosiaalisen tarinavarannon, joka määrittää meitä ja toimii tulkinnallisena reittinä valinnoissamme. Narratiivinen karttamme näyttää elämän leveät valtatie aina kapeimpiin polkuihin saakka, joita harvemmat meistä kulkevat. Komedialuura juuri näillä kapeilla poluilla, jotka vaativat entistä itsenäisempiä valintoja, valtavirrasta irrottautuvia ja sen pakoista vapauttavia elämäntulkintoja.

Sainkin mielestäni hyvin kuvaavia, eläviä ja monimerkityksellisiä tarinoita, jotka nousivat aineistosta jäsentäen sitä ja tuoden siihen syvyyttä ja jännitettä. Mutta, että kaikki ei kuulostaisi liian yksinkertaiselta ja helpolta on totuuden nimessä (vaikka se aina onkin subjektiivinen) palattava vielä itse haastatteluihin.

Hyppy tutkijan saappaisiin - hyppy tuntemattomaan

Viehätyin Hännisen narratiivisuuteen juuri siitä syystä, että se antaa myös mahdollisuuden kuunnella enemmän kuin kysellä. Turvanani haastattelutilanteessa ei ollut "oikeita", ennalta esihaastattelussa testattuja kysymyksiä, joiden välttämättömyyttä Hirsjärvi ja Hurme (1982, 57 -58) korostavat, jotta tutkija saisi käsityksen haastateltavan "kohdejoukon" elämismaailmasta ja sanavalinnasta. Teema minulla kuitenkin oli, joka haastattelupyynnössä näkyikin: oma tarina työelämästä. Silloin kun tarina on haastateltavan 'oma' sitä ei houkutella esiin tukijan 'oikeilla' kysymyksillä, joilla taas pyrittäisiin

todentamaan tutkijan oikeaksi 'kokemia' kokemuksia. Vaikka haastateltavani olivat kohdejoukkona - naiset epätyypillisissä ja määräaikaissa työsuhteissa - määriteltävissä työsuhteensa perusteella homogeeniseksi ryhmäksi, olisi ollut äärimmäisen keinotekoisia ja väärin odottaa saavansa käsitystä haastateltavien elämismaailmasta ja sanavalinnasta esihaastattelun avulla, samalla "testaten" haastattelurunkoa, aihepiirien järjestelyä ja kysymysten muotoilua. Toisaalta, olisi myös äärimmäisen väärin sanoa, etten olisi tiennyt mitään niistä mahdollisista elämismaailmoista, joita haastateltavani elivät. Siitähän tässä ei olekaan kysymys, kyllä varmasti tiesin - tulkinnoista sen sijaan en.

Tulkintaa etsiessäni ei kysymyksiä voinut etukäteen muotoilla toimiviksi, koska en yksinkertaisesti tiennyt mitä tulisin kysymään - tulkintaa jäsentävät kysymyksethän nousivat haastattelun kuluessa esille, naisten avulla. Voin päättää tutkivani epävarmuutta ja päättää kysyväni elämän epävarmuudesta, mutta entäpä jos vastaus kuuluu, kuten eräällä haastateltavallani: "En ole koskaan tuntenut epävarmuutta tai pelkoa." Haastateltava ei ollut koskaan kokenut epävarmuutta tai pelkoa, vaikka hänen koko elämän situaatio oli ollut monilta osin epävarma jo vuosien ajan, minkä lisäksi naisen tekemät työhön liittyvä valinnat olivat tähdänneet työn pysyvyyteen ja sen epävarmuuden poistamiseen. Miten tutkin epävarmuutta, jota haastateltava ei koe? Tämä kysymys herätti pohtimaan ylipäätään tunnetilojen tutkimisen vaikeutta. Nuorten naisten haastattelut antoivat mahdollisuuden paneutua epävarmuuden kokemuksellisuuden tematiikkaan tarkemmin, ja toivat esille sen, kuinka tärkeää on pystyä sulkemaan epävarmuus itsen ulkopuolelle. Työmarkkinat ovat epävarmoja, mutta "minä ei ole epävarma -asetelma" toistui myös vanhempien naisten suhteessa työmarkkinoihin.

Myös sanojen merkitykset ovat erilaiset eri yksilöillä ja tunteita kuvataan erilaisin tavoin nonverbaalisesti. Minun oli vain yksinkertaisesti jokaisen haastateltavan kohdalla kyettävä pääsemään hänen tulkintaansa lähelle, aivan iholle en usko päässeeni kuin ajoittain, ja joidenkin kohdalla useammin kuin toisten. Onkin hyvä muistaa, että sisäistä tarinaa ei aina halutakaan jakaa, ja koska kertomuksella on kuulijansa, niin on hyvin inhimillistä, että kertomukset puhutaan niin, että elämän tapahtumat saavat kertojalleen hyväksyttävät tulkinnat. Valitsemissani haastatteluissa elämän ristiriitaisuus kuitenkin tulee esille, naiset ovat halunneet jakaa myös kipeitä kokemuksiaan ja asioita, joissa he ovat kokeneet epäonnistumisia. Kiitollisena otinkin vastaan kaiken rosoisuuden.

Haastateltavien yksilöllisyyden hyväksyminen oli lähtökohta, josta en voinut tinkiä, vaikka se asettekin kokemattoman tutkijan minäni kiperään tilanteeseen kerta toisensa jälkeen. Onhan teemahaastattelun runko ja kysymykset turvallinen lähtökohta ja tapa tehdä ensimmäistä tutkimustaan, sen sijaan heittäydyin kerta toisensa jälkeen kuuntelemaan kertomusta, joka piti joskus houkutella esiin, etenkin nuorempien naisten kohdalla. Esiin houkuteltu kertomus ja sisäinen tarina saattoi olla yllätys kertojalleenkin: eräs nuorista naisista totesi hämmentyneenä haastattelun loputtua ymmärtävänsä vasta "nyt", kuinka hyvin hän ja hänen puolisonsa ovat lopultakin kaikesta selvinneet.

Tämänkaltaisen tutkimuksen haasteena on yksilön kokemuksen esille nostaminen, mitä laajempaa populaatiota koskevat tilastolliset tutkimukset eivät kykene saavuttamaan. Tutkimuksen sensitiivisyys kaikelle inhimilliselle on sekä haaste, että hyppy tuntemattomaan, jota ei voi aina edes ennustaa saatika hallita.

Dialogiin tarvitaan kaksi

Kertomuksien kuuleminen, olivat ne sitten esiin houkuteltuja tai syliin ammennettuja, vaati onnistuakseen intiimiä luottamusta. Mutta luottamukseen ja intiimiin ilmapiiriin ei päästä vielä sillä, ettei tutkija ahdistu itsestään tai haastateltavistaan tai että hän ymmärtää haastattelutilanteen luonteen. **Luottamus** on lunastettava useita kertoja haastattelun aikana. Miten lunastin luottamuksen? **Näyttämällä sen, etten ymmärrä haastateltavaa ja myös sen, että nyt olen taas mukana**. Kukapa kertoisi tuntemattomalle itsestään, jos huomaa, ettei tule ymmärretyksi? Ei kukaan, ei vaikka olisi siihen aiemmin lupautunutkin. Haastateltavien täytyi kyetä luottamaan vilpittömyyteeni (eettisten pohdintojen luoma asenne) kuunnella ja ymmärtää heidän elämänsä kulkua, tilanteita ja tulkintoja.

Totesin edellä, että luottamus on lunastettava ymmärtämällä haastateltavaa. Ymmärrykseni antaminen on ollut myös **eettisesti** keskeinen periaate, joka perustuu siihen, etteivät haastatteleman naiset ole vain otanta, jota hyödynnän mahdollisimman osuvasti omiin tarpeisiini. Myös minun oli annettava itsestäni jotakin, ja yleensä annoinkin tietoisesti. Antaminen oli taustojeni selkeyttämisen lisäksi **ymmärtämykseni antamista**: tulkintani ääneen puhumista, mihin haastateltava saattoi halutessaan puuttua, eikä vain sen osoittamista päätäni nyökytellen. Tässä **dialogisessa prosessissa** syntyi luottamusta, joka oli tutkimuksen onnistumisen edellytys. Kun annoin myös sain. Esimerkiksi eräällä varttuneemman naisen haastattelu venyi ja hänen sovitut tapaamiset siirtyivät. Muistutin häntä haastattelun aikana siitä, että hän oli asettanut aikarajan haastattelulle ja että se kohta ylittyisi, mutta nainen halusi haastattelun jatkuvan. Lähtiessäni hänen kotoaan pahoittelin sitä, että hänen sovitut aikataulunsa ei pitänyt kukaan keskustelumme venyttyä kolmetuntiseksi. Pahoitteluihini hän totesi, ettei moinen haitannut ja että tapaamisemme venyi, koska "sinä olet niin hyvä haastattelija". Itse en ollut todellakaan kokenut olevani hyvä haastattelija, pikemminkin päinvastoin: juuri tämän haastattelun aikana tunsin olevani ymmärrykseni kanssa täysin hukassa ja jouduin erityisen usein tekemään tulkintaani selventäviä kysymyksiä. Tästäkin dialogista selvisin haastateltavan avulla, ja samalla hän varmasti tuli testanneeksi ymmärrykseni rajoja. En väitä tässä kohtaa, että kaikki tämä olisi ollut tietoista ja ennalta suunniteltua ja harkkitua, pikemminkin hyvin luontevaa ja sensitiivistä.

Ja kaikesta edellä mainitusta huolimatta oli olemassa tila, johon en voinut vaikuttaa, ja se oli haastateltavan tulkinta minusta: en voinut sukeltaa kenenkään mieleen jäsentämään sitä itselleni otolliseksi. He olivat valmistautuneet kertomaan itsestään ja kohtaamiseni olikin viimeinen koetin heidän kertomustensa matkalla tutkimuksen materiaaliksi. Oli vain hyväksyttävä se, että haastattelujen (ja tässä tapauksessa koko tutkimuksen) onnistuminen olisi kiinni oleellisesti siitä, mitä mielikuvia ja tunteita itse haastattelutilanne heissä herätti. Etukäteisoletukset tutkijasta ja haastattelutilanteesta saattoivat vieraannuttaa haastateltavaa ja tiesin, että oma olemukseni ja toimintani saattaisi myös johtaa siihen, ettei haastateltava pidä minusta. Vaikka koinkin olevani vilpittömästi naisten puolella; en halunnut eettisyyden nimessä heitä huijata puhumaan mitään mitä he eivät halunneet puhua, enkä myöskään asettaa tulkintoja heidän päähänsä tai sanoja suuhunsa, niin tästä kaikesta huolimatta, jos joku ei minuun uskonut, niin ei sitten uskonut. Kohtaamiset sujuivat kuitenkin yleensä hyvin, vaikka varmasti on ollut myös hetkiä, joita olen menettänyt oman toimintani ansiosta - en voi vain niitä todentaa, kun uskon niiden jääneen huomaamatta tai haastateltavien tahdikkuuden suojaan. Joskus tahdikkuus pettikin, kun sitä vähän edesauttoi kysymällä "miltä haastattelu tuntui?" Huomasin ennen kaikkea ulkoisen olemukseni ja iän vaikuttavan siihen, miten naiset uskalsivat haastattelun alussa luottaa minuun. Näennäinen nuoruuteni oli sekä haitta että hyöty: yksi koki puhuvansa ikäiselleen "tiedäthän sinä" -asenteella ja toinen ei avautunut laisinkaan, ennen kuin kuuli minun olevan äiti; eräs

haastattelu epäonnistui siksi, etten ollut ymmärtänyt heti haastattelun alussa tuoda perheellisyyttäni selkeästi esille.

Vaikka haastattelujen ei pitänyt olla terapiaa, niin ne olivat **terapeuttisia**: jotkut haastateltavani itkivät, surivat ja kävivät läpi myös vihan tunteita ja turhautuneisuutta päätyen lopulta iloon tai rauhaan. Emotionaalisuus kuuluukin oleellisesti tarinallisuuden tulkintaan. Siten se saa, ja sen kuuluu, näkyä myös haastattelutilanteessa. Tästä syystä on hyvä, jos haastattelija on tottunut kohtaamaan myös surevia ja ahdistuneita, itkeviä ihmisiä, ahdistumatta itse tilanteesta. Tunteet vaihtuivatkin sitä mukaa kun kertomus sai uusia käännteitä.

Haastateltavani eivät eläneet keskellä kriisiä - kaikki olivat selviytyneet tähänastisista koettelemuksistaan - ja vaikka joidenkin kohdalla elämäntilanne saattoi ennakoita ongelmia, niin naiset tarinoivat itsensä tulevaisuuden suhteen selviytyjiksi. Tässä mielessä sain myös mitä hain: sisälsihän "kuinka naiset lyövät kättä elämänsä kanssa" kysymyksenä oletuksen selviytymisestä, siitä, että vaikeuksista huolimatta elämä on soviteltavissa sekä käytännön että tulkinnan tasolla. Uskonkin, että työelämän määräaikaisuuden elämäntilanteet ovat kriisiytyessään niin rajuja, että ihmiset, jotka juuri ja juuri sen arjesta selviävät, eivät enää jaksakaan lähteä sitä puhumaan tutkimuksen tarpeiksi. Elävän tragedian ainekset olisi pitänyt koota toisin, vaikkapa niin, että olisi hakenut kertomuksia kirjoitetussa muodossa. Tällöin jaksamiskynnys olisi ollut huomattavasti matalampi.

Empivät nuoret naiset, vimmaiset keski-ikäiset naiset ja viisaat varttuneemmat naiset antavat kertomuksineen mahdollisuuden kulkea naisten rinnalla heidän tulkitessaan vuonna 1996 elämänsä kulkua. Ikästrukturi nousi naisten tulkinnoista niin selkeästi esille, että se vaati tulla huomioiduksi, mutta varsinainen tarinoiden valintaperuste oli niiden **erilaisuudessa** - niissä on särmiä, ne ovat yllättäviä tulkinnoissaan ja myös elämän käytäntöön eli draamaan astuessaan, ne jaksavat yllättää.

Määräaikaisen naisen elämän draama haastaa uuteen käsikirjoitukseen

Nuorten naisten kertomukset antoivat mahdollisuuden tulkita sitä elämänvaihetta, missä nuoruuden tarusta siirrytään elävän elämän draamaan. Omaan itseä tarvitaan juuri tässä vaiheessa moneen: on luotava oman elämän käsikirjoitus ammatin, työn ja perheen suhteen tilanteessa, jossa itseä vähiten tuntee ja jossa itse tutustuu juuri tekemiensä valintojen kautta. Epävarmuuttako? Kyllä ja ei. "Mikä minä olen" ja "mihin minusta on" kysymykset askarruttavat nuoria. Vastauksia etsitään erityisesti koulutuksen ja ammatillistumisen kautta feminiinisessä sfäärissä, maskuliinisuuden kovuutta karttaen. Naiset luottavat siihen että työllistyvät ja että hankittu ammattitaito työllistää, elämisen epävarmuutta ei ole sisäistetty tilaksi vaan itsen ulkopuolelle, työmarkkinoille. Ammatin käytäntö vie kuitenkin uusien kysymysten äärelle, siinä missä työmarkkinatilanne kyseenalaistaa itse ammatin ja sillä pelattavuuden työmarkkinoiden pudotuspelissä. Työmarkkinoiden epävarmuutta ei kohdata ilman törmäystä, minkä jälkeen kokemuksellista tietä työn epävarmuuden merkitykset siirtyvät tulkinnalliseen mieleen ohjaten naisten valintoja. **Feminiininen sfääri onkin kovien valintojen tila.**

Kuntasektorin hoivatyö ei työllistä kuin määräaikaisesti ja naisten työelämän määräaikaistuminen merkitsee sekä työllisen sijaisen, että työttömän roolien vuorottelua ja tilaa, joka määrittelee sekä identiteetin että ammatin uudelleen. Hankittu ammatillinen koulutus ei naisista enää nykyisessä

työmarkkinatilanteessa tunnu hyvältä valinnalta, ja jos he saisivat valita ammattinsa nyt uudelleen, niin nykyistä alaansa he eivät lähtisi opiskelemaan. **Ammatti ei tunnu omalta kun sillä ei työllisty** muuhun kuin kunnallisen sektorin määräaikaiseen "pompotteluun". Työttömyyden kokemus taas johdattaa nuoren naiset roolien näennäiseen valintaan: työtön vai työllinen? Molemmilla nuorilla naisilla on ollut työllinen jakso elämässään ennen ammatillista koulutusta, mitä (amatillinen) identiteetti nyt kestää?

Siinalla, "työn tarinan" 28-vuotiaalla hammashoitajalla, työttömän rikostarinan pääroolin pelko polttee kantapäitä niin, että on pakko saada mitä tahansa työtä, "vaikka siivoojaks". Kysymys ei niinkään ole ammatillisesta identiteetistä vaan identiteetistä yleensä, ja siitä, miten työmarkkinat määrittelevät työttömiä. Siina ei halunnut osoittaa olevansa työtön, kotiin jäävä ja saamaton laiskuri. Siinan tulkinnoissa ammatillisen identiteetin liukuminen hammashoitajasta "vaikka siivoojaks" kuvaa Siinan sisäistämää työn moraalialia. Mikä tahansa työ on hyve tekijälleen. Siina valintana yksityisen sektorin tarjoamat työtunnit, kahdelle eri työnantajalle, epäsäännöllisine työaikoineen on ymmärrettävä juuri työhön liittyvien moraalisten kytkentöjen kautta, mutta myös siten, että Siinan ja hänen puolisonsa yhteisen tarinan osaksi ei lasta ole suunniteltu. Parempipalkkaisen ja pysyvissä työsuhteessa olevan puolison ammatilliseen osaamiseen ja työn tulevaisuuteen panostetaan yhdessä: puoliso opiskelee jatko-opintoja iltaisin ja he valmistelevat paikkakunnalta muuttoa miehelle avautuvien uusien työmahdollisuuksien perässä. Lapselle ei perheen yhteisen tulevaisuuteen suuntautunut projekti joustaa. Lapsi merkitsisi selvää riskiä työllistymiselle: lapsi sitoo kotiin erityisesti äidin, jonka palaaminen työmarkkinoille ei ehkä hoitovapaiden jälkeen onnistuisikaan nykyisessä työmarkkinatilanteessa. Niinpä Siinan elämä joustaa työlle, työn ehdoille, ja perheen tarinaa juonittavan puolison työlle ja sen ehdoille. Siinan vapaus on vapautta rooleista, jotka työn yhteiskunnassa merkitsisivät työmarkkinoiden käyttämättömyyttä, kuten äitiyden ja työttömän roolit, mutta samalla vapaus on vangittuna yksityisen palvelusektorin tuntityöläisen käytäntöön: aika ei ole enää omaa vaan se on työn.

26-vuotiaan lastentarhanopettajan, "perheen tarinan" Sannan, ammatillinen identiteetti ei kestänyt pysyvien työsuhteiden hakemiseen liittyvää prosessia: toivosta turhautumiseen ja epätoivoon. Työmarkkinoiden pudotuspeli merkitsi toistuvaa, lähinnä ammatillisen minän murennusta, joka kokosi Sannan elämään tragedian aineksia: Sanna ei katsonut voivansa sitoutua perheen pääelättäjänä kuin pysyvään ja varmaan työsuhteeseen, johon voisi rakentaa perheen tulevaisuuden tarinan: lapsi, talo maalta ja elämäntapa, joka olisi inhimillinen. Paikalliset kuntatyömarkkinat eivät ole pysyvyyttä tarjonneet ja yksityinen sektori tulisi työnantajana kyseeseen vain siinä tapauksessa, jos Sanna ei saisikaan toivomaansa lasta. Sannan ja hänen puolisonsa perheen tulevaisuuden projekti tarinoituu lapsen tarinan ympärille. Työttömyys sekä suojasi Sannan identiteettiä murenemiselta, että turvasi perheen tarinan toteutumisen edellytyksiä: työttömyys mahdollisti työvoimapolitiittisen koulutuksen edut, joilla Sannan mahdollisuudet pysyvän tai pitempiaikaisen työsuhteen saamiseen paranisivat. Työttömyys ei merkitsisi osattomuutta lapselle, päinvastoin: lapsi saisi kodin ja pitkäaikaistyöttömän isänsä hoivaa, mikä suojaisi lasta yhteiskunnan tarjoamilta laistosmaisilta hoivaratkaisuilta. Lapsen ei tarvitsisi joustaa työlle.

Työttömyyden kokemus kertoo hyvin sen, kuinka olemme **identiteettimme pihdeissä** ja valintamme ovat hyvin näennäisesti vapaita valintoja. Nuorten tulkinnoissa on nähtävissä se, miten työn epävarmuuteen törmätään ja miten se sovitetaan omaan elämään, itseään suojaten. Työ asettuu

haasteeksi identiteetistä käsin mutta myös perheestä käsin - **osana perheen tarinaa**. Työn pysyvyys, palkkataso sekä sen kilpailukykyisyys työmarkkinoilla ovat seikkoja jotka vaikuttavat siihen, miten **vastuuta** perheen tulevaisuudesta jaetaan ja kenen työn tarinaa perhe mukaillen elää. Naisten hoivatyön palkkaus ja työn määräaikaistuminen ovat vaikuttamassa niihin ratkaisuihin, joita perheissä tehdään, kun suunnitellaan yhteistä tulevaisuutta ja päätetään kumman puolison uraan panostetaan aikaa ja rahaa ja kumpi on valmis joustamaan ajassa ja rahassa.

Määräaikaisen naisenelämän draama haastaa naisen perinteisen tarinan kaipuun uudelleentulkintaan. Nuorten naisten sisäistämä "perinteinen tarina" sisältää ammatillistumisen, työn ja perheen ja taloudellisen vakauden ja myös liikkumattomuuden siinä vaiheessa, kun perhettä halutaan kasvattaa lapsilla. Perinteisen tarinan uudelleentulkinnossa keskeisellä sijalla ovat valinnat: kaikki ei ole otettavissa, on päätettävä mitä ainakin elämältään haluaa. Valinnoissa on keskeisempänä tarve pysyvyyteen. Siinä valitsee yksityisen sektorin työn ja joustot tarinoimaan elämäänsä, Sanna valitsee lapsen, jonka ympärille muiden perheen jäsenten tarinat kietoutuvat. Siinä missä työmarkkinoiden pudotuspeli ja työttömyys tekivät hyvinkin pian naisille itselleen selväksi sen, jaksaisivatko he (ja miten he jaksaisivat) määräaikaista työelämää identiteettiään murtamatta, niin kysymys lapsesta rajasi selkeästi tulevaisuuteen suuntaavia projekteja: äitiyden kysymys aukaisi ja sulki, antoi ja otti, vangitsi ja vapautti naisten omia, työn ja perheen tulevia projekteja.

Lapsen tarinan syntyminen edellyttää **äitiyden rooliin** astumista ja siihen sitoutumista. Äitiys on yhä edelleen yhteiskunnan modernisoitumisesta huolimatta tila, jota yhteiskunta ja kulttuuri määrittää perinteen pohjalta. Perinteisessä äitiystulkinnassa lapset ovat enemmän äidin kuin isän ja naisen ydin nähdään äitiysinstituution kautta suhteessa lapsiin ja puolisoonsa edeten perheestä aina yhteiskunnan muihin institutionalisoihiin käytäntöihin saakka. Äitiys sitoo naista sekä ajallisesti että paikallisesti.

Lapsen tarina merkitsi nuorille naisille kahta erilaista tulkintaa. Lapsi ja äitiys voi merkitä sosiaalista ja taloudellista vankilaa kuten Siinan "työn tarinassa", jossa lapsi merkitsi sekä yksilö- että perhekohtaista erityistä **sitovuuden riskiä**, joka estäisi palkkatyön vaatimat ajalliset ja paikalliset irtiotot. Vastakohtana "työn tarinan" riskilapselle on Sannan "perheen tarinan" lapsi, joka tarinoituu työmarkkina-asemien tuolla puolen määrittäen sieltä työmarkkinoita. Äitiyden ja lapsen paikallisuus ja sitovuus kotiin tulkitaan positiivisesti vaihtoehtona yhteiskunnan yksilöittämisprojektille. Koti on parhaimmillaan inhimillisen kohtaamisen tila, jossa jokaisella on paikkansa - ja eristyneesti lapsella, jolle päiväkotia on liian laitosten kasvuympäristö. Lapsen ei tulisi joustaa työlle työn ehtojen mukaisesti, niinpä "perheen tarinassa" Sanna luovuttaakin feminiinistä sfääriään miehelleen mielellään: koti, lapsi ja työtön puoliso löytävät ristiriidattomasti paikkansa - Sannan tarinassa lapsi saa isänsä.

Vaikka nuorten naisten omakohtaiset tulkinnat lapsen ja äitiyden merkityksistä erosivatkin toisistaan niin yhteinen arvopohja löytyi. Lapsen tarinan syntyminen edellyttää molempien naisten tulkinnossa **lapsilähtöistä vastuunjakoa perheen sisällä**: molempien vanhempien työn, vapaa-ajan ja elämäntavan on huomioitava lapsen tarpeet.

Työmarkkinoiden epävarmuus ja määräaikaisuus koettelee identiteetin rajoja, jotka eivät ole loputtoman joustavat, vaikka **ammattillisen identiteetin jousto** suojaisikin sekä työttömyydeltä että julkiselta häpeältä eli työttömän rikostarinan päähenkilön osalta. Työllistyäkseen nuorten tulisi olla persoonallisuudeltaan erittäin joustavia, niin ettei minä kiinnity ammattiin eikä minäperäistä ammatillista identiteettiä synny. Tässä kohtaa työmarkkinoiden ja nuorten elämän tarinoituminen eivät kohtaa: nuoret etsivät omaa alaa, ammattia, jossa toimia omista henkilökohtaisista erityispiirteistä

käsin. Työ on heille minän käytöntöä julkisessa. Yleinen työn tulkinta ammattina, jossa voi toteuttaa itseään, ei toteudu helposti. Sen sijaan taloudellinen turvallisuus ja jatkuvuus mitä tahansa työtä tehden, on periaatteessa helpommin toteutettavissa, mikä taas edellyttäisi sitä, että yksilö kykenisi tekemään mitä tahansa työtä ammatillistumisestaan huolimatta: koulutus ja opiskelu eivät tähtäisikään silloin ainoastaan tai ollenkaan taloudellisten tai sosiaalisten asemien hierarkiseen nousuun, vaan opiskelulla olisi aivan erillinen työstä riippumaton ja oma merkitys. **Jotta taloudellinen elämisen edellytys olisi työn epävarmuuden yhteiskunnassa turvattu, työn tulkintaa identiteettimme jatkeena olisi vältettävä. Nuorten naisten kohdalla se on kuitenkin osoittautunut hyvin vaikeaksi, identiteetin rakentamisvaiheessa on välttämätöntä kiinnittyä yhteiskuntaan, tutustua itseensä ja raivata tila jonakin, yksilönä.** Täytyy ensin luoda minä, jotakin pysyvää, jossa voi joustaa, ja tässä luomisvaiheessa toiminnalla ja omiksi koetuilla valinnoilla on keskeinen merkitys. **Perinteisen tarinan syntyminen ja sen eläminen ovat myös tästä nuoren identiteetin syntymisen näkökulmasta yhteiskunnallisesti tärkeä ja rakentava prosessi, jota epävakaaat työmarkkinat selvästi uhkaavat.**

Naisten tarinat tuovat ymmärrettävyyttä elämänvaiheeseen, jossa nuoren tulisi kiinnittyä työn ja halutessaan myös perheen tarinaan. Kyseinen itsenäistymisen vaihe on todennäköisesti jokaisen yksilön kohdalla jossain määrin haaste, mutta erityisesti se on sitä silloin, kun työmarkkinat tarjoavat pysyvää määräaikaaisuutta: nuoret törmäävät työmarkkinoiden epävakauteen, sisäistävät ja sovittelevat työn epävarmuuden tekemällä uudelleentulkintoja oman tarinoidun identiteettinsä suomissa rajoissa. Vaikka nuorilla on periaatteessa valinnan mahdollisuuksia enemmän kuin vanhemmillaan, on heillä kuitenkin tarinoidusta identiteetistään käsin heikommat valinnan mahdollisuudet kuin vanhemmilla ikäluokilla on. Väärille valinnoille ei ole tilaa, koska niiden korjaaminen on osoittautunut vaikeaksi sekä sukupuolittuneista koulutusrakenteista että erityisesti epävakaiden työmarkkinoiden luomasta taloudellisesta turvattomuudesta käsin. Nuorten naisten tarinat vastaavat omalta osaltaan siihen, miten nuorten määräaikaistuneita työmarkkinoita pitäisi julkisuudessa käsitellä ja mistä näkökulmista niitä tulisi tarkastella, jotta antasimme oikeutta ja ymmärrystä niille ratkaisuille, jotka **näyttäytyvät viranomaiskäytännöistä käsin haluttomuutena tehdä työtä - tai lapsia.**

Jotta yksilö pystyisi ottamaan elämästään vastuun, tulisi hänen kyetä tekemään valintoja ja sitoumuksia, jotka hän kokee omikseen; silloin on mahdollisuus kantaa vastuuta tarinansa seuraamuksista, elämä kaikkiaan olisi elämää, johon on itse suhteessa. Toteutuuko nuorten naisten kohdalla oman tarinan synnyttämä tila, joka mahdollistaa vastuun ottamisen omasta elämästään, vai ovatko naiset elämänsä tarinassa vain sivujuoni? Kysymys on tärkeä, sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta. Siinä missä yksilö murentuu, murentuu myös yhteiskunta. Nuoret naiset eivät ole murentuneet, koska he ovat toimineet **identiteettinsä suomissa rajoissa** suojaten sitä, mitä elämä vähintäänkin edellyttää. Täysin omaksi koettua tarinaa on mahdotonta elää tässä ja nyt. Sannan "perheen tarinassa" työttömyys suojaa sekä naista että perhettä ja toimii ikäänkuin puskurina työmarkkinoiden epävakaudelle, samalla ylläpitäen uskoa tulevaisuuteen. **Työttömyys tarinoituu pelastavana, eheyttävänä ja murroksen yli kantavana elämäntilana kohti toivotun perinteisen tarinan syntyä.** Siinan "työn tarinassa" työttömyyden pelko ja työn valinta sulkee pois perinteisen tarinan muut mahdollisuudet, kuten lapsen, joka riskiyttää nuoren naisen ja hänen perheensä kiinnittymisen palkkatyön yhteiskuntaan. **Yksityisen sektorin joustavat työmarkkinat edellyttävät paljon muutakin kuin lapsettomuutta, ne edellyttävät sitoutumista aikaan, joka ei ole enää ennakoitavasti omaa vaan ennakoimattomasti työn.**

Perinteisen tarinan kaipuu ja vaatimus on osattava erottaa toisistaan: se, että yhteiskuntamme on rakentunut tietynlaisen elämäntapaolosuhteiden perinteelle, ja se, että tulkitsemme sen olevan yhteiskunnallisesti tärkeää, eivät saa merkitä sokeutta perinteisen tarinan toteutumisen edellytyksien murentumiselle. Nuorten kohdalla on kohtuutonta vaatia perinteen jatkuvuutta, ilman käytännön suoria mahdollisuuksia. Määräaikaisen työn käytäntö voi murentaa nuoren siinä missä työttömyydenkin, joka voi myös suojata ja pitää yllä elämisen jatkumisen edellytyksiä. Mielestäni työttömyyttä tarvitaan sekä yksilö että yhteiskunnallisella tasolla kompensoimaan työmarkkinoiden murrosta.

Nuorille naisille elämä on edelleen itsenäistymisen haaste: 26- ja 28-vuotiaina he ovat saaneet todeta, että moni asia antaa yhä odottaa itseään - ammatti ei työllistä eikä siten tunnu edes ammatiltakaan, jatko-opinnot tai uudelleenalinnat eivät ole mahdollisia tilanteessa, jossa opintolainat ja niiden korot painavat päälle ja puoliso on työtön tai panostaa omaan uraansa. **Inhimillinen perinteisen tarinan kaipuu korostuu työmarkkinoiden pudotuspelissä, jossa jaetaan työpaikkojen ohessa tulevaisuutta.** Naisten on tehtävä myös tulevaisuuteensa suhteen valintoja. Itseasiassa tulevaisuutta rakennetaan tässä ja nyt, nykyisen työmarkkinatilanteen ehtojen mukaisesti. **Perinteisen tarinan kaikkeudesta on luovuttava.** Työn sankaruuteen ja työttömyyteen sitoutuessaan nuoret naiset pitivät kiinni toimivasta minästänsä sen edellytykset huomioiden, samalla rakentaen **tulevaisuutta**, joka on naisen ja puolisoittensa yhteisten **neuvotteluiden tulosta.** Naiset joustavat, heidän on joustettava ja omien projektien käytäntö voi odottaa vuosiakin. Joustot suojaavat ja antavat lisää tulkinnallisia mahdollisuuksia. Mutta riskiyykö naisten joustava elämäntarina vuosien kuluessa? Miten käy työn, kun perheen tarina vaatii äitiä ja isää? Entä miten käy perheen, joka on elänyt työlle, herätääkö siinä kymmenen vuoden kuluttua kahden kimpassa lapsettomuuden tuskaan? Nuorten naisten tarinoiden raadollisuus näkyy mielestäni erityisesti niihin liittyvissä **tulevaisuusulottovuuksissa**, narratiivinen mieli juonittaa tarinoille jatkoa, joka helposti näyttää kaatuvan tragediaan. Tässä kohtaa voisimmekin leikitellä tarinoiden käännteillä: Sanna saa yhtäkkiä pysyvän työpaikan asuinpaikkakunnaltaan ja Siina työllistyy kuntasektorille kolmen vuoden sijaisuuteen - kuinka kaikki olisikaan silloin toisin, vai olisiko sittenkään?

Keski-ikäisten naisten tarinat vastaavat osaltaan edellä asetettuun kysymykseen: Tuulan tarinassa miehen työn määräaikaisuus vie naista pysyvästä työsuhteesta työttömyyteen, Hannan tarinassa pitempiaikainen sijaisuus merkitsee uuvuttavaa taistelua ihmisarvosta ja itsekunnioituksesta. Määräaikaisuudella on monet kasvot.

Elämä on ollut selviytymistä valinnoista - missä on minä?

Keski-ikäisten naisten tarinat kertovat perinteisen tarinan käytännöistä, ja siitä, kuinka työn epävarmuus ja ikä tuovat ne uudelleentulkintaan. Jos nuoret naiset empivät itsenäistymisen haasteen edessä ja kiinnittyvät valikoiden perheen ja työn tarinaan, niin keski-ikäiset naiset palaavat nuoruuden valintoihin: vimmaisina he pyrkivät irtiottoihin - ja kohtaavat syyllisyyden. Keski-ikäiset naiset ovat eläneet "perinteisen tarinan": avioliitto, äitiys ja pysyvä työsuhde. Nyt naiset kysyvät itseltään, kenen elämää olen elänyt ja onko joku toinen tehnyt valinnat puolestani.

Tuulan "äitiysprojekti" minän irtiottoineen ja **Hannan "työn tarina"** ammatillisena uudelleenalintana kuvaavat keski-ikäisten naisten elämäntilanteita toimivasti: 40-vuotiaana nainen voi olla yhä kiinni pienissä lapsissaan tai sitten kohdata hiljalleen tyhjenevän pesän, jonka jälkeinen vaihe voidaan tulkita "oman" elämän alkamiseksi. Kaikenkaikkiaan on kysymys iästä - neljäkymmentä vuotta on raja, jolla on viimeistään tarinoiduttava uudestaan, etsittävä minä takaisin.

"Äitiyden tragedia", 40-vuotiaan Tuulan tarinana, kertoo erityisesti siitä, kuinka **työn ja perheen tarinat taistelevat ironisoiden sekä perhe- että työelämän** niin, ettei nainen voi ristiriidattomasti puoltaan valita. Mutta se kuvaa myös sitä, miten työmarkkinoiden epävarmuus ja **määräaikaiset työsuhteet** aikaansaavat **perheen projektin**, jonka seurauksena pysyvän työsuhteen Tuulasta, kertomuksen päähenkilöstä, tuli työtön oman elämänsä sivujuoni, joka oli lopulta itseltäänkin hukassa.

Tuulan tarinan alussa työttömän puolison määräaikainen työllistyminen riuhtaisi Tuulan irti elämäntilanteesta, jossa hänellä oli kaikki hyvin. Perheen tulevaisuuden projektissa ei paljoa painanut Tuulan pysyvä virka, lastenhoitajan työ, jota hän rakasti, miehen saadessa mahdollisuuden työllistyä määräaikaisesti ja parempipalkkaisesti toisella paikkakunnalla. Koko perhe muutti, Tuula jätti työnsä, ystävänsä ja hoivasi esikoistaan, muistuttaen itseään siitä, että tämä kaikki on vain väliaikaista, äitiysprojektia, kohta muutamme takaisin...Puolison määräaikainen työsuhte kuitenkin jatkui määräaikaisena aina vain uudelleen ja Tuulan äitiysprojektista syntyi tarina, joka ristiriitautti palkkatyöäitiyden suunnitelman sen tultua käytäntöön. Tuula kohtasi syllisyyden.

Kokemuksellisuus siitä, ettei äitiys voinutkaan olla pelkästään etukäteen rajattu järjestelykysymys, projekti, yllätti Tuulan, syllisyyden tunteen johdattaessa kohti muutosta. **Syllisyys** on Tuulan tarinassa lasta suojaava positiivinen tunne, joka kertoo Tuulalle muutoksen tarpeesta ja mahdollisuudesta. Yksilötasolla koettu syllisyys kertoo myös siitä, mitä yhteiskunta ei voi taata, vaikka sitä lupaa: lasten subjektiivinen oikeus kunnalliseen päivähoitoon nykyisissä hoivatyön käytännöissä ja rakenteissa ei toteudu lapsilähtöisesti, vaan enemmänkin palkkatyön ja kunnallisen budjetin sovitteluna, jossa taataan hoitopaikka lapselle, jotta vanhemmat voivat työllistyä.

Subjektiivisen hoito-oikeuden arki voi olla hyvin raadollinen, ei vain lapsille vaan myös niille naisille, jotka kohtaavat sen sekä työskennellessään päivähoiton piirissä, että viedessään lasta samaisen järjestelmän tarjoamaan hoivaan. **Ammatillisen hoivan ja oman äitiyden synteesi esiintyi ristiriitaisimpana juuri niillä naisilla, jotka työskentelivät lasten päivähoiton piirissä.** Äitiyden tieto ja tunne ei elä oman profession käytännöissä.

Äitiys ei voikaan olla määräaikainen projekti, jota sovitellaan työelämän joustoihin, vaan se on aivan oma kertomus, joka jatkuu **edelleen**, ja jossa sekä lapsella että äidillä on omat tarinansa. Tuulan äitiyden tragediasta puhkesi lopulta onnellisesti minän renesanssi, joka on tuonut elämään kokemuksen itsen löytymisestä ja sen tuomasta vahvuudesta - kaikki on "nyt" mahdollista, ovet ovat avoinna. Tasapaino, sovitus, on löytynyt. **Kun itseään ei enää tarvitse etsiä julkisesta, niin ne "avoimien ovien" mahdollisuudet, joiden käytäntö kompastuu taloudelliseen vastuuseen ja mahdottomuuteen, eivät ahdistaa, vaan ovat eletävissä ilman, että niitä koetaan minän menetyksinä tai riistona.**

Tuulan tarinassa naisen pysyvä työ ei taannut perheen projektissa pysyvän työuran jatkuvuutta, koska hänen pysyvän työsuhteen palkka oli selvästi alhaisempi kuin määräaikaisessa työsuhteessa työskentelevän puolison, minkä lisäksi Tuulan työuran jaksottuminen lapsien syntymisien ja hoitovapaiden rytmisissä merkitsi hänen työtulojen alenemista entisestään. Tuulan tarina esittääkin

yleisemmän kysymyksen: **Kallistuvatko määräaikaisen työelämän kontekstissa elävien perheiden valinnat määräaikaisuuden jatkuvuuteen ja turvallisuuteen silloin, kun määräaikaisen työn palkka ja muut siihen liittyvät tulkinnalliset edut ajavat naisvaltaisten ja pysyvien, mutta matalapalkkaisten, alojen ohi?** Tiedän, ettei Tuulan tarina ole uniikki, mutta miten yleistä suuntausta tämänkaltainen perheen neuvottelutulos edustaa, on mielestäni tutkimisen arvoinen asia. Toisaalta, perheessä kun eletään, voidaan myös todeta puolison työuran ja lasten tarpeiden vievän osin oikeutetustikin naista mennessään. Onko naisten siis yhä odotettava, vai pääsevätkö keski-ikäiset naiset lyömään kättä elämänsä kanssa?

Naiset lyövät kättä elämänsä kanssa palaamalla lapsuuteen ja nuoruuden "taruun", joka ei saanut koskaan mahdollisuuttaan vanhempien ja ympäristön tehdessä keskeiset valinnat heidän puolestaan. **Keski-ikäiset naiset eivät luo katseita nykyisille työmarkkinoille niin, että ohjaisivat valintojaan niistä käsin, vaan he etsivät kadotettua identiteettiään palaamalla nuoruuteen ja punnitsemalla mahdollisuuksiaan, joille he nyt haluavat viimein antaa tilaisuuden tulla osaksi itseä ja elämäänsä.** Haudatut haaveet nostavat kalpeina päitään - veretöntäkö? Naiset kohtaavat epävarmuuden itsessään: onko heistä enää siihen mihin nuorempana uskoivat, mutta eivät rohjenneet ryhtyä? Hyppy epävarmuuteen, minkä he kohtaavat itsessään, ei ole mitään sen rinnalla mitä kuntasektorin työt voivat parhaimmillaan ja pahimmillaan tarjota. Keski-ikäisillä naisilla sisäinen tarina on ollut vain osin oma, rutiinimainen tarina, joka tulee entistä tietoisemman pohdinnan kohteeksi äkillisten elämänmuutosten aikana: naiset muistelevat, antavat uusia merkityksiä ja rakentavat ymmärryksen siltaa menneisyyden ja nykyisyyden välille: reflektoitu identiteetti syntyy, joka myös suuntaa tulevaisuuteen. Naisilla on mahdollisuus suunnata selkeämmin "mahdollisia miniyään" kohden, koska heillä on tietoisuus siitä, mitä he voisivat olla, mitä he toivovat ja pelkäävät olevansa. Omaksi koetun tarinan syntyminen on lähempänä kuin koskaan ennen elämän aikana. Mutta voivatko he irrottautua entisestä, kestäkö talous ja ymmärtävätkö läheiset? **Irtiotto voi olla prosessi, missä minä tarinoituu uudelleen ilman dramaattisia tilanteita liittyviä muutoksia - elämä vain koetaan erilailla ja erilaiseksi, kuten Tuulan kohdalla.** Tuulan riemu minän renesanssista ei välttämättä edes kaipaa tuekseen esimerkiksi ammatillista uudelleenvalintaa. **Tyypillistä keski-ikäisten naisten kertomuksille kuitenkin oli, että muutokseen pyrittiin ulkoa sisäänpäin, eli tilanteita pyrittiin muuttamaan, koska koettiin sen olevan edellytyksenä myös minän muutokselle. Keski-ikäiset naiset kurkottavat kohti uutta ammattia - ja identiteettiä.**

Keski-ikäisten naisten tekemisen vimma liittyy itsen etsintään, identiteetin muutoksen tarpeeseen, jossa koulutuksella on keskeinen merkitys: koulutus ja opiskelu rakentaa minää, uutta ja erilaista. Siksi koulutuksella on suurempi merkitys kuin itse työllä. Määräaikaiset työsuhteet eivät lupaakaan terveellistä työkuultuuria, vaan ne enemmänkin riskiyttävät naisten ammatillisten uudelleenvalintojen käytäntöä. Työ voi repiä rikki.

Hannan "työn tarinassa" pysyvän työsuhteen irtisanomisuhkan luoma epävarmuus haastaa keski-ikäisen naisen uudelleenvalintaan, kohti nuoruuden ammatillisen haaveen toteutumista - mahdollisuuksia on, mutta todellisuus iskee kasvoille. Ammatillinen uudelleenvalinta, mihin työn epävarmuus sekä ajoi että rohkaisi, on merkinnyt 43-vuotiaalle Hannalle epävarmuuden kohtaamista sekä itsessään että työmarkkinoilla. Vastuu perheen taloudellisesta tilanteesta painoi raskaasti ja mahdollinen epäonnistuminen työllistymisessä pelotti erityisen paljon, se kun ei olisi vain ja ainoastaan

henkilökohtaista vaan erityisesti perhekohtaista - siinähan voisi mennä koti ja kaikki! Hannan oli siis onnistuttava sekä itsensä että perheensä tähden.

Hannan tarinassa ammatillinen uudelleen koulutus rakensi, mutta itse työ repi naista: työn ilo muuttui pian haukutun "lähihoitajan" suruksi ja taisteluksi itsekunnioituksesta ja ihmisarvosta - ja erityisesti työstä. **Määräaikaiset työsuhteet houkuttelevat ylittämään kestävyysrajansa silloin, kun ne tulkitaan siltana pysyviin työsuhteisiin ja taloudelliseen jatkuvuuteen ja turvaan.** Henkistä väkivaltaa tulisi kestää, tulisi olla vähemmän herkkä, pitäisi antaa pilkan mennä toisesta korvasta sisään ja toisesta ulos - pitäisi niin paljon kestääkseen. Samalla luodaan tulkinta siitä, minkälainen työntekijä kestää ja sopeutuu parhaiten: työntekijälle olisi eduksi tunteettomuus, jolla kehdetään työpaikalla tapahtuva kiusaaminen, varsinaisen hoivatyön vaatiessa empaattisuutta. Tämä tunne-elämän kaksijakoisuuden vaatimus on epäinhimillinen. Uudelleenvalintana hoivatyö ei määräaikaistuessaan, tai edes pysyvänä työsuhteena, anna saneerauspolitiikan köyhdyttämällä työpaikoilla mahdollisuuksia inhimilliseen työtahtiin tai toimiviin ihmissuhteisiin. Kiire, työn paljous ja pakkotahtisuus sekä vähäinen henkilökunta luovat käytännön, joka syrjii niin työn tekijää kuin sen kohdettakin.

Ammatillisena uudelleenvalintana määräaikainen hoivatyö merkitsee erityisesti keski-ikäisille naisille taistelua ihmisarvosta ja itsekunnioituksesta. Vasta hankittu ammatillinen osaaminen ja siihen liittyvä luonnollinen epävarmuus heikentävät naisten mahdollisuuksia selvitä kovan työelämän kulttuurista. Oma ammatillinen epävarmuus poistuu vain tekemällä työtä, ja sitä yritteliäs keski-ikäinen nainen tekee tuoreena ja kulumattomana luoden samalla tahtomattaan kontrastin niille, jotka ovat työhönsä ja työstään uupuneita. Ja kun muistetaan keski-ikäisten naisten arvioivan elämäntilannettaan **viimeisenä mahdollisena vaiheena muutokseen (ikä)**, niin onnistumisen paineet muodostuvat helposti sekä naisista että työstä käsin kohtuuttoman koviksi.

Hannan tarinan onnellinen loppu kuvaa myös yllättävästi määräaikaisuuden toista, tervehdyttävää ja **positiivista** puolta: määräaikaisuus on ajallisesti rajallista niinkuin siihen liittyvä työpaikkakiusaaminenkin. Toisin kuin pysyvässä työsuhteessa, määräaikaisuudessaan kärsivä tietää kiusaamisen loppuvan. Uudessa määräaikaisessa työsuhteessa, ymmärtäväisen esimiehen turvin ja itsenäisessä työssä "rakkaiden" vanhusten parissa Hanna on onnellinen siitä, että hänen oli lopulta pakko uskaltautua irtiottoon, että hänet "potkaistiin" kohti nuoruuden haavettaan. Nyt on paremmin kuin ennen. Hanna on paikkansa löytänyt.

Hannan tarina on hyvin haastatteluaineistoa kuvaava: yhdeksästä haastateltavastani kuusi oli kohdannut työpaikkakiusaamista, mikä oli ollut jatkuvaa ja kohdistunut suoraan haastateltavaan. Seuraukset olivat hyvin samanlaisia: masentuneisuutta ja työuupumista, joka vei naisilta voimia niin, ettei muuta elämää juuri elettäväksi jäänyt. Kaikki kiusaamisen kohteeksi joutuneet myös halusivat ehdottomasti viedä määräaikaisuuden loppuun kunnialla: työsuhteen keskeyttäminen olisi ikään kuin todistanut kiusaajien olleen oikeassa. Osa haastateltavista tulkitsi työn epävarmuuden johtavan helposti kiusaamiseen, ja samankaltaiseen tulkintaan ovat päätyneet myös Suomen lähi- ja perushoitajaliiton jäsenet: "Epävarmuus lisää kiusaamista" otsikoi SuPer -lehti (5/2001, 7) ja tuo julki SuPerin suorittaman kyselyn tulokset jäsentensä kokemasta fyysisestä ja henkisestä väkivallasta. Kyselyn tulosten mukaan joka kymmenes oli kyselyyn vastatessa työpaikkakiusaamisen kohteena, ja 60 % vastaajista oli havainnut henkistä väkivaltaa omalla työpaikallaan. Määräaikaisessa työsuhteessa olevat kokivat kiusaamista vakituisia enemmän: "Epävarmuus työn jatkuvuudesta aiheuttaa kyttäämistä ja kateutta".

Talonpoikainen menestystarina

Keski-ikäisten naisten valinnat ovat ikäänkuin viimeisiä mahdollisia uudelleenvalintoja, niin he ovat elämäntilanteensa tulkinneet. **Viisaat varttuneemmat naiset tietävät, että uudelleen voi valita myöhemminkin, jos yhteiskunnan ikäkäytännöt sen vain sallivat.** Varttuneempien naisten tarinat esittävätkin lukijalleen kysymyksen: tiedän mihin minusta on, mutta tiedättekö te? Ikä sitoo ihmisen kiinni yhteiskunnalliseen ikästruktuuriin, joka määrittää yli 50-vuotiaat naiset ikääntyneiksi työntekijöiksi. Ikääntynyt nainen mielletään negatiivisten mielikuvien kautta ylipäätään, ja erityisesti työmarkkinoilla, jotka karsastavat aikansa elänyttä ihmistä. Ihmisen pitäisi olla ajaton.

Varttuneemmat naiset ovat eläneet nuoruuden valintojen vaiheen ja tarinoituneet tulevaisuutensa projekteihin, eläneet ne, ja valinneet uudelleen - tai ainakin pohtineet uudelleenvalintojen mahdollisuutta - neljänkymmenen ikävuoden tienoilla. Työttömyys on merkinnyt molemmille naisille ammatillista uudelleen valinnan pakkoa myöhemmässä iässä. **Varttuneempien naisten ammatillisena uudelleenvalintana hoivatyö on ollut sekä varma valinta, että ainut mahdollinen: naiset tietävät valintoja tehdessään, että heidän ikänsä sulkee heiltä työllistymismahdollisuuksia ilman todellisia perusteita - ikä ei ole naisille itselleen peruste kevyempään työhön tai eläkkeen odotteluun.** Ikä on peruste työmarkkinoilta käsin, ei naisten todellisista ammatillisista vahvuuksista ja osaamisesta tai jaksamisesta käsin.

Varttuneempien naisten elämäkulku on tarinoitunut lapsuudessa **talonpoikaisesta perinteestä:** lapsuus on molemmille varttuneemmille naisille merkinnyt kasvua työhön: työ on ollut hyve, joka kertoo tekijästään. Nainen on ollut talonpoikaisessa kulttuurissa yksinselviytyjä ja hänen oli tultava toimeen omillaan, mieheen ei voinut tukeutua selviytyäkseen. Elämää sekä perheen piirissä että sen ulkopuolella määritti työteliäisyys. Jouten ei voinut olla, ollakseen jotakin. Tämä talonpoikaisen työn perintö sisältää myös sukupuolittuneen työnjaon ja perheen eteen raadannan - elämä on ollut selviytymistä päivästä toiseen ja kolmanteen ilman henkilökohtaisempaa identiteettiin sidottua elämäkulkua, ns. omaa uraa. Naisilla oli oman uran sijaan raadannasta selviytymisen ilo, niillä joilla terveys sen kesti. Naiset jakoivat yhteiset ilot ja surut. Feminiinisen sfäärin jakamisen ilo muuttui suruksi silloin, kun siihen liittyi myös moraalinen vartiointi ja ruodussa pysymisen vaatimus. **Onnellisia ovatkin olleet ne, joille talonpoikaisen naisen osa oli luonteva ja pystyi tarjoamaan mahdollisuuksia oman lahjakkuuden todentamiseen talonpoikaisesta naisen roolista käsin.**

Kun tuon esille talonpoikaisen perinnön, en väitä, että se olisi samankaltaisena tarinana edessämme tässä ajassa käytäntöineen, mutta paljon samankaltaisuutta on asenteissa ja suhteissa perheeseen, työhön ja sukupuoleen. Yhä edelleen, menestystarinaksi asti. **Yllättäen 55-vuotiaan Tellervon tarina on tutkimukseni menestynein työllistymistarina.** Tellervo on tutkimukseni naisista se, joka on lähtenyt työelämään kansakoulupohjalta ilman ammatillista koulutusta ja ensimmäisen ammatillistavan kurssin hän kävi vasta yli 50-vuotiaana, jäätyään kaupan alalta työttömäksi. Haastatteluhetkellä 55-vuotias Tellervo, joka on tulkinnut ikänsä kaupan alalle sopimattomaksi - liian vanhaksi - on työskennellyt kolmen vuoden sijaisuuksien ketjun vanhainkodilla: työtä ilman säännöllisiä vuosilomia, kolmessa vuorossa ja raskaita vanhuksia nostellen. Vanhainkodilla Tellervo tuntee "ittensä nuoreks" ja Tellervon talonpoikainen "työn tekemällä oppii" - mentaliteetti istuu työyhteisöön, jossa hän on pidetty ja tarpeellinen työntekijä. Tellervon **tarpeellisuus luo osallisuutta.** Tellervo on myös pystynyt työnsä käytännössä toteuttamaan omia työhön liittyviä periaatteitaan: kiireestä huolimatta hoivatyön voi tehdä

inhimillisesti, vanhuksen huomioiden. Tellervon työn tarina on soljuva, kevytkulkuinen ja feminiinisessä sfäärissään onnellinen, luonteva. Elämän sujuminen on ollut järjestelykysymys.

Varttuneemmilla naisilla on annettavaa nuoremmille ja myös toisilleen: työ voi parhailaan olla itsen toteuttamista, lahjakkuuden ammatillistumista - pahimmillaan se voi olla sietämistä ja sopeutumista taloudellisten pakkojen edessä. Työelämässä on paljon kiinni myös sattumasta: vaikka työntekijän asenne olisi kuinka talonpoikainen, ei yksilö yksin voi työyhteisön kulttuuria muuksi muuttaa, etenkin määräaikaisessa työsuhteessa. Miten työhön tulisi suhtautua? Tellervon talonpoikainen menestystarina antaa ajattelamisen aihetta moneen suuntaan: työn arvostaminen on suhteellista ja suhteellisuudessaan petollista - onnen ja osallisuuden voi löytää työelämästä ilman pitkiä opintoja ja jatkuvaa kilpailua. Mielestäni Tellervon oma **asennemaailma**, joka on kestänyt elämän draaman murtumatta, varmistaa osaltaan menestystarinan synnyn: mikä tahansa työ on arvokasta, työtä voi arvostaa työnä kodin piirissäkin, koulutus ei ole identiteetin välttämättömien osa, työn oppii tekemellä ja sitä voi tehdä omista lähtökohdista käsin, kiireestä huolimatta. Tellervon tarinassa hoiva on ollut feminiinisen minän toteuttamista luontevasti, itseään raviten ja kiittäen. **Feminiinisyys ei ole pois itsenäisyydestä vaan osa sitä** - miehellä ja naisella nyt vain on omat vastuun paikkansa.

Tellervon elämän työn ja perheen käsikirjoitukset ovatkin yllättäen sitä, mitä **työtön 53-vuotias Irma**, joka on kaikista haastattelemistani naisista **ammatillistunein**, esittää **vaihtoehtoiseksi tarinaksi** tulevaisuutta suunnittelevalle aikuistuneelle lapselleen: työ ei voi tarjota kuin parhaimmillaan kaikkea sitä, mitä me olemme siltä odottaneet. Varminta on sitoa minä kiinni harrastuksiin kuin odottaa sen toteutumista palkkatyön käytännöissä. Tellervon feminiinisen luontevuuden rinnalla Irman tarina on riskiäntyvää paikanetsintää, oman - ei niin feminiinisen - uranelman elämistä ja murskautumista. Lopulta Irmakin tulkitsi hoivatyön ainoaksi mahdollisuudekseen jäädessään ilman työtä. Epäpätevänä hän työllistyi hyvin, mutta halusi varmistua työmarkkina-asemistaan hakeutumalla lähihoitajakoulutukseen, jonka jälkeen ei enää työllistynytään kuin lyhytaikaisesti. Irman tarinan osattomuus on koskettavaa. Onhan elettyä elämää jo takana, työtä on tehty paljon ja sydämellä. Silti taloudellinen tilanne, mm. opintolaina, pakottavat taipumaan ansiosidonnaiseen päivärahaan ja toimeentulotukeenkin, jos yllättäviä menoja ilmenee. 53-vuotiaana Irma on kolmen ammatin ammattilainen, jonka osaaminen on monipuolisuudessaan kunnioitusta herättävää, hän on motivoitunut ja työkykyinen ja silti työtön, jo kahdeksatta kuukautta haastatteluhetkellä.

Irman kohdalla ensimmäinen määräaikainen työsuhte hoivatyön ammattilaisena ei olekaan ollut vain "vierailu" työyhteisössä, jota voisi ottaa kevyesti, vaan se on vaikuttanut ratkaisevalla tavalla Tellervon tulkintaan sekä työllistymismahdollisuuksista yleensä, että erityisesti hoivatyön tarjoamista mahdollisuuksista työllistyä omista lähtökohdista käsin. Irman luovan ja holistisen hoivatyön tulkinta ei saanut sijaa kärsimyskulttuurissa, joka rajasi ilon, elävän elämän ja luovuuden pois luottaen kiusanteon ja rutiinien turvaan. Irmalle ei hoivatyöstä ole vielä paikkaa päteväne löytynyt - ikäkö painaa? Niin Irma ainakin tilannettaan tulkitsee, "tämänikäisenä" voi saada "kuulemma" Ruotsista työtä, vaikka sitten siivoamaan - kunhan saa olla "osallisena".

Irman tarinassa "työ on yhtä kuin minä" -asenne vei kriisiin, jolle ei hoivatyön käytännöissä löytynyt sovitusta, näin työ ja ammatillistuminen näyttäytyvät enemmänkin menetyksinä kuin saavutuksina. Irman tarina antaa ymmärtää, että **ensimmäinen sijaisuuskokemus voi pysyvästi sulkea mahdollisuuksia työllistymiseen, jos se on kokemuksena traumaattinen eikä jätä mahdollisuuksia uudelleentulkintoihin, ja että näin on erityisesti niiden kohdalla, jotka tulkitsevat itsensä**

työmarkkinoille liian vanhoiksi. Irman tarinan kaltainen sisäinen tarina vie uskoa tulevaisuuteen ja luo pelkoja tulevaisuuden mahdollisesta minästä - roolit ovat jälleen jaossa.

Työmarkkinat ovat valmiita hyljeksimään osaamista, silloin kun se on sidottu tiettyyn ikään. En voikaan olla ihmettelemättä sitä, mikälaisella yhteiskunnalla on tämänkaltaiseen ikärasismiin varaa? Puhumme paljon siitä, kuinka kalliisti koulutettu osaaminen karkaa maan rajojemme ulkopuolelle, huomaamatta sitä, että teemme itseasiassa samoin silloin, kun tulkitsemme jo 40-vuotiaat liian vanhoiksi työntekijöiksi. Suljemme mahdollisuuden työhön yhä kasvavalta keski-ikäistyneeltä väestönosalta, joka on myös hyvin koulutautunutta. Erityisesti naisten koulutus näyttää turhalta, he kun eivät ole juuri koskaan sopivan ikäisiä työmarkkinoilta käsin tulkittuina: nuoret naiset opiskelevat pitkälle yli 20-vuotiaiksi ja perustavat perheen ja synnyttävät ensimmäisen lapsensa lähempänä kolmeakymmentä ikävuotta. Hoitovapaat merkitsevät yhteiskunnallisesti legitimoitunutta käytäntöä, joka koskee lähinnä naisten jäämistä pois työelämästä lasten ollessa pieniä. Naiset ovat biologisesti riskiäsiä siinä vaiheessa, kun raskaus on mahdollinen. Kun biologinen riski raskauteen vähenee, tilalle tulee keski-ikäistyneen naisen ruumis, jolla ei ole positiiviseksi koettuja tulevaisuusulottuvuuksia.

Hoiva antaa varttuneemmankin naisen ruumiille mahdollisuuden. Hoivassa elämäkokemus on etu, jota ei ilman ikääntymistä voida saavuttaa. Näin siitäkin huolimatta, että hoivatyö on ammatillistumisensa myötä hyvin tarkkaan hierarkisoitunut tutkinnoissaan ja työelämän käytännöissään - ammattilainen ei voi olla kuka tahansa. Mutta hoivatyö antaa poikkeuksellisesti mahdollisuuden varttuneemmille naisille ammatilliseen uudelleenvalintaan lyhyempien ammatillisten tutkintojen jälkeen. Myös yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet ammatilliseen uudelleenkoulutukseen ovat varttuneempien naisten kohdalla suuntautuneet erityisesti hoitotyöhön. Tässä mielessä hoiva on varma valinta, määräaikaistuneenakin.

Elämän käsikirjoituksen kaksi vahvaa valttarinaa, työn ja perheen, asettuvat elämäänsä pohtivien, varttuneempien naisten puheessa toisin kuin nuoremmilla naisilla: työn tarinaan on panostettu, sitä on pidetty tärkeänä ja se on ohjannut valintoja, mutta näin jälkikäteen arvoiden sen nousut ja laskut ovat pieniä perheeseen liittyvien ilojen ja surujen rinnalla. Naiset mittaavat onnistumista elämässään **perheen** kautta, ja nimenomaan **lasten** kautta. Jos lasten kanssa on onnistuttu, niin elämässä on onnistuttu. **Identiteetin ydin löytyy suhteesta läheisiin ihmisiin.**

Ritva Nätkin (1995, 67 - 87) toteaa, äitiyden tarinoita tutkittuaan, äitiyden tarinan perussävyyn määrittävän lapsen hyvällä, sillä onko koti onnistunut vai epäonnistunut lähettämään lapsen maailmalle. Epäonnistuneiksi leimatuista ja koetuista lapsista ei voi päästää irti, ne jäävät kuin kiinni äitiin, iäksi. Tutkimukseni todentaa väitteen myös niin, että **äitiyden tarina jatkaa matkaansa** tulkituissa kehyksissään, ja tässä mielessä on ymmärrettävää, että tyhjenevällä pesällä on myös masentunut mielensä ja nainen saattaa kokea surua ja menetyksen tuskaa tyhjenevästä kodistaan. **Kodin tyhjenevä näyttämö muistuttaa tällöin äitiyden ja lasten tarinoista, joilla ei ole enää mahdollisuutta sovitukseen.**

Äitiyden tarinat varoittavat epäonnistumasta äitiydessä: sen jäljet ovat pitkät, elämänikäiset, ja peruuttamattomat. Äitiydessä soisi jokaisen naisen onnistuvan. Mutta onko onnellisen äitiyden tarina riskiäsiä työssäsi työmarkkinoiden murroksen myötä? Tähän kysymykseen vastatakseni olisinkin kaivannut vielä yhtä haastattelua: määräaikaisten sijaisuuksien ja pienten lasten äitiyden tarinoiden

osumista samaan haastateltavaan niin, että nainen olisi valinnut äitiyden sijaan työn. Moinen yhdistelmä voi olla hyvin raskas: onhan mediassa viimeisten vuosien aikana nostettu esille tarinoita, joissa kerrotaan naisen arjesta, missä sijaisuudet, lapset ja perheen talousvastuu ajavat naisen kuilun partaalle. Myös vuosien 1990 ja 1997 työolotutkimuksilla on todennettu, että 30 -39 -vuotiaiden naisten perhe joustaa ennennäkemättömällä tavalla työn määräaikaisuudelle niin, että **naisten kompromissit työn hyväksi ovat lisääntyneet** (Sutela 1999, 76 - 77). **Tutkimukseni keski-ikäisten naisten tarinoiden synteessissä on nähtävissä tragedian ainekset: perheen ja työn tarinoiden ristiriita, joka nostattaa äitiyden vastuun ja mahdollisuudet naisen tietoisuuteen samalla kun työn määräaikaistumisen käytäntö hävittää niiden sovituksen edellytykset - kilpailu työpaikoista ja työn vaatimat joustot vievät naisilta kaikki voimavarat vastuulliseen, jaksavaan vanhemmuuteen.** Ehkäpä tässä onkin syy siihen, miksi haastateltaviksi eivät suostuneet pienten lasten äidit, joiden työsuhte on määräaikainen.

10. Suomalainen sankarinainen tarinoituu uudelleen

Tutkimukseni on juuri todentanut, kuinka epävarmat ja määräaikaiset työmarkkinat riskiyttävät eri-ikäisten naisten elämäkokonaisuuden käytäntöjä, etenkin jos he perheellisinä sitoutuvat äitiyteen. Täydellinen reflektoituminen työelämän joustoihin ja epävarmuuteen merkitsee lapsettomuuden valintaa, paikallista ja ajallista irtiotto kykyä työmarkkinoiden asettamien ehtojen mukaan. Historia toistaa itseään. Osa nuorista nykynaisista tekee valintoja kuten 1800-luvun esiäitinsä; he lähtevät naimattomina ja lapsettomina työn perään suuriin kaupunkeihin ja varmistavat samalla itsenäisyytensä, jonka perheellisenä menettäisivät. Peruspalveluministeri Osmo Soininvaara puhuu huolensa suoraan naisille Me Naiset -lehdessä (13/2001, 19): "Monissa muissa maissa naiset joutuvat valitsemaan perheen ja uran välillä, meillä niiden yhdistäminen on onnistunut. Nyt työelämän uusien vaatimusten myötä ristiriitaa on tulossa. Oppositio kertoo, että lapsiperheet ovat köyhtyneet. Tilastojen valossa lapsiperheiden etuja ei ole niin paljon karsittu, mutta lapset syntyvät köyhempiin perheisiin. Rikkaissa perheissä ei enää synnytetä. Se ei ole mitenkään hyvä asia, vaan se järkyttää tietynlaista sosiaalista tasapainoa." Hyvinhoidettuja ja terveitä lapsia tarvitaan yhä. Köyhien perheiden lapsikysymys on Suomelle ongelma, kuten se oli Nätkin (1991) mukaan sodan jälkeisessä väestöpolitiikassakin: heikon väestönosan lisääntymistä haluttiin rajoittaa ja keskiluokan ja yläluokan naisten äitiyttä tukea.

Työmarkkinoiden murroksella voi olla yhteiskunnallisella tasolla myös tervehdyttävä merkitys: hyvin monet yhteiskunnalliset ongelmat, joista nykyisin puhutaan uusina ja ennennäkemättöminä liitetään työn ja perheen yhdistämisen vaikeuteen, lasten päivähoitokysymykseen ja vanhemmuuden jakamiseen. Uusille työn ja perheen sovittamisen tulkinnoille on tilausta, eikä sovi unohtaa sitäkään, että julkisten palveluiden rinnalle voi kasvaa hiljalleen yksityisiä palveluita, jotka vastaavat sekä lasten että perheiden tarpeisiin.

Mutta kuinka pääsisimme eroon turhasta työn sankaruudesta, siitä joka uuvuttaa, estää kokemuksellisuuden ja siirtää onnen aina tulevaisuuteen? Tarinoitumalla uudelleen, irrottautumalla entisestä tarinasta, joka alkoi kauan sitten, kun varsinaista lineaarista ajankulua ei edes ollut. Agraarissa aika oli syklistä.

Harriet Strandell (1984) korostaa, että vaikka hänen tutkimustaan strukturoikin sukupolvien vertailu, ne eivät kuitenkaan välttämättä lankea yhteen niiden kolmen ikäryhmän kanssa, joista hänen haastattelut

koostuvat. Kysymys onkin **suhtautumistapojen ja toimintastrategioiden** sukupolvista. Elikä naisella saattaa olla talonpoikaisen perinnön suhtautumistapa ja strategiat, vaikka hän kuuluisikin nuorten naisten sukupolveen ikänsä puolesta. Edellä mainittu antaa aihetta olettaa, että talonpoikainen perintö elää meissä nuoremmissa sukupolvissa omaa elämäänsä yhteiskunnan modernisioitumisesta riippumatta...mutta minkä varassa se yhä eläisi?

Palataanpa alkuun ja tarinoiden tyypittelyyn. "Mikä tahansa selonteko tapahtumista ei ole tarina" vaan tarinassa on aina juoni, joka sitoo peräkkäiset tapahtumat toisiinsa (Hänninen 1999, 95).

Suomalaisen naisen itsenäistyminen on luettavissa talonpoikaisena sankaritarinana, jossa naisen tarina määrittyi työn hyveen, perheen moraalien vartijan ja lasten kasvattamisen kautta sankariksi, joka vaikeissa elämänolosuhteissa ja yhteiskunnallisissa tilanteissa asetti minuuden ja omat kyvyt julkiseen testiin. Talonpoikaisen tarinan sankarinainen on voimakas ja moraalisesti ylevä ja hän herättää ihailua.

60-luvun murros ja tasa-arvopyrkimykset näyttäytyvät hyvin draamaattisena käänteenä tarinan kulussa. Talonpoikainen tarina näyttää hävinneen: naiset palkkatyöläistyivät hyvinvointivaltion ammatillisille urille ja lapset saivat 70-luvulle tultaessa kunnallista päivähoitoa - koko suomalainen yhteiskunta kaupungistui. Talonpoikaisen sankaritarinan agraarit raamit hajosivat, mutta hävisikö naiseen sidottu sankaruus vai jatkoiko se vain matkaansa uudessa kontekstissaan...

Yhteiskunnallisena tarinana naisten uudet suuntaukset ja pyrkimykset ovat 60-luvulla kuitenkin olleet kompromisseja, eli aivan sitä mitä haettiin ei saavutettu, ei ainakaan lyhyellä aikajanelalla. Toisaalta, itsenäistymisensä jälkeen, urbanisointisyklissä ja muutoksessa suomalainen nainen joutui kysymään itseltään mitä minä haluan ja mikä minä olen, ja koska menneeseen talonpoikaiseen sankaruuteen ei voinut palata, oli valittava niistä mahdollisuuksista jotka olivat valittavissa ja suominainen tutustui itseensä valintojensa kautta.

Nainen valitsi tasa-arvon ja osallistumisen. Käytäntö kuitenkin kertoi omaa tarinaansa siitä, mitä tulikaan valituksi. Palkkatyön ja perheen erillisyydet ovatkin merkinneet naiselle kaksinkertaista työtä ja vastuuta ja myös syyllistyyttä siitä, ettei perheelle jää riittävästi aikaa ja voimavaroja. Suomalainen talonpoikainen sankaritarina elää edelleen yhteiskunnallisesta muutoksesta huolimatta, tai ehkä myös siitä johtuen, uusissa rakenteissa. Hyvinvointivaltion perhevastuu ei ole merkinnyt naisen työn vähenemistä, naiseen ja äitiyteen liittyvien vaatimusten purkamista molemmille vanhemmille tai työelämän "perheellistymistä" vaan yhä edelleen lapset ovat privaatin asia, ja privaatisissa heidät viime kädessä vastuutetaan äideilleen.

Yhteiskunnallisena naisen sisäisenä tarinana tarkastellen naisten tasa-arvon ja osallistumisen projekti on ollut epärealistiseksi viritetty projekti, joka on johtanut pettymyksiin ja epäonnistumisiin. Sisäisen tarinan toimivuuden kriteerinä voidaan pitää sitä, kuinka hyvin se vastaa tilanteen realiteetteja.

Talonpoikaisesta sankaritarinasta syntyikin urbaani tragedia, jossa "sankari ei onnistu voittamaan pahuuden voimia". Tragedian päähenkilölle on ominaista viattomuus, ja hän herättää myötätuntoa - väsynyt suomalainen nainen, joka tempoilee julkisen ja yksityisen välitilassa ja oireilee.

Valitessaan tasarvon ja osallisuuden, nainen valitsi myös elämäntavan ja -rytmin, joka sekin tulee nyt kokemuksen kautta ymmärretyksi, viiveellä. Tämä viiveinen ymmärrys tehdyistä valinnoista alkaa olla jo tilastokelpoista ja analysoitavissakin. Liisa Hämäläinen (2000, 21) virtuaalireportaasissaan

"Naisia ikääntymisen tiellä Suomessa, Alakomaissa ja Japanissa" kysyykin, maksavatko naiset työelämän saavutuksistaan ja ponnisteluistaan liian kalliin hinnan ja viittaa näin kysyessään Kansaneläkelaitoksen tilastokirjaan Väestöennuste 1998 - 2050, joka on hämmentänyt tutkijoita, koska suomalaiset naiset ovat yleensä eläneet kauemmin kuin miehet. Suurten ikäluokkien eli vuosina 1945 - 1950 syntyneiden naisten elinikä ei kuitenkaan tilastoennusteissa kasva odotetusti vaan päinvastoin: kymmenen vuoden tilastokäyrät kertovat yllättävästi noin tuhannesta ennen aikojaan kuolleesta alle 50-vuotiaasta naisesta, jopa 35 - 40 ikävuoden jälkeen naisten kuolleisuus näyttää yllättävän korkealta eli naiset kuolevat ennen aikojaan.

Suurten ikäluokkien naisten ennenaikaisen menehtymisen syyksi tutkijat arvelevat lisääntyneitä alkoholinkäyttöä ja tupakointia, jotka vaikuttavat haitallisemmin naisten terveyteen kuin miesten. Kiireinen elämäntapa, työpaineet ja työpäivän jälkeen kotona odotettava toinen työpäivä perheen ja kodin hyväksi vertottavat naisen kestokykyä ja terveyttä. Ovatko suomalaiset naiset näin eläessään toteuttamassa keski-ikäisen naisen uupunutta ja vanhenevan naisen julkista kauhukuvaa, jossa eristäytynyt ja passiivinen kroonikkonainen on yllätyksellisten naishoitajien armoilla? Toivottavasti naisten elämän rutiinit törmäävät vaikkapa epävarmoihin ja määräaikaisiin työmarkkinoihin, jotta naisille tulisi mahdollisuus tarinalliseen katkokseen ja elämän uudelleentulkintaan ennen kuin terveys on lopullisesti menetetty.

Naisen tarina sankaruudesta tragediaan ja elämän ironisoitumiseen (taistelevat tarinat) mahdollistavat komedian syntymisen. Komedian lähtökohtana on tilanne, jossa yhteiskunta tukahduttaa halua, ja ristiriita kärjistyy konfliktiksi. Konflikti laukeaa välitulassa kuten karnevaali, matka tai seikkailu, jossa normaalielämän säännöt raukeavat. Tuloksena on uusi, terveempi sosiaalinen yhteisyys.

Naisten vastaisku tai terveemmän sosiaalisen yhteyden tarve näkyy mielestäni viime vuosina vireneessä kotiäitikeskustelussa: naiset vaativat kotiin liitettyjä arvoja (snellmannilaisittain: koti on yhteiskunnan perusta) ja naisen asemaa (hoivan arvostus) yhteiskunnallisen keskustelun debattiin. Vaikka koteja ei olekaan suoraan asiantuntijatahon julkisissa keskusteluissa syyllistetty, on lasten ongelmat paikannettu kotilähtöisiksi. Tämä taas on saanut aikaan keskustelua mm. yleisönosastokirjoituksissa siitä, että naisten tulisi ura-ajattelun sijaan ajatella perhettään. Tosiasiassa naiset ajattelevatkin perhettään: alle kolmevuotiaista lapsista vain viidennes on kodin ulkopuolisessa hoivassa (Julkunen 1996). Kolme vuotta onkin se ikä, jonka jälkeen suomalaiset lapset siirtyvät laajemmin yhteiskunnan hoivan piiriin, seuraavan siirtymän sijoittuessa kouluikään (Kartovaara ja Sauli 2000, 121). Enemmänkin ovat naiset tuonneet esille sitä, ettei vanhempien tarve lopu kolmeen tai kuuteen ikävuooteen, vaan että lapset tarvitsevat vanhempiaan yhteiskunnan hoivasta huolimatta ja kauemmin kuin mitä arjen työelämän aikakäytännöt sallivat.

Se, että perhe on hyvin toimeentuleva, ei suoja lasta ongelmilta. Media kertoo tästä omaa tarinaansa: "Hyvien perheiden huonosti hoidetut lapset koulujen uusi ongelmaryhmä" otsikoi tutkija Mikko Takalan haastattelua, jossa hän kuvaa uutta ilmiötä: "Hyvässä perheessäkin kasvaa ehkä rikkoutunut lapsi, jonka elämä on kuin ajopuu, ja jonka suhde vanhempiin on lähinnä yhteisen jääkaapin varassa". Takala jatkaa: " Perheet ovat muuttuneet epäselviksi yhteisöiksi, joissa ei tiedetä, kenellä on vastuu ja valta." Lehti pohtii myös äidin ja isän suhdetta lapseen "Äiti ja isä eivät välttämättä enää osaa olla vanhempia. Lasten takia ei tulisi mieleenkään uhrautua, vaan pohditaan, vastaako satsaus nimeltä lapsi sitä panostusta, joka häneen on laitettu." (Helsingin Sanomat 25. 3. 2001, B 9) Vaikka olenkin todennut, ettei kotia mielellään vastuuteta, niin viimeisen vuoden aikana on tullut mediassa esille edellämainitun kaltaisia asiantuntijahaastatteluja, jotka käsittelevät yhteiskunnan

lapsivälinpitämättömyyttä, ja näissä on tullut esille vanhempien vastuu lapsistaan niin, ettei sitä ole levitetty yhteiskunnan muille instituutioille, vaan se on henkilöitynyt isään ja äitiin.

Suomalaisten lasten arki on tarinoitu asiantuntijalähtöisesti lehtien palstoilla melko karuksi, kuten seuraavista otsakkeista voi päätellä.

"Mannerheimin lastensuojeluliiton tuleva pääsihteeri Eeva Kuuskoski: 'Olemme tylyjä lapsillemme'"
(Helsingin Sanomat 1.12.1996)

"Vanhemmat laiminlyövät lapsiaan", kirjoittaa akatemiaprofessori Lea Pulkkinen (HS 9.2.1997)

"Yksinäinen varhaislapsuus voi johtaa masennukseen. Pitkät äitiyslomat saattavat ehkäistä aikuisiän skitsofreniaa", toteaa professori Johannes Lehtonen Kuopion yliopistosta (HS 14.3.1997)

Keskisuomalainen 21.3. 2001 otsikoi etusivunsa näyttävästi: "Riittämätön tuki korpeaa kotiäitejä. Kotiäidit kerjäävät "lakon" uhalla huomiota heikkoon taloudelliseen tilanteeseensa." Jyväskyläläisen Lapsen Kotihoito Ry:n vastaavan Mari Hastin mukaan lakkoilu ei auta koska "kotiäidit ovat jo valmiiksi yhteiskunnan ulkopuolella". Ulkopuolisuuden vastakohtana ja lääkkeenä hän esittääkin kotiäitien järjestäytymistä yhdistykseksi, jonka ääni olisi "selkeä ja uskottava". Naiset hakevatkin nyt kumppania hyvinvointivaltion asiantuntijapiireistä ja poliittisista järjestelmistä palatakseen takaisin kotiinsa, joka ei olisi enää yhteiskunnan ulkopuolella.

Syntykö uudenlaista kotiäitiyttä ja vanhemmuutta, jossa turvataan lapsuus ja otetaan vastuu lapsista ilman katkeruutta, kehitetään koululaitosta ja työelämää, entä taistelevatko työn ja äitiyden tarinat yhä edelleen ja onko keski-ikäistyvä Suomi syrjäyttänyt itse itsensä työelämästä? Se jää nähtäväksi.

Nuorten naisten tarinat kertovat kuitenkin mahdollisuudesta kehitykseen: lapsia tehdään harkiten. Naiset ovat jättäneet suomalaisen sankarinaisen "koko paketin" eivätkä ole suostuneet 60-luvun tasa-arvon käytäntöön - elämältä ei tarvitse saada kaikkea heti, ja jos lasta haluaa, on haluttava paljon muutakin. Lapsi tarvitsee tilaa, aikaa ja molemmat vanhempansa. Joustavuus elämänsuunnittelussa myös suojaa ja antaa väljyyttä tulevaisuuden suhteen, mikä on onneksemme - avoin.

Kirjallisuuslähteet

- Ahola, Anja (1996) Työttömyys kokemuksellisenä tilanteena. Teoksessa Kirsti Ahlqvist, Anja Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa. Helsinki: Edita.
- Ahlqvist, Kirsti (1996) Työ, työttömyys ja valinnanvapaudet. Teoksessa Kirsti Ahlqvist, Anja Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa. Helsinki: Edita.
- Apo, Satu (1999) Myyttinen nainen. Teoksessa Päivi Lipponen, Päivi Setälä (toim.) Suomalainen nainen. Helsinki: Otava.
- Arber Sara & Ginn Jay (toim.): Connecting Gender and Ageing. A Sociological Approach. Open University Press, Guildford 1995.
- Bloch Charlotte (1987) "Everyday life, sensuality, and body culture". Women's Studies International Forum, Vol 10 No 4, s. 433-442.
- Drury, E. (1993). Age Discrimination against Older Workers in the European Community. A Comparative Analysis. Eurolink Age.
- Dunderfelt, Tony (1991) Elämänkaaripsykologia. Lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen. Porvoo: WSOY.
- Featherstone, Mike & Mike Hepworth (1991). The Midlifestyle of 'George' and 'Lyne': Notes on a Popular Strip. Teoksessa Mike Featherstone & Mike Hepworth & B.S. Turner (toim.), The Body : Social Process and Cultural Theory. London: Sage.
- Gordon, Tuula (1990) Feminist mother. London: Macmillan.
- Happonen, Mika (1999) Suomalaisten palkansaajien kokema työn epävarmuus 1977-1997. Yhteiskuntapolitiikka 64 (1999) 5-6, 435-452.
- Hirvonen, Maire (1995) Kotiapulaisena. Teoksessa Maire Hirvonen (toim.) Leivän tähden. Suomalaisen työn historiaa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Hoikkala, Tommi (1993) Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Jyväskylä: Gaudeamus.
- Hämäläinen, Liisa (2000) Naisia ikääntymisen tiellä Suomessa, Alankomaissa ja Japanissa. Havaintoja yksilöiden elämäkuvioista ja yhteiskunnallisista ilmiöistä. Virtuaalireportaasi. Helsinki: Suomen YK-liitto ry.
- Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tampereensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hänninen, Vilma (1996) Tarinallisuus ja terveystutkimus. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 33, 109 - 118

Hänninen - Salmelin, Eva (1987) Naisista muuttuvassa hyvinvointivaliton hallinnassa. Teoksessa Aino Saarinen, Eva Hänninen - Salmelin, Marja Keränen (toim.) Naiset ja valta, naisnäkökulmia "hyvinvointivalitioon". Jyväskylä: Gummerus.

Ikääntyvät työelämässä (1996) Komiteamietintö 1996:14. Helsinki: Työministeriö.

Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Tampere: Gaudeamus.

Jolkkonen, Arja (1998) Uuden työpaikan etsintä - naisten työmarkkinastrategiat irtisanomisen uhatessa. Janus 6 (3), 299-312.

Jolkkonen, Arja, Koistinen Pertti, Kurvinen Arja (1991) Naisen paikka. Rakennemuutos, paikalliset työmarkkinat ja naiset. Tutkijaliiton julkaisusarja 71, Helsinki: Limes ry.

Julkunen, Raija (1993) Suomalainen sukupuoli. Esimoderni, moderni, toisenlainen moderni vai liian moderni. Teoksessa Kari Immonen (toim.) Kestävyyskoe (kirjoituksia 90-luvun Suomesta). Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (1999) Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio. Teoksessa Päivi Lipponen, Päivi Setälä (toim.) Suomalainen nainen. Helsinki: Otava.

Kaarinen, Meri (1989) Ei ammattia vaan perhettä varten. Työläistyttöjen koulutus 1920-luvun Tampereella. Teoksessa Leena Laine & Pirjo Markkola (toim.) Tuntematon työläisnainen. Tampere: Vastapaino.

Kangas, Ilka (1997) Naisten vaihdevuosien ja vanhenemisen tulkinnat. Helsinki: Gaudeamus.

Kangas, Ilka, Pirjo Nikander (1999) Naiset ja ikääntyminen (toim.). Helsinki: Gaudeamus.

Kannila, Helle (1996) Ihmiset polveutuvat äideistäkin. Teoksessa Meri Kuula (toim.) Helle Kannila naisasiakirjoittajana. Helsinki: Gummerus.

Kartovaara, Leena, Sauli Hannele (2000) Suomalainen lapsi. Väestö 2000 : 7, Helsinki: Tilastokeskus.

Kinnunen, Merja, Kovajärvi, Päivi (1996) Miesten ja naisten työt. Teoksessa Merja Kinnunen, Päivi Kovajärvi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Jyväskylä: Gummerus.

Kolehmainen, Sirpa (2000) Naisten ja miesten työt. Janus 8 (2), 164 - 169.

Korhonen, Merja (1996) Äideiltä tyttärille periytyvä naiskulttuuri ja huolenpidon ansat. Naistutkimus 1, 13 -28

Korvajärvi, Päivi (1998) Gendering Dynamics in White - Coller Wode Organisations. Acta Universitatis Tamperensis 600. Tampere: University of Tampere.

Korvajärvi, Päivi (1999) Ikäsyryjinnän kokemukset ja käytännöt työelämässä, Teoksessa Ilka Kangas & Pirjo Nikander (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus.

Korvajärvi, Päivi & Riitta Järvinen & Merja Kinnunen (1987). Työ, toimihenkilöt ja muutokset. Helsinki: TVK ry.

- (1990). Muutokset kiireen keskellä. Yhteiskuntarakenteiden tutkimuslaitos, Työelämän tutkimuskeskus, Sarja T7/1990. Tampere: Tampereen yliopisto.

Korttinen, Matti, Hannu Tuomikoski (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi

Kosonen, Ulla (1993) Työttömän naisen ruumis. Naistutkimus 2, 47 - 50

Lantto, Tea (1997) Ura takana, työttömyys edessä? Koulutettujen uratausta ja työttömyysajan toiminta. Julkaisematon liseniaattitutkimus. Kaupallis-hallinnollinen tiedekunta, Johtamisen laitos. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Lallukka, Kirsi (1996) Kuinka vanha haluaisit olla? Kysymyksiä iästä ja ikääntymisestä. Nuorisotutkimus 14:4, 3-16.

Leira, Arnlaug (1987) Huolenpito hyvinvointivaltiossa: Feministinen näkökulma. Teoksessa Aino Saarinen, Eva Hannelin - Salmelin, Marja Keränen (toim.) Naiset ja valta, naisnäkökulmia "hyvinvointivaltioon". Jyväskylä: Gummerus.

Lehto, Anna-Maija (1996) Tuottavuuden ja joustavuuden sukupuoli. Teoksessa Merja Kinnunen, Päivi Korvajärvi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Jyväskylä: Gummerus.

Markkola, Pirjo (1990) Pirtissä ja pellolla, kotona ja konttorissa. Teoksessa (toim.) Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Helsinki: Otava.

Mustakallio, Sinikka (1988) Naisten itsenäisyshistoria Suomessa. Vantaa: Kansan Sivistystyönliitto.

Nenola, Aili (1986) Miessydäminen nainen. Näkökulma kulttuuriin. Tietolipas 102. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Niemelä, Pirkko (1991) Äitiyden hillitty raivo. Teoksessa Sinikka Nopola (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys - elämä vai kohtalo? Helsinki: WSOY.

Nikander, Pirjo (1999) Elämänkaaresta elämänkulkuun: iän muuttuva merkitysmaailma. Teoksessa Ilka Kangas & Pirjo Nikander (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus.

Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tampere: Gaudeamus

Nätkin, Ritva (1995) Maternaalisuuden kertomukset. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen, Harriet Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino.

Nätkin, Ritva (1991) Siveettömät, itsekkäät, emansipeeratut. Teoksessa Sinikka Nopola (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys - elämä vai kohtalo? Juva: WSOY.

Ollila, Anne (1990) Perhe - ura vai vankila. Teoksessa (toim.) Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Helsinki: Otava.

Ostner, Ilona (1978) Beruf und Hausarbeit. Die Arbeit der Frau in unserer Gesellschaft. Frankfurt/New York: Campus Verlag

Pohjala, Anneli (1996) Elämän valttikortit? Nuorten aikuisten elämänkulku toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Pohjola, Anneli (1996) Murtuuko työn sidos. Teoksessa Kirsti Ahlqvist, Anja Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa. Helsinki: Edita.

Raassina, Anne (1994) Vanhus - en ainakaan minä. Sosiaalipoliittinen Aikakauskirja 6, 3-7.

Räsänen, Leila (1984) Katsaus tasa-arvolainsäädännön kehitykseen vuosina 1970-1982. Teoksessa (toim.) Mies - nainen - ihminen. Helsinki: Opetusministeriö.

Salmi, Minna (1996) Työelämän ja perheen yhdistämisen palapelit. Teoksessa Merja Kinnunen, Päivi Korvajärvi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Jyväskylä: Gummerus.

Simonen, Leila (1987) Kunnallinen kodinhoitaja: Suomalaisen naisammattin synty ja kehitys. Teoksessa Aino Saarinen, Eva Hänninen - Salmelin, Marja Keränen (toim.) Naiset ja valta, naisnäkökulmia "hyvinvointivaltioon". Jyväskylä: Gummerus.

Strandell, Harriet (1984) Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. Teoksessa Elina Haavio-Mannila, Riitta Jallinoja, Harriet Strandell (toim.) Perhe, työ ja tunteet. Juva: WSOY.

Sulkunen, Irma (1989) Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Helsinki: Tammi.

Vähätalo, K. (1996) Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosina 1993 - 94. Helsinki: Työpoliittinen tutkimus 132, työministeriö.

Woodward, Kathleen (1989) Youthfulness as a masquerade. Discourse 11:1, 119-142.

Ylöstalo, Pekka & Osmo Rahikainen (1998). Työolobarometri. Lokakuu 1997. Työpoliittinen tutkimus 186. Helsinki: Työministeriö.

Ziehe, Thomas (1991) Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Tampere: Vastapaino.